

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pavλίna Pitrová

Dětská oděvní kultura v historických a sociálních
kontextech

Children's clothing culture in historical and social contexts

Na tomto místě bych především ráda poděkovala paní doc. PhDr. Ireně Štěpánové, CSc., za odborné vedení mé diplomové práce, za čas, který mi věnovala, za nezištnou pomoc a radu.

Dále patří můj dík PhDr. Ivaně Kubečkové a Mgr. Marcele Šášinkové ze Středočeského muzea v Roztokách u Prahy, Mgr. Monice Tauberové z Musaionu – Národopisného muzea v Praze, Aleně Matyášové z Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze, Petrovi Štemberovi z Umělecko-průmyslového muzea v Praze, Karlu Janíčkovi, kastelánovi Státního zámku ve Vranově nad Dyjí, a v neposlední řadě také členům Ústavu etnologie FF UK.

Poděkování patří i všem zúčastněným respondentkám.

Za trpělivost děkuji své rodině.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 11. 12. 2009 .....

Že dítky, nejdražší boží dar a klenot, nejpilnějšího opatrování hodny jsou.

J. A. Komenský

OBSAH

1. ÚVOD	6
2. DÍTĚ V HISTORICKÝCH LITERÁRNÍCH PRAMENECH	7
Poznámky ke druhé kapitole.....	11
3. DÍTĚ V IKONOGRAFI	13
3.1 Obrazy, rytiny, nástěnné malby	13
3.1.1 Reliéfy a drobné plastiky dětí	18
3.2 Fotografie	18
3.3 Časopisy	20
3.4 Pohlednice	26
3.5 Reklamní plakáty	27
3.6 Hračky v podobě dětských postaviček (batolat a panenek).....	28
Poznámky ke druhé kapitole	31
4. ODÍVÁNÍ DĚTÍ – NÁSTIN OD STŘEDOVĚKU DO KONCE 19. STOLETÍ	
4.1 Středověká oděvní kultura v období do přelomu 15. a 16. století	35
4.1.1 Novorozenec a batole	38
4.2 Oděvní kultura od počátku 16. století do první poloviny 17. století	39
4.3 Oděvní kultura od poloviny 17. do počátku 18. století	44
4.4 Oděvní kultura období rokoka a 18. století	47
4.4.1 Rozlišení oděvu domácího a funkčního společenského	49
4.5 Oděvní kultura 19. století	50
4.6 Národní oděv	56
4.7 Oděv k tělocviku	58
Poznámky ke čtvrté kapitole.....	62
5. ODÍVÁNÍ DĚTÍ	65
5.1 Oděv dětí-novorozenců	65
5.1.1 První odění novorozenců.....	65
5.1.2 První skutečné odění novorozenců	70
5.2 Křestní souprava	72
5.3 Chovací šatečky	77

5.4 Oděv dětí batolat	78
5.5 Oděv dětí od dvou do čtyř až pěti let	80
5.5.1 Děvčátka a chlapečci	82
5.6 Oděv dětí školního věku	84
Poznámky k páté kapitole.....	88
6. ZÁVĚR	93
Resume	95
Použitá literatura	97
Seznam vyobrazení	104
PŘÍLOHY	108
PŘÍLOHA I	
Dotazníkový výzkum týkající se současného odívání dětí	109
Úvod	109
Dotazník	110
Výsledky a hodnocení dotazníků	111
Závěr	115
Poznámky k příloze	116
PŘÍLOHA II	
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA I	118
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA II	124
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA III	135

1. ÚVOD

Téma své diplomové práce *Dětská oděvní kultura v historických a sociálních kontextech* jsem si vybrala s ohledem na to, že jsem sama matkou dvou dětí. Zajímalo mě a stále zajímá, jakým způsobem se formovala dětská oděvní kultura v průběhu staletí, jaký vlastně byl přístup k dětem a jejich oděvu v rámci společenských, kulturních a ekonomických hledisek. Dalším tématem k zamyšlení byla otázka, jak a zda lze postihnout proměny postavení a reflektování dítěte ve společnosti prostřednictvím dětské oděvní kultury. Dítě zpravidla zůstává pasivním objektem, protože nemá možnost samo zasahovat do vytváření svého zevnějšku. Aktivním činitelem je jeho matka, jeho rodina a mikrosociální i makrosociální faktory daných období. Přestože oděv je vnějškovou formou, na první pohled pouhou „slupkou“ člověka i dítěte, je přesto kulturním a společenským fenoménem se značnou vypovídací hodnotou.

Ve své práci jsem se snažila skloubit pohled historické etnologie s klasickými společenskovědními (historickými) přístupy, reflektuji kulturní historii, sociologii, vývojovou psychologii, pedagogiku, pediatrii a letmo se dotýkám i gender studies. Základním zdrojem mé práce je literatura, ikonografické materiály, ale také trojrozměrný materiál, tedy sbírkové fondy. Jako doplněk k jisté konfrontaci minulosti se současností jsem provedla kvalitativní terénní výzkum, ve kterém se snažím postihnout současnou soudobou praxi raného dětského odívání z pohledu dnešních matek.

Práce je členěna do tří základních celků, jde o hledisko historicko-sociální, biologické a funkční. Z pohledu historicko-sociální stratifikace je třeba přihlídnout přinejmenším ke třem základním rovinám. První jsou děti aristokratických rodin, dále děti měšťanských rodičů a třetí děti z vrstev městského proletariátu a venkovského prostředí, tedy děti ne příliš majetných rodičů. Z hlediska pramenů a dochovaných materiálů převažují podklady pro bádání k první a druhé části dětské populace. Vycházím především z nich, i když poslední, nejpočetnější skupinu venkovských dětí nechci úplně opomíjet a snažila jsem se je také plnohodnotně zapojit do mého projektu.

Biologický výklad pojmu dětství je v současné společnosti přijímán v podobném rozmezí, jako před sto a více lety. Prvním obdobím je dítě-kojenec (přibližně do jednoho roku), poté batole (což je bráno do doby, než dítě začne samo chodit). Předškolní věk (je určen počátkem školní docházky), mladší školní věk (do jedenácti let) a starší školní věk (do patnácti let) je vymezením, které se týká struktury školství. Puberta, mladistvý či dorostový věk končí dosažením osmnácti let. Poté se člověk považuje za dospělého.¹⁾ Funkční hledisko sleduje již konkrétní použití oděvu dítěte od jeho narození do doby přibližně školního věku, které je propojeno především se společensko-ekonomickým postavením rodiny.

2. DÍTĚ V HISTORICKÝCH LITERÁRNÍCH PRAMENECH

Je přirozené, že rodiče milují děti.

M. T. Cicero

Jaké období v životě člověka vlastně vymezuje dětství a jak je tento pojem chápán v historickém kontextu? Bez připomínek je to nutně období počínající narozením, ale do kdy tato doba trvá a jakým způsobem je určena? V odborné literatuře, týkající se tohoto tématu, se setkáváme se dvěma poměrně odlišnými názory. Mezi zastánce prvního patří například francouzský historik Jacques Le Goff, který píše ve své knize *Kultura středověké Evropy*: „Po pravdě řečeno, jsou ve středověké západní Evropě děti? ... Tento utilitární středověk, nemající čas na to, aby měl s dítětem útrpnost nebo se mu obdivoval, dítě téměř nevidí. Jak jsme již řekli, děti ve středověku neexistují, jsou jen malí dospělí.“²

I v našem domácím prostředí se objevují podobné názory na vnímání dětství. Uvádím dalšího mužského představitele, českého historika Františka Hoffmana, který ve své knize *České město ve středověku* vyjadřuje k problematice dětství následovně: „Děti se rodilo hodně, ale mnoho jich brzy umíralo. Lidský cit k dětem se rodil postupně. Ve 13. století vztah k dětem u nás měl humánní charakter, ale stereotyp přezíravého až necitelného vztahu k dětem někdy přetrvával.“³

Tuto v některých případech až absurdní vlnu názorů, které nevnímají dětství a postavu samotného dítěte ve středověku a které vycházejí ze skutečnosti, že středověcí autoři jsou v drtivé většině muži, podpořila i kniha francouzského historika (opět jde o interpretaci muže) Philippa Arièse s názvem *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien régime* (Dítě a rodinný život za starého režimu) vydaná v roce 1960. Podle autora neměl středověk pochopení ani vztah k dětství, jež bylo nedůležitou a krátkou fází života. Philipp Ariès udává, že zlom nastává až na konci středověku v 16. a počátkem 17. století, kdy se začíná rodina organizovat kolem dítěte a také mateřské citové zaujetí je výraznější.⁴

Teze, které Ariès předložil, vycházely především ze zkoumání literárních pramenů a obrazového materiálu a do doby vydání jeho tzv. dějin dětství se autoři tomuto tématu hlouběji nevěnovali. Navíc mužský pohled, jenž vychází pouze z nedostatečných pramenů, které z oblasti téměř intimního rodinného prostředí citované doby prakticky neexistují, je značně zkreslený. Bezprostředně po vydání knihy se začaly objevovat kritické názory, jež vyvracely myšlenky Philippa Arièse a jeho následovníků. Medievalisté nově studovali vše, co svědčilo ve prospěch vnímání dětství jako svébytné fáze lidského života. Archeologové začali rozpoznávat ve starých nálezech dětské hračky a kolébky, historici umění studovali způsoby odívání dětí, historici dějin

mentalit odhalovali stopy emocionálních vztahů mezi rodiči a dětmi v inkvizičních protokolech, v knihách zázraků, v městských či královských zákonících. Pokoušeli se tak ukázat, že středověká společnost měla své specifické vnímání dětství, jež nepostrádalo spontánní a emocionální vztah k dětem.⁵⁾

Další otázkou je, jaká byla možnost citová pouta ke svým dětem ve středověké společnosti projevovat takovým způsobem, abychom z nich dnes dokázali posoudit míru citového vztahu. Kde nalézt prameny, zaznamenávající obyčejné starosti i radosti všedního dne středověké společnosti? Je třeba si uvědomit, že písmem vládlo v raném středověku především duchovenstvo, jež zaznamenávalo jen úzce vymezené stránky života společnosti. Obraz, který se nám dochoval, je zkreslený, viděný očima kléru nebo výjimečně aristokracie. Pohled obyčejného rolníka nebo dokonce ženy neznáme.⁶⁾

Existují pouze kusé dobové prameny, z nichž lze vyčíst emotivní vztah k dítěti. Kroniky, královské dokumenty i legendy (např. o svatém Vojtěchovi, okolo 957–997) popisují radost rodičů ve chvíli narození potomka, která se projevila i při oslavě křtu. V Čechách je to také *Zbraslavská kronika*, v níž lze nalézt několik dokladů o tom, jakou nesmírnou radost mají rodiče z narození potomků. I když v tomto případě samozřejmě jde o děti panovnických rodin, kde hrál především u synů důležitou roli politický aspekt následníka trůnu a pokračovatele dynastické linie. Kroniky se obecně zmiňují o těchto dětech většinou v souvislosti s jejich narozením, popřípadě smrtí. *Zbraslavská kronika* uvádí i jeden nesmírně zajímavý příklad narození dítěte, konkrétně malé Jitky ze svazku Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského. Matka Eliška se v dobových zápiscích kronikáře nechová jako královna, ale především jako žena a šťastná matka.⁷⁾

Středověk je tedy v tomto ohledu dobou ne příliš probádanou také proto, že samotné dítě se v dobových pramenech písemných, literárních či obrazových objevuje jen velice málo. Jestliže tomu tak bylo, šlo převážně o děti z královských a šlechtických rodin. Nejprve se o dětech dozvídáme z církevních knih, do kterých byly zapsány při přijetí křtu těsně po narození. Rané dětství se dál do církevního života nezapojovalo. Situaci podle historičky Noemi Rejchrtové změnili až husité, kteří umožnili podávání večeře Páně „pod obojí způsobou“ nejen dospělým, ale i maličkým. Její studie s názvem *Dětská otázka v husitství*⁸⁾ je velice zajímavá také proto, že je podána pohledem ženy. Husité, podle ní, tímto iniciačním momentem vlastně zkvalitnili a posunuli společenské postavení dětí, a navíc je i aktivně zapojili do společenského života na duchovní úrovni i tím, že starší děti se přímo účastnily bohoslužeb. O dětech se ve svých kázáních a dílech zmiňuje například Tomáš Štítný ze Štítného (přibližně 1333–1405) v předmluvě sbírky *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, jejíž součástí je i pojednání *O hospodáři, hospodyni a čeledi*. Dále pak Vavřinec z Březové (přibližně 1372–1437), který prosazoval rovnoprávnou účast dětí při bohoslužbách a obhajoval svaté přijímání dětí. Hlavní mluvčí hu-

sitského hnutí prosazovali rodinu jako základní celek společenství. Kladli důraz na otázky výchovy dětí a vyžadovali od rodičů, aby šli svým potomkům příkladem.⁹⁾

Tridentský koncil (1545–1563) požadoval, aby děti přišly k první zpovědi a přijímání nejpozději ve dvanácti letech. V protireformačních soupisech obyvatel podle víry nařízených v Čechách roku 1651, stejně jako ve zpovědních seznamech 18. století, zůstaly většinou děti do šesti let v zóně, s níž církevní život nepočítá.¹⁰⁾

Cyprián Žatecký v kázání z roku 1616 soudí, že žádné jiné věci se člověk nebojí tak, jako časně smrti. A rozbor pohřebního kázání Vavřince Molitora z roku 1660 poukazuje na příklad velkého citového otřesu, který matce způsobila smrt jejího třináctiletého syna.¹¹⁾

V tradici husitských traktátů, jež prosazovaly dětství jako svébytné období v životě člověka, pokračovali myslitelé Jednoty bratrské, především pak její poslední biskup, teolog, filozof a z dnešního pohledu i pedagog J. A. Komenský (1592–1670). Ten se snažil veřejně upozornit na odlišnosti týkající se tělesného i duševního vývoj dítěte. Zaměřil se na výchovu a pedagogický přístup k dětem, prosazoval citlivé vnímání, lásku a pochopení dětské duše, která zároveň potřebuje i určitý řád a přísnou důslednost.¹²⁾ Jeho spisy se již ve své době setkaly s poměrně velkým ohlasem současníků. Věnuje se v nich i otázkám týkajícím se dětského odívání.¹³⁾ Ve stejné linii navazuje na myšlenky J. A. Komenského i anglický filozof John Locke (1632–1704), jež v roce 1693 vydal v Londýně knihu o výchově dětí s názvem *Some Thoughts Concerning Education* (Myšlenky o výchově), ve které shrnuje zásady pro zachování a utužení zdraví dětí, propaguje pobyt v přírodě, jistá hygienická pravidla a správné odění dětí.

Vlivem osvícenství jako nového životního postoje a intelektuálního hnutí, jež zaznamenalo velký posun ve vývoji evropského myšlení, dochází k rozšiřování filozofických úvah, které podporují racionalismus, humanismus etické a estetické principy. Svě pojetí na výchovu dětí prosazoval i významný francouzský filozof Jean Jacques Rousseau (1712–1778), který vyjádřil své společensko-politické názory spolu s pedagogickými návody na výchovu a péči o dítě v románu *Emil čili o vychování*. Propaguje mimo jiné návrat k přírodě a přirozenosti ve smyslu fungování harmonické (i když velice patriarchální) rodiny, jež v tomto duchu také vychovává harmonické děti.¹⁴⁾

Lockeovy a Rousseauovy zásady se prostřednictvím dalších osvícenců i například módních časopisů šířily do celé střední Evropy a oslovily nejen další pedagogy, jakým byl například hrabě František Josef Kinský (1739–1805), ale přihlásil se k nim rovněž časopis *Journal des Luxus und der Moden*, vydávaný od roku 1786 Friedrichem Justem Bertuchem ve Výmaru. Ve stati *Über die Kinderkleidung* z roku 1787 pravděpodobně sám Bertuch konstatuje, že v průběhu posledního čtvrtstoletí došlo v německých zemích ke zlepšení péče o děti zásluhou zejména Lockeova učení.¹⁵⁾

Až ve druhé polovině 18. století se tedy stalo, že se především intelektuálové a jejich prostřednictvím také vzdělaná společnost začala dívat na malé dítě ne jako na malého dospělého,

ale na malého člověka. Propagátoři těchto myšlenek si uvědomili, že dítě není pouhou zmenšeninou svých rodičů, ale odlišuje se od nich po stránce anatomické, fyziologické a také psychické a společenské. Děti mají poměrně úzká ramena, vypouklé břicho, jejich končetiny nejsou tak dlouhé, zato více baculaté. Hlavička je oproti celému tělíčku nepoměrně větší a krk kratší. Přitom se více pohybují, jsou mnohem živější, a proto má střih, materiál ale i barevnost oblečení odpovídat tomuto charakteru.¹⁶⁾

Do popředí širšího společenského zájmu se však dítě dostává až v 19. století, kdy například vzniká dětské lékařství a také dětské soudnictví.¹⁷⁾

Od první poloviny 19. století se v beletristické literatuře různého typu (určené jak pro dospělé, tak později pro děti) častěji objevují pasáže obecně zaznamenávající dětský život, dětský svět spojený s jeho povinnostmi, radostmi, trápením i volným časem. V některých případech se zde také ve větší či menší míře můžeme setkat s popisy dětského oděvu, který bývá někdy pouze drobnou kulisou, ale jindy hraje v rámci obsahu knihy i významnější úlohu.¹⁸⁾

Další skupinou literatury, která zaznamenává dobový stav dětského oděvu, jsou memoáry, v nichž je možné zachytit autentické vzpomínky, popisy a osobní glosy pisatelů.¹⁹⁾

Dítě a jeho oblečení je motivem stále častějším v próze českých realistů.²⁰⁾

Dále pak v pracích odborných, kulturně historických a etnologických, které jsou monograficky zaměřené.

Velice pozoruhodná je v této souvislosti také publikace Z. Wintera a Č. Zírta *Dějiny kroje v zemích českých* (1893), jež mapuje historický vývoj oděvu různých společenských vrstev od počátku 15. století do doby pobělohorské. Předkládá vynikající obrazovou dokumentaci (s řadou zajímavých ilustrací z dobových kronik, rukopisů, iluminací a listin) a zároveň i jejich analýzu. Občas se zde vyskytuje i vyobrazení dětí. Součástí jsou i seznamy s popisem tehdy používaných materiálů a módních barev.

1. Česká rodina kolem roku 1618

Poznámky ke druhé kapitole:

¹⁾ Skarlantová, J.: *Kultura odívání mládeže*, Praha 1984, s. 80

POZNÁMKA: Z psychologického hlediska se věk dítěte dělí na novorozenecké období, které trvá od porodu přibližně jeden měsíc. Kojenecké, od jednoho měsíce do jednoho roku, batolecí věk se považuje od jednoho roku do tří let. Předškolní období je v rozmezí od tří do šesti až sedmi let. Konec této fáze není určen pouze fyzickým věkem, ale především sociálně, a to nástupem do školy. Vágnerová, M.: *Vývojová psychologie I.*, Praha 2005.

Srov.: „Ve shodě s tradicí, vycházející především od sv. Augustina (354–430), bylo za dětství považováno první období života do sedmi let (zvané infantia), za chlapectví (pueritia) pak někdy do dvanácti, jindy do čtrnácti let. Do dvanácti let se rozlišovaly ještě tři etapy: 1. etapa – od narození do dvou let, kdy bylo dítě odstaveno od kojení a objevily se první zuby; 2. etapa – od dvou do sedmi let, tj. do doby, než dítě začalo chodit, mluvit atd. A konečně 3. etapa – od sedmi do dvanácti, případně čtrnácti let.“ Kopičková, B.: *Vstup české medievalistiky do studia dětské evropské problematiky*, Dějiny a současnost 1/2006, s. 53.

²⁾ Le Goff, J.: *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991, s. 277

³⁾ Hoffmann, F.: *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 344

⁴⁾ Nodl, M.: *Dětství v předmoderní době*. Souvislosti 4/1996, str. 7: „Středověká společnost neměla žádný vztah k dětství. To neznamená, že by děti byly zanedbávány, opuštěny nebo opovrhovány. Smysl pro dětství nemáme zaměňovat s náklonností k dětem. Smysl pro dětství odpovídá vědomému vnímání zvláštnosti dítěte, oné zvláštnosti, která dítě zásadně odlišuje od dospělých, dokonce i od malých dospělých. Takovýto vědomý smysl pro dětství neexistoval. Dítě proto od chvíle, kdy mohlo žít bez stálé péče své matky, kojné nebo vychovatelky, patřilo ke společnosti dospělých a nadále se od ní nelišilo.“

⁵⁾ Nodl, M.: *Malí dospělí a děti-hříšníci ve středověku*, Dějiny a současnost 1/2006, s. 30

POZNÁMKA: S příchodem dítěte na svět souviselo mnoho rituálů, jejichž podstatou bylo zaručit novorozenci ochranu, pevné zdraví, správný vývoj a zajistit šťastnou budoucnost. Přikláním se tedy k názoru, že středověcí rodiče nebyli ke svým dětem lhostejní, strachovali se o jejich zdraví a záleželo jim na jejich dalším spokojeném životě.

⁶⁾ Šulová, L.: *Středověké dítě a jeho hračka*, Praha 2004, s. 15

⁷⁾ POZNÁMKA: Zbraslavská kronika zachycuje narození dcery a syna Jana Lucemburského. Z první poznámky je možné vytušit rozpoložení matky Elišky Přemyslovny, jež právě povila dítě: „Léta páně 1315 dne 21. května v prvu hodinu se narodila panu Janovi, králi českému, hraběti lucemburskému, druhá dcera, Jitka, a při jejím narození se lid znepokojil proto, že se čekalo narození syna. Uvažujíc to matka této dívky, paní královna Eliška, takto přede mnou pravila: Protože takřka nikdo nemá rád to dítě, proto musím já mít ráda tím vřejeji.“ *Zbraslavská kronika*, Praha 1975, s. 238

Po smrti Elišky Přemyslovny roku 1330 se Jan Lucemburský v roce 1334 podruhé oženil a o tři roky později se mu narodil syn. „Téhož roku dne 25. února porodila královna Beatrix, druhá manželka krále Jana, v Praze svého prvorozeného syna a ten chlapec byl třináctého dne po svém narození pokřtěn na Pražském hradě od pražského biskupa; při křtu dostal jméno Václav. Při narození toho chlapce se radovali nemnozí, protože tvrdili, že nevzešel z českého rodu, ale král měl z toho syna prevelikou radost.“ Tamtéž, s. 415

⁸⁾ Rejchrtová, N.: *Dětská otázka v husitství*, Československý časopis historický 1980

⁹⁾ Rejchrtová, N.: *Dětská otázka v husitství*, Československý časopis historický 1980, s. 66

¹⁰⁾ Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury III/I*, Praha 1997, s. 159

¹¹⁾ Horský, J.: *Rodina našich předků*, Praha 1997, s. 86

¹²⁾ POZNÁMKA: „O Themistoklovi, athénském knížeti, zapsáno máme, že když k němu mládenec jeden přijde, s synem jej v pokoji na hůlce jezdícího nalezl a tomu se podivil, že tak slavný muž tak dětinsky sobě počínaje s dítětem hrá, on prosil ho, aby toho žádnému nepravil, až sám také dítka mítí bude; namítaje, že když sám bude otcem, lépe, jaká jest otcovská k dětem náklonnost, vyrozumí a na tom, co nyní za dětinství má, horšiti se přestane.“ Komenský, J. A.: *Informatorium školy mateřské*, Praha 1964, s. 27

¹³⁾ POZNÁMKA: J. A. Komenský píše ve svém *Informatoriu školy mateřské*: „Když sedati, státi, běhati počínají, tu aby před úrazem chráněni byli, stoličky, sedadla, vodidla, vozičkové atd. platné k tomu pomoci jsou, vše od mala znájc; před zimou pak kožíšek a šatky slušné, především teplá světnice. Sumou, aby ani úrazem, ani horkem, ani zimou, ani zbytečností pokrmu a nápoje, ani zase hladem a žízni útlému životu se neuškodilo, nýbrž

všecko bylo v míru a vhod, mysliti sluší.“ Tamtéž, s. 20

„V čtvrtém a pátém (roce dítěte) mohou začítí schránlivosti se učiti, aby šatky své znali, které ke svátečnímu, které k všednímu užívání, mají-li je, jim rozuměli, trhání, kelení, poustání a vození škodlivého nechávali.“ Tamtéž, s. 25

¹⁴⁾Rousseau J. J.: *Emil čili o výchování*, Praha 1911, s. 264 : „Abychom milovali život klidný a domácký, musíme jej znáti; musíme procítiti jeho líbeznost již od dětství. ... Jen v otcovském domě vznikne záliba pro dům vlastní, a žádná žena, které matka nevychovala, nebude ráda vychovávatí vlastních dětí.“ Myšlenky Rousseauovy jsou na tehdejší dobu jistě zajímavé a progresivní, o to zarážející je fakt, že své vlastní děti umístil do sirotčince.

¹⁵⁾Propaguje se nejen používání volného dětského oblečení, které by mělo být tak široké, aby nebránilo pohybu, ale také použití příjemných, především bavlněných materiálů, jež sají pot. I úprava vlasů, která je součástí péče o dítě, má být přirozená a střídmá. Velice se také propagovalo otužování těla nejen díky mytí se studenou vodou, ale také v rámci odívání. Boty mají být dokonce tak tenké, aby se v loužích promáčely a dítě si zvykalo na chlad a otužilo si nohy stejně jako ruce. Uchalová, E.: *Od panýrů k legínám*, Dějiny a současnost I/2006, s. 94

¹⁶⁾Zitek, O.: *Lidé a móda*, Praha 1962, s. 271

¹⁷⁾POZNÁMKA: Za prvního představitele a zakladatele pediatrie v Čechách se považuje lékař B. Neureutter (1829–1899), který se zasloužil o založení Spolku pro zřízení a vydržování české dětské nemocnice a chorobince v Praze (1887). Až v polovině 20. století se dospělo k názoru, že pediatrie není jen obecné lékařství transplantované na dětskou populaci, ale velice komplikované období vyvíjejícího se dětského organismu, jež končí až v období dospívání. Teprve v roce 1949 se stalo dětské oddělení ze zákona jedním ze základních oddělení každé nemocnice. Svobodný, P., Hlaváčková, L.: *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999

¹⁸⁾POZNÁMKA: Jako například kniha *Malý lord* od F. H. Burnettové, která výrazně ovlivnila chlapeckou módu kolem roku 1890. Kniha *Dobrodružství Toma Sawyera* od M. Twaina či *Hýta a Batul* od J. Habbertona jsou dětské knihy, jejichž autoři se taktéž věnují popisu dětského oděvu pro lepší zachycení dobové atmosféry. Dále je to anglický spisovatel Ch. Dickens, který ve svých knihách uplatnil zkušenosti ze svého dětství a jehož celoživotním tématem se stal osud chudých dětí. Obdobně si této tematiky všimli J. Austenová, anglická autorka tzv. rodninného románu, V. Hugo, francouzský básník, dramatik a esejista, H. de Balzac, představitel francouzského romantismu a realismu, a další.

¹⁹⁾POZNÁMKA: Dobrým příkladem je kupříkladu kniha A. Kavalírové *Paměti babičky Kavalírové* či A. Řežába *Vzpomínky mého mládí*, což je ale literatura, která vychází až na konci druhé poloviny 19. století. O poznání dříve se v rámci dobových periodik prosazují články na pokračování či tzv. cykly vlastivědných reportáží zachycující tehdejší stav venkovského prostředí a také odívání, například od Boženy Němcové (*Obrazy z okolí domázelického* ve 40. letech 19. století, *Babička* a další).

²⁰⁾POZNÁMKA: K. Světlá (která se ve svých románech a povídkách věnuje jak městskému prostředí, z něhož pocházela, tak i venkovskému, ke kterému později přilnula), E. Krásnohorská (kromě povídek a románů sepsala i své paměti *Z mého mládí* a byla mimo jiné zastánkyní ženského emancipačního hnutí), J. Š. Baar (a jeho níže citovaný román pro děti *Hanýžka a Martínek*), K. V. Rais, T. Nováková či A. Jirásek (autor historických románů, který používá detailní popisy historických reálií včetně dětských oděvů, románů věnujících se jak městskému, tak venkovskému prostředí, například čtyřdílná kronika náhodského kraje *U nás*, a představitel realismu druhé poloviny 19. století).

3. DÍTĚ V IKONOGRAFII

Z dobových ikonografických materiálů jsem využila především reprodukce olejů na plátně, mozaiky, rytiny, ale také dobovou ilustraci, která je typická pro módní časopisy, fotografii a v některých případech i plastiky.

3.1 Obrazy, rytiny, nástěnné malby

Zobrazení dítěte-novorozence je ve vrcholném středověkém umění zastoupeno především postavu Ježíška a v některých případech ještě malým svatým Janem Křtitelem.

Jedno z mnoha zobrazení biblického novorozence je možné sledovat v době raného středověku na mozaikách či nástěnných malbách. Jde o kojence, jehož jedinou viditelnou částí těla je hlavička vykukující z pevného sevření peřinkou. Další vyobrazení kojence lze také nalézt v dobových kronikách a rukopisech, kdy je nejčastěji zobrazeno v kolébce stojící u lůžka či přiložené u prsu matky nebo kojné. **Viz Obrazová příloha I, s. 118.**

I když ve většině případů je figura a především obličej zobrazeného dítěte pouhým zmenšením podoby dospělého člověka, už v době vzniku prvních Madon mívá Ježíšek oblečení kojence – je ovnutý do povijanu. Je tedy možné vycházet z předpokladu, že středověký člověk, v tomto případě malíř, nemyslel v kategoriích historického času a historického prostoru, ale události, osoby i jejich oděv zobrazoval v časovém kontextu doby, v níž žil. Setkáváme se například s postavou Ježíška zobrazeného v šatečkách či volné košilce, kterou mohly nosit děti, jež žily v době vzniku díla. V ostatních případech, poplatných dobovému vkusu, je Ježíšek nahý, zahalený lehkým kusem látky nebo přejímá oděv dospělého jen ve zmenšených proporcích.

Malý Ježíšek je vždy zobrazen spolu se svou matkou Marií. Ta se v průběhu dvoutisícileté historie křesťanství stala inspirací pro teology, umělce, ale hlavně pro prosté věřící, kteří v ní spatřovali jednak jim nejbližší prostřednici k Bohu, ale také skutečnou pozemskou bytost – její lidství a ženství se jim zdá bližší, pochopitelnější, přístupnější. Je jednou z nich, je matkou dítěte. Matkou, která je oproštěna od nadpřirozených schopností, která se v přirozených podmínkách obyčejného života stará o právě

2. Zobrazení zavinutého Ježíška

3. Madona s dítětem, které je zobrazené v košilce

narozeného kojence, batole, o dítě, s nímž prožívá obyčejné lidské radosti i starosti. V průběhu staletí se také vyvíjel názor na její úlohu v křesťanských církvích a silná mariánská úcta je znatelná v církvi katolické i církvích ortodoxních.

Nejstarší vyobrazení Panny Marie se objevují již na nástěnných malbách na počátku 3. století v Římě. „Centrem mariánské úcty byla Konstantinopol, kde se nacházelo 32 kostelů a klášterů zasvěcených Panně Marii a kde byly uchovávány mariánské relikvie,“ jak uvádí J. Royt v knize *Zahrada Mariánská*.¹⁾ Zobrazení Madon s Ježíškem je také častým vyobrazením středověkých umělců (deskové či oltářní malby, dřevěné plastiky). Zobrazují se i taková témata, jako Panna Maria v naději, v Panna Maria v šestinedělí, Dětství Ježíšovo až po tzv. piety, zobrazující Pannu Marii s mrtvým synem v klíně a vznikající na přelomu 13. a 14. století.

V průběhu 17. století dochází na našem území k postupné obnově středověkého kultu mariánských vyobrazení v podobě obrazů a soch, ale také k jejich uctívání a pořádání svatých poutí do míst spojených s tímto kultem.²⁾

Názvy takových Madon nesou v převážné většině jména jejího sakrálního umístění (Panna Maria Hrádecká, Panna Maria Karlovská, Panna Maria Svatohorská a jiné) či ikonografického rozlišení (Panna Maria Pomocná, Panna Maria Růžencová, Panna Maria s ratolestí a další).

S vyobrazením dětí převážně v doprovodu dospělých se ojediněle setkáváme ve středověkých rukopisech či kronikách.

Na počátku 16. století s rozmachem nového uměleckého stylu v zaalpském regionu, kterým je renesance s jejím osvobozujícím přístupem k člověku, se dítě objevuje na plátně častěji. Stejně jako se zobrazují i prostí lidé, sedláci a řemeslníci, ale i lidé na pokraji společ-

4. Rodina kolem roku 1506

nosti, mezi něž patří žebráci a nevěstky (např. díla A. Dürera, H. S. Behama a dalších). Renesanční zájem o člověka jako jednotlivce dává možnosti zachytit dětskou tvář nejen v nákladném, strnule stylizovaném portrétu šlechtických a královských rodin, ale i postavu, jež je vnímána jako osobnost uvolněná, rozesmátá, zadumaná i věnující se svým zálibám. A samozřejmě se na obrazech proměňuje i oděv dětí. Jinak je oblečeno dítě na skupinovém portrétu šlechtické rodiny a jinak malířův syn při hře. Movití rodiče se nechávají v rámci prezentace vlastní prestiže či politické moci portrétovat spolu se svými dětmi. Častý způsob zobrazování dětí v rámci rodiny je také na votivních obrazech s donátorským motivem.

Důležitou roli hraje dítě v pojetí barokních malířů. Stává se totiž spojovacím článkem mezi pozemským a nadpozemským světem.³⁾ Dítě v podobě stylizovaného andělíčka-chlapečka je ty-

pickým výtvarným projevem doby, která tímto citovým zobrazením prosazuje zbožné prožívání života, nebo naopak splývá s motivy antických amorků. Nevinná, jasná a jemná tvář této neposkvrněné bytosti je pouhou vnější formou dítěte, jež je zde znázorněno v protikladu s temným, hříšným a zkaženým světem, a zároveň vyjadřuje pomíjivost lidského života.

Mimo to je dítě součástí reprezentačních, honosných rodinných portrétů, ze kterých ale často vystupuje jako pouhý doplněk svých rodičů. V pozdním baroku, kdy je potlačeno dětské baculaté tělo a upřednostňuje se odlehčená linie předjímající rokokový styl malby, jsou i postavy dětí křehké, smějící se, uvolněné, což umožňuje jejich zobrazení při hrách na vycházkách či v pokojí u piana. Oproti ostatním obdobím se také poměrně často setkáváme s žánrovým vyobrazením prostých dětí při hře v domácnosti v jejich volných chvílích. Tomuto tématu života obyčejných dětí se věnoval například španělský malíř Bartolomé Esteban Perez Murillo (1618–1682). **Viz Obrazová příloha I, s. 119.**

Dětská postava v období klasicismu se opět občas stává pouhým neživotným prvkem, který jen dotváří strnulou a jakoby uměle vytvořenou kompozici obrazu. Ovšem spolu s novým pohledem a vnímáním dětství, jež se ve společnosti postupně prosazuje od poloviny 18. století, se proměňuje i pohled na rodinu jako na hodnotu, která funguje na principech pospolitosti, ale zároveň i stále důležité hierarchie a ctnosti. Atmosféra poklidného rodinného života je častým tématem umělců této doby.

Tehdy také dochází k oblibě tzv. miniatur, jež se od velkoformátového portrétu lišily nejen svým rozměrem a technikou provedení (používalo se především jemné kvašové a akvarelové malby na papíře či slonové kosti), ale také jistou intimností, která se u velkého portrétu určeného hlavně k reprezentaci nevyskytuje. Miniatury se používaly především jako památeční dárek a připo-

5. Barokní andělci od P. Rubense.

6. Žánrové vyobrazení prostého dítěte

7. Syn městského klenotníka ve vycházkových šatech

mínka blízkých. U nás toto období miniatur představují například žánrové výjevy dětí Norbeta Grunda (1717–1767), Antonína Bayera (1768–1833) a Antonína Jana Gareise st. (1791–1863).

Po celou první polovinu 19. století byl stále zájem o výtvarné zpodobnění členů rodiny.⁴⁾ V tomto období vzniklo mnoho společných rodinných i samostatných portrétů dětí především ze šlechtického a měšťanského prostředí. V českém regionu se tomuto oboru malby věnoval jako jeden z prvních především Antonín Machek (1775–1844), který se specializoval na portréty z

8. K. Purkyně, *Umělcovy děti*

pražského, měšťanského a osvícenského prostředí (například *Skupinový portrét pražské rodiny* z roku 1814), a František Tkadlík (1786–1840) s portréty dětí Srdníkových z let 1811–1812 a šlechtických dětí (nepřehlédnutelná je podobizna malého Jaroslava Černína s barevným šátkem). Romantismus je v Čechách prezentovaný zejména portréty dětí Josefa Navrátila (1789–1865), *Podobizna syna Antonína*, Josefa Mánesa (1820–1871), *Podobizny Karoliny a Františky O’Hegertyových*, či Josefa Bergera (1753–1829). Poslední dva jmenovaní působili zároveň i jako učitelé šlechtických dětí na venkovských sídlech.

V rámci finančních možností si šlechtické rodiny najímaly mladé, talentované umělce, kteří především v letních měsících vyučovali jejich ratolesti a zároveň je také portrétovali. Josef Mánes namaloval v 50. letech 19. století pro hraběcí rodinu Sylva-Tarouca cyklus 15 akvarelů s dětskými motivy s názvem *Život na panském sídle*. Jeho sestra Amálie Mánesová působila na zámku v Rájci nad Svitavou a u Žerotínů, Dubských a Mitrovských získával pracovní zakázky malíř Josef Švanda. Ve 40. a 50. letech 19. století se stává portrétování dětí na našem území běžné a více se rozšiřuje i do měšťanského prostředí. Na tradici romantismu navazuje svým realistickým pohledem například Karel Purkyně (1834–1868) obrazem s názvem *Dítě v peřince* či vyobrazením *Děti se dívají na obrázky*. **Viz Obrazová příloha I, s. 120.**

Děti venkovského prostředí nebo městské chudiny zobrazoval na svých plátnech také Soběslav Hypolit Pinkas (1827–1910) ovlivněný francouzským realismem – *Děti na Kampě*. V duchu realismu zobrazují svět dětí i Jaroslav Čermák (1830–1878) a Antonín Chittussi (1847–1891). Žánrové obrázky z vesnického prostředí s postavami dětí maloval Antonín Gareis (1837–1922), *Posvícení*, hořický malíř Petr Maixner (1831–1884), *Smutná neděle* či grafik, ilustrátor a pedagog Hanuš Schwaiger (1854–1912), *Zastaveníčko*. Na děti nezámožného původu, děti chudé vesnické i děti ulice se zaměřil Josef Tulka (1846–1882), Quido Mánes (1828–1880), například obraz *Děti s vodním mlýnkem*, Antonín Gareis ml. (1837–1922), Jaroslav Věšín (1859–1915), Jaroslav Špillar (1869–1917) a také malíř, kreslíř a ilustrátor Mikoláš Aleš (1852–1913).

Především jeho kresby dětí jsou jako ilustrace použity v řadě knih, například *Slabikář pro školy obecné* (1899), *Alšovy pohádky* (1911), *Špalíček pohádek, pověstí a přísloví*, i do dobových časopisů. Vytvořil také řadu ilustrací s dětským motivem k hádankám, písním, říkadlům, pranostikám, kalendářům a dalším, ilustroval prakticky celé Jiráskovo dílo. Dále například Richard Lauda (1873–1929), jihočeský malíř a grafik, který vydal na počátku 20. století soubor ilustrací s názvem *Radosti dětí a Rodiče a děti*.

Podobizny dětí umělců tvoří zvláštní kapitolu ve vývoji portrétního umění, jež vychází z osobního vztahu k portrétovanému, důvěrné znalosti povahy i fyziognomie. To jsou specifické přednosti, které tento portrét často odlišují od toho, jenž byl vytvořen na zakázku. V miniaturních portrétech jsou nepřehlédnutelné děti malíře porcelánu Jana Zachariáše Quasta (1814–1871), který vytvořil celou galerii svých synů a dcer.⁵⁾

Dětskému světu a jejich každodennímu životu se věnuje Hanuš Schwaiger (1854–1912) spolu s Luděkem Marodem (1856–1898), jenž například portrétoval svého syna Luděka – *Lulu* (1896). Vojtěch Hynais (1854–1925), který proslul velkoformátovým plátnem *Karolina Hrušová s dcerami* (1897), a František Ženíšek (1849–1916), jenž také zvěčnil na plátně své děti (*Portrét umělcových dětí*), jsou portrétisty jednak významných představitelů zejména pražského uměleckého, akademického a měšťanského prostředí, kteří tvořili rovněž portréty dětí vlastních nebo spřízněných rodin. Václav Brožík (1851–1901) se věnoval mimo jiné i salonním motivům s dětmi a namaloval portrét své dcery Olgy. V období secese zobrazoval děti na svých plakátech a ex libris také Alfons Mucha (1860–1939). Jedni z posledních malířů, kteří se mimo jiné zabývali i portréty dětí, jsou Max Švabinský (1873–1962), *Rodinný portrét*, a Rudolf Vejrych (1882–1939). Na počátku 20. století malovaný portrét úplně vytlačila fotografie.

V době vzniku určitého obrazu-portrétu sehrálo roli mnoho aspektů, jako například jeho téma, zadavatelé, ale také samotná osoba umělce, jeho sociální postavení, instituce, v nichž se zdokonaloval a dosáhl svého vzdělání, osobní názory a talent. Těžko určit, zda byla všechna novorozeňata, jež sloužila v baroku za předlohu pro baculaté andílky, opravdu tak dobře živená, zda šatečky na skotačících dětech v zámeckém parku sahající až ke kotníkům byly opravdu tak bělostně čisté, nenatržené, neumolousané, a v době, která příliš nedbala na hygienu, byly dětské tváře a ruce přímo alabastrové. Vedle této reálné roviny je důležitá i rovina symbolická. Obrazy a jejich náměty měly přesný řád a postup vzniku, umístění postav či objektů na plátně nebylo v žádném případě náhodné. Kompozice daných témat byly předem určené stejně jako používání atributů, určitých významových předmětů (zrcadlo, otevřené okno, zvolené pozadí aj.), ale i vyjadřovacích gest (vztyčený prst, skloněná hlava) či řazení osob, jež mělo také svoji vlastní symboliku. Symbolické jsou ale i barvy používané na zobrazeném oblečení, které vypovídají

o sociálním postavení, statusu či funkci zmiňované postavy.⁶⁾ Což se ovšem v průběhu desetiletí a staletí střídáním jednotlivých slohů a rozšiřujícím se spektrem zobrazovaných skutečností mění. Umění mělo a má funkci estetickou, poznávací a skrze postavu autora se nám snaží originálně přibližovat skutečnost, jež je jeho inspirací.

3.1.1 Reliéfy a drobné plastiky dětí

Kromě reliéfního či plastického vyobrazení dětí-andělíčků a postav dětí na náhrobcích movitých rodin existují i drobné plastiky, které nás také částečně informují o stavu dětského odívání. Patří sem například figurky z vánočních betlémů v podobě malého Ježíška v jesličkách, andělíčků umístěných nad přístřeškem Svaté rodiny nebo malých dětských darovníků, kteří se přišli poklonit právě narozenému Spasiteli. Oděv takto zobrazených dětí podléhá dobovému vkusu, době, v níž byl určitý betlém vytvořen, a také sociálnímu postavení umělce, který jej zhotovil.

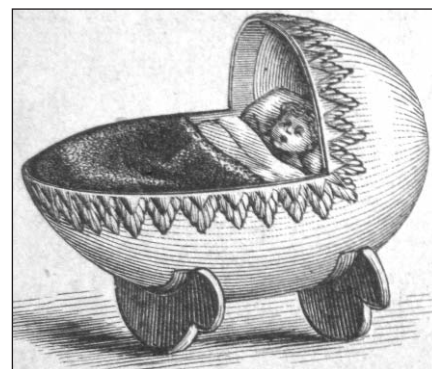

11. Forma na perník

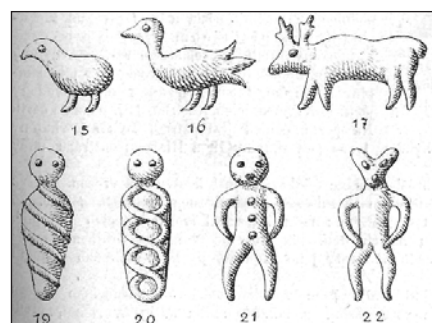
Dalším typem drobných plastik je tzv. jedlé figurální pečivo především s rituální funkcí, jež se připravovalo při příležitosti významných událostí, například o svatbě, kdy se tvarovalo do podoby kolébky nebo zavinutého děťátka.

Dochovalo se poměrně velké množství různých dřevěných perníkových forem s různým typem tvarů, zavinutí a zdobení.

Velikonoční kraslice známe převážně malované, ryté či zdobené různými technikami. Časopis *Modní svět* uveřejnil před velikonočními svátky roku 1880 skořápku vajíčka ve tvaru dětské kolébky, v níž byla umístěna miniatúra nemluvněte v zavinovačce. Ilustrace byla obdařena i popiskou, jak si daný velikonoční předmět vyrobit pomocí pilníčku a zdobných papírů.

9. Kraslice v podobě kolébky

10. Různé tvary mikulášského pečiva

3.2 Fotografie

Důležitým zdrojem informací je dobová fotografie, která byla v průběhu druhé poloviny 19. století již poměrně rozšířená (její vznik se datuje do roku 1826).⁷⁾

Daguerotypická technika přenosu skutečného obrazu na sklo měla ve své době velkou ode-

zvu. Touto technikou, jejíž stylizace navazovala na tradici malířské miniatury, se v počátcích zdobily i děti. U nás jsou to práce především Viléma Horna, který později na svých rodinných podobiznách provedených technikou tzv. slaného papíru dosahoval pomocí kolorování neobyčejných výsledků.⁸⁾

12. Žánrová pohlednice s motivem fotografování

Ve druhé polovině 19. století s rozvojem vizitkového a kabinetního formátu fotografií již vznikají ateliérové fotografie s portréty rodin, matek s dětmi a později i samotných dětí, především v období, kdy už je dítě schopno se samo udržet před objektivem fotoaparátu (objevují se ale i fotografie samotných dětí, které ještě neumějí sedět a maminky je zezadu přidržují ve svislé poloze hlavně proto, aby vynikl jejich oděv,

13. Rodina „na výletě“, ateliérová fotografie

v tomto případě nejčastěji sváteční chovací šatečky). Ateliérová fotografie měla zejména reprezentativní a upomínkový charakter, a dítě je na ní představováno velice důstojně. V převážné většině případů ale ještě stojí před objektivem dítě movitějších rodičů. Další skupinou dětí, jež byly v této době fotografovány, jsou potomci samotných profesionálních fotografů v prostředí jejich ateliérů. Vznikají tak neformální, téměř dokumentární snímky zachycující děti při slavnostních příležitostech, jako je výročí jejich narození, rodinné oslavy, výroční obyčeje (například svátek svatého Mikuláše či vánoční svátky), včetně společných rodinných výletů.

Na konci 19. století už byla fotografie cenově přístupná i méně zámožným vrstvám obyvatelstva. „Fotografický ateliér byl v každé větší obci a navíc za svými zákazníky jezdili živnostníci fotografové na trhy a poutě. Fotografii, třeba jen jednou za život, si mohl dovést v podstatě každý.“⁹⁾ Fotografování dětí je tak spojeno například s významnými milníky jejich života, snímky se pořizovaly u příležitosti různých rodinných (narozeniny) nebo náboženských oslav (křtiny, první svaté přijímání, biřmování).

Fotografované kabinetní portréty bývají velmi často stylizované. U fotografovaných dětí jde jak o stylizaci pozadí (palmový háj nebo dórské sloupy, které byly nezbytným exotickým prvkem), tak předměty, jejichž výběr byl ovlivněn momentálním dobovým vkusem (například vliv Orientu), a také doplňky, jako například hračky (houpací kůň, napodobeniny zvířat).

Jestliže se někdo rozhodl pořídit si ateliérovou fotografii, dá se předpokládat, že se pro tuto příležitost oblékl do šatů, které považoval za své reprezentativní. Výběr oděvu závisel pouze na jeho nositeli, a rovněž proto je pro nás takový snímek z etnografického hlediska zajímavý.

Z počátku 90. let 19. století máme také dochované skupinové školní fotografie dětí různých věkových kategorií, které byly pořizovány jak v městských, tak na vesnických školách. Tyto fotografie jsou cenným materiálem pro studium dětské oděvní kultury. Dá se ale předpokládat, že u příležitosti pořízení skupinové fotografie (jež asi sloužila pro reprezentaci školy a ne jako upomínkový předmět pro všechny zpodobněné děti) přišly alespoň některé z dětí oblečené slavnostněji než v jiný běžný den.¹⁰⁾

Dalším typem fotografie, která v tomto období vznikala, byly fotografie místopisné¹¹⁾ a odborné dokumentární, pořízené přímo v terénu, jež byly publikovány v odborných dobových periodikách zaměřených na historii, přírodovědu, kunsthistorii i národopis. Takové snímky se v době rozvoje nových tiskařských technik a v souvislosti se zájmem o časopisy postupně používaly jako ilustrace či dokumentace. Vznikaly snímky krajiny, architektury, žánrové výjevy a mnoho muzejních pracovníků a etnografů bylo vášnivými fotografy-amatéry. Na svých snímcích zachytili vše, co bylo pro jejich práci zajímavé a důležité, tedy i výjevy z obyčejného všedního života obyvatel různých regionů včetně dětí, architekturu, dobové předměty lidové tvořivosti (kroje, výšivky, keramiku, nádobí, řezbářské předměty) a mnoho dalšího.¹²⁾

3.3 Módní časopisy

Dalším důležitým ikonografickým zdrojem jsou dobové módní časopisy, zaměřené především na ženy, kterých v době konce 19. století vycházelo v Čechách poměrně velké množství a pravidelně se v nich objevují návrhy dětského oděvu.

Časopisy s módní tematikou se k nám rozšířily ze západní Evropy, zejména z Francie a Německa. Ve Francii vycházely časopisy *Merkur de France* (1717–1792), *Cabinet des Modes* (1785–1786) či *Journal des dames et des modes* (1797–1839) a tamější dobové módní ilustrace přicházely k nám i do ostatních zemí ve zprostředkované formě díky německému módnímu časopisu *Journal des Luxus und der Moden* (1786–1872). Ten byl pravidelně doplňován grafickými listy a ilustrace v něm byly překreslovány z francouzských originálů. Jeho vydavatelem ve Výmaru byl F. J. Bertuch, osvícený humanista, jenž se snažil pozvednout německou společnost jak

14. Ateliérová fotografie dítěte v chovacích šatečkách

po stránce ekonomické, tak kulturní. „Odíváním se Bertuch zabývá nejen z pohledu estetického, ale zajímá ho i hledisko zdravotní... Vyvolává diskusi o šněrovačkách, kde dává zaznít odmítavému hlasu lékařů i souhlasnému postoji dam, které ve šněrovačkách vidí významný prostředek ke korekci postavy... Obdivuje anglický způsob oblékání, kde vyzdvihuje oproti francouzskému ušlechtilou jednoduchost a solidnost. Již v roce 1786 informuje o módě bavlněných látek a východoindických šál,“ jak uvádí E. Uchalová v knize *Česká móda pro salon i promenádu*.¹³⁾ Důležité je, že navazuje na myšlení J. Lockeho, především ve výchově a odívání dětí. Vzhledem k tomu, že Praha udržovala s Výmarem obchodní kontakty, časopis a jeho myšlenky se k nám dostaly poměrně brzy.

Od roku 1787 byl v Praze vydáván časopis *Mode-Fabriken-und Gewerbszeitung*, jenž obsahoval módní referáty o módě z Paříže, Vídně, Říma i Lisabonu ve společenských souvislostech. Takové a podobné časopisy byly měšťanské společnosti poměrně přístupné, neboť se nacházely ve vybraných pražských salonech a dostávaly se k nám bez velkého časového zpoždění.

Časopis *Erinnerungen*, který vycházel od roku 1821, přinášel jednou měsíčně módní přílohu až do roku 1857, dokud vycházel u C. W. Medaua v Praze, Vídni a Litoměřicích. Po převzetí J. Bellmannem přestaly tyto přílohy vycházet. S listy spolupracoval i J. Mánes.

V módních časopisech vycházejících v českých zemích přišla po časopise *Mode-Fabriken-und Gewerbszeitung* delší pomlka a první módní kritiky a referáty se začaly objevovat až ve 30. letech 19. století v *Květech*, to už v češtině. Vlastní pražské módní listy byly vydávány jako přílohy časopisů *Prager Bahnhof-Beiträge für Kunst a Handel und Gewerbe Böhmens* od roku 1843.

První módní časopis vydávaný v českých zemích s černobílými i barevnými ilustracemi začal vycházet v roce 1846 s názvem *Prags fliegende Blätter der Kunst und Industrie zur Werk-tätigkeit und zum Forschirtte böhmischer Gewerbs-Erzeugnisse, Originalblatt für Kleiderver-ftigung*. Obsahoval stříhovou přílohu a komentáře k návrhům od krejčovského mistra J. Vopičky.¹⁴⁾ Od dubna 1861 vycházel první český ženský časopis *Lada* s podtitulem *belletristický a módní časopis* vydávaný

Antonií Melišovou-Körschnero-
vou s přílohou nazvanou *Prak-
tická část Lady*. *Lada* vycházela
dvakrát v měsíci s celkovým poč-
tem osmi stran. Její hlavní náplní
byly povídky a příběhy na pokračování, básně, krátké příspěvky
z Prahy a ostatních krajů Čech,
významné společenské události,

15. Titulní strana časopisu *Lada*

ale i hádanky a rébusy. Časopis vycházel v českém jazyce, vyznačoval se silným vlasteneckým cítěním a věnoval se mimo jiné i ženské emancipaci (v četbě na pokračování byly publikovány například články s názvem *Z historie vzdělanosti žen*).

17. Rébus v časopise *Lada*

V *Praktické části Lady*, která měla čtyři strany, se nacházely dvě strany věnované domácnosti a dvě módě. Součástí této dvoustrany byl článek věnovaný módním trendům či módní události a poté popis zhotovení různých částí oděvu či jeho doplňků (háčkovaný límeček, pouzdro na paraple,

16. Titulní strana časopisu *Bazar*

rukavičky) nebo jiných ručně zpracovaných předmětů, jako například pletené příkrývky přes kolébku. Ilustrace zhotovoval Hynek Lechleitner a později sestra Antonie Melišové Anna Körschnerová. Postup práce byl podrobně popsán řádek po řádku a dozvíme se z něj, jak přesně danou součást oděvu zhotovit. Od prvních vydaných čísel se *Praktická část Lady* věnovala ve svých krátkých příspěvcích dětským oděvům.¹⁵⁾ Časopis vycházel do roku 1865.

18. Titulní strana přílohy časopisu *Bazar*, *Dětský Bazar*

Od července 1872 vydával František Skrejšovský dvakrát do měsíce velmi populární módní přílohu časopisu *Světozor* s názvem *Bazar* (původně vycházel *Bazar* od roku 1867 do 1872 jako *Módní příloha ku Květům*)¹⁶⁾ Oproti výše uvedenému periodiku byl *Bazar* bohatě ilustrovaný jak velkými žánrovými výjev (matky na procházce s dětmi, ženy v salonu, dívky v družném rozhovoru), tak podrobným vyobrazením jednotlivých součástí oděvu či jeho doplňků (kloboučků, čepiček, rukaviček, punčoch, nočních obleků) a stručným popisem použitého materiálu nebo jeho výroby. Objevují se ale i návrhy různých výšivek, háčkovaného lemování, stříhy k výrobě malých toaletních taštiček a další. Od roku 1907 byly jeho součástí i čtyřstránkové přílohy s názvem *Dětský Bazar* a *Domácí švadlena*.

Roku 1874 vycházel časopis *Zlaté dno* s podtitulem *Módní list pro krejčí*, vydávaný pražským krejčím Vojtěchem Čihařem. Objevoval se pravidelně jednou za měsíc a jeho zvláštností oproti ostatním časopisům byla jedno či dvoustránková barevná litografická příloha, dále dvoustránková stříhová příloha od krej-

19. Titulní strana časopisu *Zlaté dno*

čovských mistrů z celých Čech a přesný popis, jak vyobrazený model zhotovit. Z počátku byl více zaměřený na mužskou část společnosti (muže, malé hošíky a chlapce), ale protože pánští krejčí šili i pro dámy, postupně představoval i dámské oděvy. Stejně jako *Lada* bylo i *Zlaté dno* časopisem vlastenecky zaměřeným, což prozrazují také popisky pod barevným litografickým listem, které uvádějí oděv jako „Kroj módní a národní“.

Časopis *Modní Svět, Illustrovaný časopis pro dámy*, byl přílohou nového časopisu *Lada* a vycházel od roku 1879 v Mladé Boleslavi, jeho vydavatelem byl Karel Vačlena. Obsahoval čtyři listy ilustrací s popisy vyobrazení. Věnoval se samozřejmě i dětskému odívání a jeho zajímavostí bylo, že poměrně často představoval i tzv. obleky pro loutky, což byly vlastně panenky, pro které mohly čtenářky vytvořit celou oděvní výbavičku včetně doplňků (i takové miniatury, jako například kapesníčky, límečky či čepečky), jež se shodovaly s tehdejšími trendy módního oděvu. **Viz Obrazová příloha I, s. 124.**

Velice svérázným periodikem zaměřeným na „módní odívání“ byl časopis *Náš kroj*, který vycházel v Olomouci jako příloha *Domácí hospodyně* čtyřikrát do roka, od dubna 1886 pod vedením redaktorky Miloslavy Procházkové, jež byla členkou dámského muzejního spolku Vlas-

20. Titulní strana časopisu *Modní Svět*

teneckého muzea v Olomouci a byla tak v přímém kontaktu s lidovou kulturou.¹⁷⁾ Měl osm stran (formátu dnešní A3) a přílohu s názvem *Národní vyšívání a střihový arch vyobrazených oděvů*. Jak už sám název napovídá, obsahem byl zaměřen na vlastenecky smýšlející měšťanské ženy a slečny, což se projevovalo jak v úvodnicích, tak ve vyobrazených modelech a především výšivkách. Časopis nabízel jako inspiraci různé typy lidových regionálních krojů, jejichž jednotlivé součásti, střih a zdobení bylo možné po vzoru zveřejněných modelů aplikovat pro běžné nošení v městském prostředí. Vznikaly tedy jakési zkomoleniny tradičního kroje, který zde po různých úpravách nazývali krojem národním. V úvodu prvního čísla píše M. Procházková svým čtenářkám:

„Kojíce se blahou nadějí, že milé, opravdové vlastenky naše nezklamou nás v očekávání našem, i že horlivě chápati se budou krojů svých vlastních, vysíláme po vlastech českomoravských první takovou ukázkou, která lze velmi elegantních národních tvarů se chápati. Vyzívajíce zde milé sestry své k přidržení se krojů domácích, nemyslím tím, že by snad rázem vše dosavadní se sebe svrhnutí, a kroje na místě toho naříditi si musily. Tot' rozhodně by požadavek nerozumný, avšak očekáváme na jisto, že žádný nový šat více dle tvaru francouzského si nepořídí, a tak alespoň poznenáhla šatnu svou v národní přetvoří, z níž časem nemálo se budou těšiti. I písatelka těchto řádků tak si počíná, avšak o tom ujistiti vás může, že jen s nelibostí zbytky francouzských tvarů donosívá, jelikož v nich nevolnou se cítí, a oproti tomu téměř okraje, když ty důstojné, prosté a přece tak elegantní tvary našich krojů národních tělo její obepínají.“¹⁸⁾

S příliš velkou odezvou se ale časopis nesetkal, v úvodním článku prvního čísla druhého ročníku M. Procházková opět vyzívá ženy k obměně šatníku, protože během roku, kdy časopis vycházel, neviděla ani malý posun směrem k přeměně běžného oděvu k šatu národnímu. Žádá

21. Titulní strana časopisu *Náš kroj*

22. Titulní strana časopisu *Nové Mody*

je, aby kroj národní nebo jeho části nosily alespoň ve svátek.¹⁹⁾ Časopis je zajímavý také tím, že vedle klasických příkladů svérázového šatu je značná část modelů určena dětem, především holčičkám a dívkám. Vycházel nicméně pouhé dva roky.

Dalším časopisem byly *Nové Mody*, vydávané Aloisem Hynkem od roku 1889, jejichž součástí byla kromě střídajících se příloh *U domácího krbu* a *Dámské besedy* také *Dětská šatna*. Navíc bylo alespoň jednou do roka celé číslo věnováno dětské módě.²⁰⁾ Součástí tohoto časopisu byly nejen kresby s modely oděvů, ale také tzv. *Střihová příloha*, podle které si bylo možné publikovanou část oděvu vytvořit. Na prvních stranách byl vždy úvodník, představující obsah čísla s ilustrací, a krátké články, jež seznamovaly čtenáře a čtenářky se zajímavými událostmi z módního i běžného života. Samozřejmostí byly texty přesně popisující způsob výroby určité oděvní součásti, rozmanité vzorníky (iniciály, květinové a geometrické vzory, dětské motivy), způsoby pletení, háčkování a vyšívání. V časopise *Nové Mody* se také objevovaly zajímavé inzeráty zaměřené na dětský oděv, jako například:

Anna Jírová,

„U pařížských dětí“, Praha, Ferdinandova třída, č. 33

Největší sklad úplných oděvů pro dívky i hochy dle nejnovějších pařížských vzorů.²¹⁾

Marie Štětková,

„Módní síň pro dívky“, velký výběr obleků a všech potřeb pro dívky.

Veškeré objednávky se rychle vyřídí, vše slušné dle nejnovějších střihů a v nejlevnějších cenách.²²⁾

Elegantní a velmi levné zástěrky dámské a dětské novotiny Persey žaketů a živůtků u Karla Hochhausera v Praze, Ferdinandova třída.²³⁾

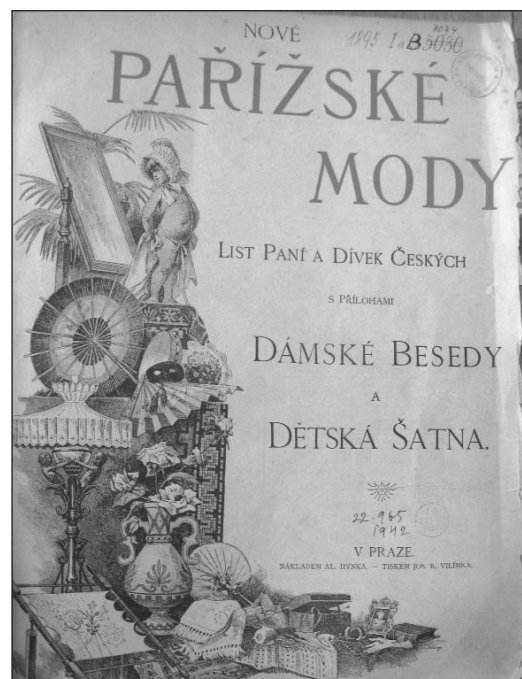
Obleky a svrchníky pro chlapce každého stáří ve velkém výběru jsou na skladě, též zhotovujeme dle míry. U objednávek z venkova postačí jen míra od krku až k patě!

F. Kreitig v Praze, Malé náměstí č. 11.²⁴⁾

Časopis vycházel do roku 1895. Poté byl stejným vydavatelem přejmenován na *Nové pařížské mody, List paní a dívek českých*. Byl poměrně obsáhlý, jelikož měl stejně jako původní titul 26 stran, vycházel dvakrát do měsíce a jeho součástí byly přílohy *Dámská beseda* a *Dětská šatna*.

Od současných módních časopisů se tehdejší periodika poměrně lišila, a to například svým formátem. Některá, jako třeba *Zlaté dno*, měla velikost dnešní A3 (tedy 297 x 420 mm), jiná, což

je případ *Bazaru*, vycházela v téměř neuvěřitelném formátu A1 (594 x 841 mm), který byl dvakrát přeložený a ve výsledku činil osm tiskových stran, což byl tehdejší běžný počet rozsahu časopisu. Dalším rozdílem je, že zpočátku byly časopisy pouze černobíle tištěné, jen *Zlaté dno* mělo jeden až dva listy s vyobrazením modelů barevné. Nepoužívaly se fotografie, ale pouze grafiky. Bylo také běžné, že popisy výroby či použitého materiálu nebyly umístěny přímo u zobrazeného oděvu, tak jak to známe z dnešních běžných periodik. Obrázky byly vlastně jako ilustrace volně umístěné v celém časopise a každý měl své číslo, popisy vyobrazení byly v textu řazeny podle odpovídajících čísel obrázků.

23. Titulní strana časopisu *Pařížské Mody*

Je samozřejmé, že modely publikované v časopisech nemohly zachytit tehdejší běžnou a každodenní oděvní situaci stejně tak, jako ji přesně nezachycují ani současné módní žurnály, přesto se dobový tisk s tímto tématem jeví být jedním z objektivních pramenů.

3.4 Pohlednice s tématem dětské postavy (do konce 19. století)

Vývoji pohlednic neodmyslitelně předchází vznik korespondenčních lístků, ze kterých se později vyvinuly pohlednice takové, jaké je známe dnes. Pohlednice se ve střední Evropě začaly běžně užívat zhruba od počátku 70. let 19. století.²⁵⁾

Dětské postavy jsou charakteristické především pro žánrové pohlednice, jež měly spíš funkci společenskou a estetickou a nabízely různé možnosti zpracování tématu, zdobení a použití. Převládají pohlednice se srdečným přáním (užívané k vánočním a velikonočním svátkům, Novému roku – ty se začaly objevovat až od roku 1900), oblíbená byla taktéž květomluva, různé humorné náměty, pohlednice milostné, ale rovněž propagační od různých obchodníků a výrobců, jako například *Továrna a půjčovna dětských vah na Praze II. Viz Obrazová příloha II, s. 125*. Před první světovou válkou došlo k jistému útlumu používání pohlednic, které se částečně obnovilo v průběhu války, kdy tyto služby využívají k dálkové komunikaci vojáci a jejich příbuzní.

S vyobrazením dětí na pohlednicích se můžeme setkat jednak, jak již bylo řečeno, na různých žánrových obrázcích, jako například přáních k Vánocům, Novému roku a na velikonočních pozdravech. Děti jsou na nich vyobrazeny jednak v alegorii oblíbených andílků především

u vánočních a milostných pozdravů, jsou ale také součástí jiných, zejména rodinných scén, vystupují jako gratulanti apod.

Dětská postava byla zobrazena buď samostatně, nebo společně s ostatními dětmi, s dospělými, ale také se zvířátky. Pohlednice s dětskou tematikou mohou být malované, dále existuje velké množství černobílé a kolorované fotografie a na přelomu století byly oblíbené rovněž fotografické podobenky. V převážné většině případů jsou zobrazené děti milé, upravené, působí velice roztomile a také reprezentativně, obzvlášť na námětech srdečných pozdravů či na pohlednicích reklamních výrobců. Oblečení a ustrojení dětí na pohlednicích podléhá stylizaci a dobovému vkusu. Jestliže byla jako pohlednice použita podobenka dítěte, šlo o prestižní a reprezentativní záležitost. Dá se tedy předpokládat, že dítě bylo ustrojeno do nejlepšího oblečku, jenž byl k dispozici. Ovšem i malované a kreslené pohledy jsou reprezentativního typu a děti zobrazené na nich jsou téměř vždy v perfektním módním ustrojení.

3.5 Reklamní plakáty – do konce 19. století

Reklama 19. století využívá ke svým potřebám mimo jiné i dítě.²⁶⁾ V počátcích reklamního plakátu se na jeho tiscích objevují především ženské postavy, neboť již na konci 19. století převládal reklamní názor, že pohledná žena prodá jakékoli zboží, a proto byla na plakátech zobrazována velice často.²⁷⁾ Dále jsou zobrazovány páry (především muž a žena), občas také samotní muži a děti. Ženy plakátu dodávaly eleganci, muži vážnost a důstojnost a děti roztomilost.

Dětská postava je zobrazena buď samotná, nebo s dalšími dětmi, případně v doprovodu dospělých. V některých případech dochází ke stylizaci dětské postavy do podoby andílků (tzv. putti).²⁸⁾

Nejčastěji děti propagují potraviny a potravinářské výrobky (pečivo, kávu, kakao, čaj či cukrovinky, někdy i alkoholické nápoje – v době 19. st. stěží nebylo neobvyklé podávat i malým dětem alkohol, zejména „pivo“, jako posilující léčivý prostředek), potřeby pro domácnost (mýdlo, prácí a čisticí prostředky), jsou zobrazeny při sportu (jízda na kole, na bruslích nebo při plavání), spolu s rodiči upozorňují na významné módní obchody či salony, ale představují také nové výrobky technického směru, jako například lampy a prací přístroje. Děti vyobrazené na reklamních plakátech jsou oblečeny podle žádaného dobového vkusu, obzvlášť v případě, jsou-li zobrazeny na plakátě propagujícím věhlasný módní salon. Ale i v ostatních případech jsou úhledně ustrojené, čisté, milé a usměvavé, tak jak si to doba, jež prosazovala pouze pozitivní reklamu, žádala. **Viz Obrazová příloha II, s. 127.**

3.6 Hračky v podobě dětských postaviček (batolat a panenek)

Tak jako dnes patřily i v minulosti hračky k období dětství a provázely je ve všech kulturách. V miniaturizované podobě odrážely svět dospělých a přibližovaly jej tak světu dětí. Z dochovaných hraček se dnes dá mnohé vyčíst, přiblíží nám například obrázky každodenního života tehdejší populace a také nás seznámí se způsobem odívání dětí i dospělých.

Výroba hraček jako samostatný průmyslový obor se začala rozvíjet nejprve v Holandsku a Německu již v 17. století a v průběhu 18. století se rozšířila do ostatních zemí Evropy. Tato řemeslně náročná produkce však byla určena pouze majetným zákazníkům. Od 18. století se začala šířit hromadná výroba levnějších hraček, vytvořených formou domácí práce. Byly určeny pro městské trhy, ale také pro venkovské spotřebitele. Na konci 19. století došlo k domácí

24. *Budoucí česká a uherská královna Marie Terezie s panenkou*

manufakturní výrobě hraček, čímž se zlevnily a pronikly do všech společenských vrstev.²⁹⁾

Vznikalo samozřejmě velké množství typologicky odlišných hraček s různými náměty, lišících se způsobem zpracování i výběrem použitého materiálu.³⁰⁾ Hrnčíři, cínaři, řezbáři, truhláři, bednáři a ševci je často vyráběli jako doplněk ke svému řemeslu. Jejich zhotoviteli bývali ale i úplní samouci, například v hornatých oblastech bačové a pasáci stád. Hračky vyráběli v zimních měsících, kdy měli méně povinností než v jiných obdobích, také zruční rolníci, řezbáři-samouci. Existoval i faktorský systém výroby soustružených dřevěných hraček. Lidová hračka vyráběná sériově podléhala typizaci a při její výrobě bylo nutné dodržovat určitou formu, proporce, barvy a vzory. Odlišnost od běžné produkce nebyla příliš vítána a považovala se za nedokonalost. Také proto je dnes možné určit, z jakého regionu či oblasti dochovaná hračka pochází.³¹⁾

Lidové hračky s tématem figurální dětské postavy, které nám svým zpracováním dávají možnost mimo jiné nahlédnout do dětského šatníku, jsou svojí stylizací a jednoduchostí typově shodné na celém území Čech a Moravy, liší se pouze způsobem zdobení. Setkáváme se se třemi typy takovýchto hraček, jejichž ústřední postavou je novorozenec (kojenecké období je fází vývoje dítěte, které bylo v lidovém prostředí zobrazeno velice často) a malé dítě:

1. Novorozenci v pevném sevření peřinky a povijanu buď samostatně ležící, nebo umístění v kolébce či postýlce.

2. Postava ženy, jež drží na ruku zavinuté dítě. Tyto hračky patří často do skupiny tzv. pohyblivých – houpavých.³²⁾

3. Panenky nazývané také babky či popky.³³⁾

Nejčastějším materiálem, ze kterého jsou tyto hračky vyrobeny, je dřevo, látka, tkaniny a kukuřičná sláma neboli šustí. Můžeme sem také zařadit „jedlé“ figurky z perníkového těsta ve tvaru zavinitých miminek i větších dětí, z nichž se nám zachovaly formy, především dřevěné.

Hračka dítěte-kojence je velice stylizovaná, přesto ale odpovídá tehdejšímu způsobu jeho zaopatření – pevného zavnutí v peřince. Nejčastěji je zhotovena ve tvaru „válku“, tak se také například na Vysočině samotná hračka nazývá. V západních Čechách se jí říkalo „trdlo“. Je-li dřevěná, bývá vyrobena soustružením nebo vyřezáváním z jednoho kusu převážně měkkého dřeva (lípa, smrk), někdy se ale používalo i tvrdého bukového. Zdobena je malováním, lakováním, rytím, řezbou nebo kombinací jmenovaných technik. Na hračkách „válcích“ můžeme podle způsobu použitého zdobení rozeznat čepičku, kterou má novorozeně na hlavičce, ozdobný límeček kolem krku, ale i různými způsoby vyvedený povijan, jenž stahuje zdobenou peřinku. Způsob zdobení záležel na regionu, ve kterém byla hračka vyrobena, a na jejím autorovi. Jednoduché, soustružené figurky kojence, zdobené pouze řezbou, nalezneme například ve středních a západních Čechách. Naopak pestré barevné se produkovaly v okolí Klatovska či Hlinecka.

Viz Obrazová příloha II, s. 131.

Hadrové panenky byly výhradně výtvořem žen, ale mohly je vyrábět i starší děti pro své mladší sourozence, oproti dřevěným a hliněným, které zhotovovali muži. Vyráběly se od velice jednoduchých, tzv. uzlových, jejichž dominantou byla hlavička, někdy zdobená, a volně splývající tělo, po složitější hadrové, tzv. „mudiny“ či „Apolenky“,³⁴⁾ jejichž kostru tvořilo dřívko s nasazenou hadrovou hlavičkou a drátky jako ručičky obalené v látce. Takové panenky se již oblékaly do šátků, sukniček, zástěrek či místního kroje. Některé panenky byly i celé hadrové, jednotlivé části tělíčka se k sobě našivaly a poté se také oblékaly. Dalším typem panenky jsou sériově vyráběné dřevěné oblékací panny. Jejich základ tvoří dřevěná kostra, která může být pohyblivá (přes kůži jsou k dřevěnému či sádrovému trupu připevněné nohy a ruce) nebo kloubová (panenka, jež má pohyblivé lokty, kolena a krk). Tyto panenky-kostry se prodávaly i neoblečené a záleželo jen na fantazii majitelky, jak si ji ustrojila. Kloubové panenky se k nám dovážely již na konci 18. století z Německa a Francie, ale zřejmě se mísily i s místní produkcí. Kožené panenky s kaširovanou hlavou a namalovanými vlasy a skleněnými očima se patrně ve třetí čtvrtině 19. století vyráběly ve Sonnenbergu. Mívaly biskvitovou hla-

25. Dřevěná kostra panenek

šim typem panenky jsou sériově vyráběné dřevěné oblékací panny. Jejich základ tvoří dřevěná kostra, která může být pohyblivá (přes kůži jsou k dřevěnému či sádrovému trupu připevněné nohy a ruce) nebo kloubová (panenka, jež má pohyblivé lokty, kolena a krk). Tyto panenky-kostry se prodávaly i neoblečené a záleželo jen na fantazii majitelky, jak si ji ustrojila. Kloubové panenky se k nám dovážely již na konci 18. století z Německa a Francie, ale zřejmě se mísily i s místní produkcí. Kožené panenky s kaširovanou hlavou a namalovanými vlasy a skleněnými očima se patrně ve třetí čtvrtině 19. století vyráběly ve Sonnenbergu. Mívaly biskvitovou hla-

vičku se zavíracíma očima.³⁵⁾ Jejich zdobení, oblékání a doplňky (například zrcadla, toaletní soubor či postýlky) se ale zhotovovaly v našem domácím prostředí. Poskytují nám tak zprostředkovaně obraz tehdejší společnosti. Hranice vymezující použití hraček neleží mezi městem a venkovem, jako spíš mezi sociálními vrstvami. Chudé městské a chudé venkovské dítě bude mít hračky podobné.

V dobových módních časopisech se objevují návrhy a střihy pro panenky, tzv. loutky. Loutka byla vlastně typem dnešní panenky – holčičky či hošíka – ,která se dala vodit, vyrobená celá z látky nebo dřevěné pohyblivé kostry. Právě pro tyto postavičky bylo možné podle stříhu a popisu zhotovit veškerou výbavičku od peřinky, plenkových kalhotek, košilek, sukýnek a šatečeků, pláštíků ke koupání až po drobné doplňky, jako například kapesníčky a límečky. Jejich oděv přesně kopíroval tehdejší dobový vkus, pro loutky se šilo to, co nosila malá děvčátka i jejich maminky. Navíc se používal i stejný materiál, protože jejich oděv se vyráběl z nepoužitých zbytků. Na konci 19. století se v městském prostředí rozšiřují panenky s porcelánovou hlavičkou, později mají z tohoto materiálu zhotovené i ostatní viditelné části tělíčka.³⁶⁾

26. Panenky v podobě látkového uzlu

V této kapitole jsem se zabývala pouze pramenem, jenž dokumentuje dětský oděv na figurální hračce v podobě miminka zavínutého v povijanu a panenky. Tyto hračky nejbližší vystihují situaci, která souvisí s mým zájmem a přibližuje dětský dobový oděv. Na druhé straně je nutné dodat, že jsou to hračky určené hlavně pro děvčátka.

Existuje ale celá řada dalších hraček s figurálním námětem, jež jsou určené pro opačné pohlaví, pro chlapečky. Jde hlavně o figurky, které reprezentují představitele určitých mužských profesí typu řemeslníků, statkářů a především imponujících vojáků, jichž je možné dokumentovat velké množství. Na pohlavním rozdělení těchto hraček již lze sledovat budoucí přijetí ženské a mužské role. Sledovat tuto diferenciaci by bylo jistě zajímavé, ale momentálně není mým cílem.

Poznámky k třetí kapitole:

¹⁾ Royt, J.: *Zahrada mariánská*, Kašperské Hory 2000, s. 19

²⁾ POZNÁMKA: „Pojem posvátný obraz má obecnou platnost a může jím být označeno každé dílo v chrámovém prostoru. Pod pojmem devoční obraz se zahrnují obrazy a sochy s religiózním významem. Jsou-li tyto sochy a obrazy uctívány, nazývají se obrazy kultovními. Zázračné a milostné obrazy a sochy mají formu kvočního, respektive duchovního obrazu a bývají také zahrnovány do skupiny tzv. religiózních obrazových předmětů.“ Royt, J.: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 9. „Devoční charakter obrazu či sochy býval akcentován dotýkáním s originálem (nebo autentickou relikvií), přičemž se věřilo, že se tak z něho na kopii přenáší jeho sacrum. Dotýkání se dělo přímo kontaktem kopie a originálu.“ *Tamtéž*, s. 10.

³⁾ Jiránek, T., Kubeš, J.: *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2003, s. 82

⁴⁾ *Tamtéž*

⁵⁾ POZNÁMKA: Jejich podobizny na porcelánu jsou dochovány ve sbírkách Uměleckoprůmyslového muzea v Praze.

⁶⁾ Jiránek, T., Kubeš, J.: *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2003, s. 81

⁷⁾ POZNÁMKA: První typy fotografických přístrojů vznikaly v době, kdy byly již rozšířeny a oblíbeny tzv. temné komory – kamery obskury, které používali cestovatelé a malíři, aby si usnadnili práci skicování. I když princip kamery obskury znal již Aristoteles, teprve v době vrcholné renesance byla uměle realizována vhodná zařízení nejprve statických a později i přenosných přístrojů. Vynález fotografie jako sdělovacího prostředku se spojuje se jmény Francouzů J. N. Niépce, L. J. Mandé Daguerre a Angličana W. H. Talbota, vynálezce systému negativu/pozitivu na papíře. K největšímu rozkvětu fotografie došlo v letech 1851–1880, v době, kdy vznikl tzv. kolodiový proces, který umožnil negativ uchovávaný na skle ještě dále kopírovat. Janda, J.: *Kamery obskury, fotografické přístroje z let 1840–1940*, srov. Kol. autorů: *Starožitnosti – historie, tradice, současnost*, Praha 1998

⁸⁾ Kol. autorů: *Vše pro dítě*, Praha 1994, s. 63

⁹⁾ Beránková, H.: *Fotografický ateliér A. Kastnera v Uherském Brodě*, Folia Ethnographica 2000/1, 33–34, s. 123

¹⁰⁾ Celý soubor školních fotografií z moravských škol je například uložen v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze. Fotografie byly zasílány do hlavního města zřejmě v souvislosti s Národopisnou výstavou Československou, která se uskutečnila v Praze roku 1895.

¹¹⁾ POZNÁMKA: Počátky místopisné fotografie ve střední Evropě jsou spojeny se jménem A. Grolla, vídeňského rodáka, který se jako první systematicky zabýval fotografováním památek a měst ve středoevropském regionu. Groll je také autorem prvních souborů fotografií českých měst z roku 1855 a 1856. Kol. autorů: *Starožitnosti – historie, tradice, současnost*, Praha 1998, s. 170

¹²⁾ POZNÁMKA: Dokladem toho je například časopis *Český lid*, který vychází od roku 1892 a pravidelně představuje svým čtenářům fotografická vyobrazení jako obrazový doprovod k publikovaným příspěvkům. *Fotografie ve službách lidovědy* – pod touto nepravidelnou rubrikou podal Čeněk Zíbrt v *Českém lidu* shrnutí celé řady zajímavých ukázek „... jimiž nás zásobují fotografové amateuři, majíce často dobrý vkus a vystihující, co by bylo rázovitějšího a vhodnějšího pro vyobrazení Českého lidu. Ze zásilek posledních vybíráme: 1. malý genrový obrázek, jak Hanáčky na trhu v Olomouci prodávají vejce a máslo (s. 120); 2. Slovácké děvče z Kostelan (s. 121); 3. valašský gazda ve všedním starodávném šatě (s. 123); 4. vyobrazení mísy s odznaky kolářského řemesla z r. 1788 z Nových Hvězdlic (s. 124); 5. vyobrazení mísy z r. 1718 s odznaky bednářského řemesla a vedle vyobrazení mísy z r. 1690 s rázovitým známým ornamentem (s. 125).“ *Český lid* VIII/1899, s. 119

¹³⁾ Uchalová, E.: *Česká móda pro salon i promenádu*, Praha 1999, s. 21

¹⁴⁾ Uchalová, E.: *Česká móda pro salon i promenádu*, Praha 1999

¹⁵⁾ POZNÁMKA: *Lada* III/1, *Praktická část Lady*, str. 1: „Obleky dětské sestávají se nejvíce ze sukének a košilek, k nimž se pak pás s náramky a povějkou malému dítěti navleče. Viděli jsme takový oblek, ježto se stával ze sukénky černé a fialové průžkované. Dole kolem kraje sukně byl přišit pruh z červeného aksamitu a na spodním jeho okraji byl tento lemován ryškem z černé dykyty. Pás prostřední výšivky byl z červeného aksamitu. Náramky jeho byly široké tak, že na ramě se přes tyto dolů táhly. Vše, pás, náramky i pověrka jsou černým dykytovým ryškem pošívány. Košilka bílá je se samými záhyby. Rukávy jsou široké a u krku zapnuty. Černá siťka z aksamitu a ryškem kolem doplňovala oblek tento.“

¹⁶⁾ Uchalová, E.: *Česká móda pro salon i promenádu*, Praha 1999

¹⁷⁾ Štěpánová, I.: *Svéráz v dětském oděvu koncem 19. století*, Folia Ethnographica, 2000–2001, s. 78

¹⁸⁾ *Náš kroj* 1/1886, s. 1–2

¹⁹⁾ *Náš kroj* 2/1887, s. 2

²⁰⁾ POZNÁMKA: „Milé dívky! Tyto Nové Mody, které se o vás celý rok starají, pro vás šatičky a kloboučky vymýšlejí, matinku učí, jak vám má zhotoviti pěkné prádelko, tytéž Nové Mody chtějí vám dnes pověditi, proč to také dělají. Musíte však býti zcela tiše a dávatí dobrý pozor; neboť kdo ví, kdy zase Nové Mody, které mají mnoho co dělati, budou míti opět tolik času, aby se vám mohly zase věnovati.“ *Nové Mody* I/1889, s. 1.

²¹⁾ *Nové Mody* 1890/II, č. 1, s. 3

²²⁾ *Nové Mody* 1890/II, č. 6, s. 30

²³⁾ *Nové Mody* 1890/II, č. 3, s. 8

²⁴⁾ *Nové Mody* 1890/II, č. 8, s. 14. POZNÁMKA: Krejčovský mistr T. Blahout dokonce inzeruje, že k výrobě oděvu pro venkovské dítě postačí udání jeho stáří. *Nové Mody* 1892/IV, č. 7, s. 28

²⁵⁾ POZNÁMKA: Více v knize Karpaš, R.: *Pohlednice*, Liberec 2005

První pohlednice se záběrem z českého území byla vydána v Německu, je na ní malý obrázek Sněžky, který prošel poštou dne 17. srpna 1873. „Největší rozmach pohlednicové tvorby začíná v polovině devadesátých let 19. století a vrcholí asi o deset let později.“ Karpaš, R.: *Pohlednice*, Liberec 2005, s. 31. Tím, že došlo k ohromnému rozmachu produkce pohlednic, objevil se i nový fenomén, kterému podlehl mnoho rodin i jednotlivců – sběratelství. Album s pohlednicemi patřilo k nezbytné výbavě rodinných salonů.

První pohlednice byly litografické, tištěné technikou světlotisku s ručním kolorováním, dále technikou hlubotisku a posléze se začal užívat ofset. Postupně se také dostávají do popředí pohlednice s fotografií. Na pohlednicích se během doby objevovaly obrázky téměř všech námětů a žánrů. První pohlednice byly tzv. místní a místopisné „Pozdravy“, jež měly hlavně dokumentární funkci. Jejich námětem byly pohledy na města, jejich náměstí, panorama, místní zajímavosti a památky. Dále to byla významná poutní místa, technické stavby (které představují vývoj průmyslu, důlních podniků či urbanizaci měst), jako například rozhledny, železniční mosty, a v neposlední řadě také přírodní památky.

²⁶⁾ POZNÁMKA: Vošahlíková, P.: *Zlaté časy české reklamy*, Praha 1999, Kroutvor, J.: *Poselství ulice*, Praha 1991

²⁷⁾ Vošahlíková, P.: *Zlaté časy české reklamy*, Praha 1999, s. 23

²⁸⁾ POZNÁMKA: Děti-andělíčky se také objevují na plakátech V. Hynaise, které vytvořil ke Všeobecné zemské výstavě v Praze roku 1891, či L. Marolda pro E. T. Gleitsmanna v roce 1897. Uvedené plakáty jsou otištěny v knize Štembera, P.: *Plakát v Evropě, Evropa na plakátech*, Uměleckoprůmyslové muzeum Praha 2009

²⁹⁾ Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, výstava Lidové hračky v českých zemích

³⁰⁾ POZNÁMKA: Například některé lidové hračky se vyráběly i z dnes již neobvyklých materiálů, jako například ze sušeného ovoce, které se napichovalo na špejličky či dřívka, a vytvářely se tak postavičky lidí či zvířat, z těstové hmoty nebo sušené hlíny. Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, výstava Lidové hračky v českých zemích.

³¹⁾ POZNÁMKA: Na našem území bylo několik významných center, která se zabývala výrobou hraček. Jsou známá například z Vysočiny v okolí Hlinecka a Horácka, Šumavy, z Krušných a Jizerských hor, Klatovska, Příbramska, Valašska, Hodonínska a dalších.

³²⁾ POZNÁMKA: Mechanismus pohyblivých hraček spočívá na principu dvou provázků či silných nití proplečených za zády panenky a upevněných na konci jejich rukou. Zatáhne-li se zezadu za provázek, ruce se zvednou a vzniká dojem, že panenka kolébá dítě.

³³⁾ Melinková-Papoušková.: *Lidové hračky*, Praha 1948, s. 29

³⁴⁾ Hercík, E.: *Československé lidové hračky*, Praha 1951, s. 47

³⁵⁾ Kol. autorů: *Starožitnosti – historie, tradice, současnost*, Praha 1998, s. 161

³⁶⁾ POZNÁMKA: Továrna na porcelán Lippert & Haas, založená ve Slavkově roku 1792, zaznamenala na výstavě ve Vídni v roce 1845 velký úspěch s kolekcí porcelánu „Nádobí, vázy a hlavičky panenek“.

„Továrna Carl Knoll v Rybářích u Karlových Varů začala s výrobou biskvitových hlaviček pro panenky v roce 1910 a téhož roku se v Lipsku zúčastnili veletrhu hlaviček s panenkami a získali tak v Německu mnoho odběratelů.“ Jurčíková, D.: *Panenko z dílny do galerie*, Olomouc 2005, s. 11

4. ODÍVÁNÍ DĚTÍ – NÁSTIN OD STŘEDOVĚKU DO KONCE 19. STOLETÍ

**...nevěřit, že jen ti účastníci dějů, kteří dělají hluk,
jsou ti nejdůležitější – jsou i jiní, mlčenliví...**

Fernand Braudel

Móda pevně a spolehlivě zahrnovala hlavní znaky své doby a v jejích počátcích bylo možné rozeznat přímé vztahy mezi ní a panujícím slohem. Módní styly vytvořili ve starověku Řekové a Římané, románská nebo gotická oděvní kultura byla také módou, i když se měnila stejně pomalu jako oděv antický. Můžeme ji sledovat od protáhlé a strohé gotiky, kdy se goticky oblečený člověk pohyboval v kulisách gotické architektury a jeho oděv byl slohově „čistý“ mnohem víc než oděv v pozdějších staletích. Pozorujeme ji od znovunalezení antického ideálu renesance, přes okázalost baroka, hravosti a subtilnosti rokoka k období 18. století, kdy tato doba sepjatosti s uměleckými slohy pomalu končí. L. Kybalová, píše v knize *Od empiru k druhému rokoku*: „Už ne v dimenzích staletí, ale desetiletí i kratších období budeme v proměňujícím se oděvu nacházet postupně prvky klasicismu a novoklasicismu, tedy empiru, také romantismu a historismu, především druhého rokoka – stylů, orientací, které již neposkytují dosavadní pevné zázemí dlouhodobých slohů, ale prosazují se v jednotlivých evropských zemích s různou intenzitou a v různých časových úsecích, v oděvu zdaleka nekorespondoval s ostatními výtvarnými obory.“¹⁾ Podíváme-li se na módní odívání z historického hlediska, zjistíme, že po staletí také určoval zákony oděvní kultury především dvůr politicky silného panovníka, a stávalo se, že móda téměř celého evropského kontinentu byla závislá na jeho momentálních rozmarech.

Ve vysoké společnosti vrcholné gotiky se postupně vytrácel názor na obecně uznávanou zkušenost, který říkal, že vše prověřené generacemi je dobré. Naopak, co bylo staré, stávalo se v některých případech až směšné a kladně se hodnotily pouze novinky, i když bývaly často velice nepohodlné a nepřírozně deformovaly lidskou postavu.²⁾ Oblek lidí venkova měl (v západní a střední Evropě) v podstatě stejnou stříhovou soustavu jako oděv společenských elit, rozdílly jsou hlavně v materiálech a výzdobě. Lidový oděv jako takový se rodí až v první polovině 17. století, v době rozmachu knihtisku, který se významně podílí na jedné straně na urychlení vývoje oděvní kultury a na straně druhé tím podporuje tradiční konzervativní přístup venkovského obyvatelstva, kam novinky, nové střihy i materiály pronikaly díky politicko-sociálnímu vývoji velice pomalu. Navíc je toto obyvatelstvo osobně nesvobodné, a i kdyby mělo o novinky zájem, jejich nošení je mu zapovídáno. Důraz se stále kladl na tradici a přílišná odlišnost se ve venkovské komunitě velice těžko snášela a prosazovala. Pracovní oděv lidových

vrstev vesnického i městského prostředí, šat zemědělců a řemeslníků, musel být hlavně praktický. To platilo i pro jejich rodinné příslušníky, kteří byli do práce zapojeni. Oděv si muži i ženy pořizovali v rámci své svatební výbavy ke všem příležitostem a jeho množství jim vydrželo až do smrti. Nic dalšího si už nepořizovali. Slavnostní oděvy se také velice často dědily až do úplného obnošení či následného přešití.

Městská společnost se pohybovala na rozhraní obou názorů, dbala na tradici a konzervativní smýšlení, ale zároveň se zde projevovala snaha o napodobení a jistou společenskou prezentaci. Navíc lidé žijící ve městech měli daleko snazší možnost se s novinkami v oděvní kultuře seznámit. Díky rozvoji městských center postupně stoupala prestiž některých měšťanských rodů, které poměrně rychle bohatly především díky obchodu a výnosnému řemeslu. „Měšťané se stali novou vrstvou, pohybující se někde mezi šlechtou a pracujícím lidem. Jedni je nechtěli mezi sebe přijmout, jinými zase opovrhovali oni sami,“ píše R. Modráková v publikaci *Čas odložil svůj šat*³⁾ Bohatí měšťané a samozřejmě i jejich rodiny, které ovládaly velký majetek díky svým schopnostem, kontaktům, známostem a vlivům, si mohli dovolit nákladnější a okázalejší způsob života, což se projevovalo i v oděvní kultuře. Proto také vznikala během 16. století různá opatření, tzv. oděvní pořádky, které měly regulovat nákladnost oblékání měšťanů vůči šlechtě.

Dětská oděvní kultura se samozřejmě vyvíjela paralelně s módou dospělých a oblečení dětí odráželo sociální postavení jejich rodičů. Pokud byl oblek rodičů reprezentativní, byl takový i oblek jejich dětí, kopíroval jejich střihy, materiály, způsoby zdobení i ostatní doplňky. Pokud nosili rodiče prosté, jednoduché, někdy až nuzné šaty, jejich děti na tom nebyly lépe.

Díky ikonografickým materiálům a písemným pramenům (jako například kroniky, pozůstalostní inventáře, smolné knihy, korespondence aj.) máme možnost nahlédnout do takového světa dětí. Ale pouze omezeně, neboť jejich vyobrazení ve figurální malbě, iluminacích a kronikách není příliš zastoupeno. Navíc se v průběhu staletí (pozdní gotika, renesance) zobrazují především děti určitého sociálního postavení, a proto nemůžeme dětskou oděvní kulturu hromadně paušalizovat. Tyto děti jsou zobrazeny v převážné většině u příležitosti reprezentativní přehlídky rodu, takže jsou demonstrovány patřičně okázalým způsobem. Je

27. Budoucí švédská královna Kristýna jako pětiletá v roce 1632

tedy zřejmé, že existovalo více dětských oděvních kultur a jejich vymezení záleželo na sociální stratifikaci společnosti. Pro stručný historický vhled do kultury oděvu máme možnost porovnávat způsob odívání dětí především královských, šlechtických a v pozdější době i měšťanských rodin, dětí umělců a od počátku 17. století, dobou reprezentovanou barokním uměním, v omezené míře také dětí z nižších společenských vrstev.

Ve stručném oděvním historickém přehledu tedy vycházím především z oděvů dospělých osob a tam, kde je to možné a písemně či ikonograficky podložené, také z konkrétních údajů o stavu dětského oděvu.

4.1 Středověká oděvní kultura v období do přelomu 15. a 16. století

V románském období si lidé jak v urozeném, tak v lidovém prostředí vyráběli oděv sami. Na velkých statcích a hradech byly k tomuto účelu vymezeny zvláštní místnosti či budovy, kde služebné zpracovávaly materiály a poté látky přímo pod vedením paní domu. Šlechtičny dohlížely na domácí výrobu oděvů pro celou rodinu a často samy také vypomáhaly. Podobné dílny existovaly i v ženských kláštrech.

V lidovém prostředí měst a vesnic bylo běžné, že se rolnické a řemeslnické rodiny snažily být zcela samostatné a ženy zvládly celou technologii přípravy a výroby látky až po samotné zhotovení obleku. Tomu také odpovídala jeho především praktická, jednoduchá forma a užití materiálu, kterým byly především lněné látky a hrubé domácí sukno. Barevnost odpovídala barvě příze u sukna šedé až načernalé, u plátna nažloutlé, našedivělé režné a bílé. Látky se většinou nebarvily nebo se používala přírodní a snadno dostupná barviva, využívalo se taktéž přirozeného bělení na slunci. Až ve 12. a 13. století se rozmáhají po celé Evropě řemeslnické cechy, jež se mimo jiné věnují i výrobě ošacení.

Módní styl románského a gotického období je oproti jiným slohům (renesance, baroko) poměrně jednoduchý s náznaky antických principů (např. různé způsoby kladení nešité látky), které končí v době pozdní gotiky, tedy v době od druhé poloviny 14. do 15. století. Oděv upřednostňoval ke kotníkům dlouhé, spodní a svrchní splývající tuniky s rukávy, případně přepásané v délce ke kolenům, dále pláště s prostříženými rukávy a kapucí nebo později límcem a pokrývkou hlavy.

V době pozdního středověku se již více dbalo na siluetu a zvýraznění pasu v ženském i mužském oděvu, což bylo do této doby nepodstatné. V ženské módě se nově objevují výstřihy, dekolty, těsné živůtky které se stahovaly šněrováním či řadou knoflíků. Výrazné byly ozdobné pásy a opasky s váčky či řasené dlouhé sukne s rozličným způsobem zdobení lemů. Rukávy těsně objímaly ramena a od loktů se prodlužovaly do dlouhých cípů, dosahujících často až na zem. Nosily se i nadále dlouhé pláště s kapucí či kožešinovým lemováním, nerozstřížené, navlékající se

přes hlavu. Těsné stříhy zdůrazňující poprsí a pas byly doplňovány rozparky, vlečkami či různě dlouhými a tvarovanými rukávy. „Tato móda, jejímž domovem byla Francie a zčásti také Itálie, byla předmětem hojné kritiky ze strany církevních mravokárců. Módní vlna se neomezila jen na prostředí dvorské, šlechtické a měšťanské, ale pronikala i mezi služebnictvo zmíněných sociálních vrstev,“ píše K. Spěváček v knize *Karel IV., Život a dílo*.⁴⁾ Důležitou součástí oděvu byl tzv. surcot, což byl vlastně košilový oblek, jenž se stahoval v pase a postupem doby (vlastně až do konce období vrcholné gotiky) se upravoval podle potřeb módního smýšlení. Rozšířila se jeho spodní část a naopak se zužila vrchní. Surcot nosili i muži, ale byl podstatně kratší. Neodmyslitelnou součástí oděvu vdaných žen byla pokrývka hlavy se závoji v různých provedeních. Tak zvaný gepent pevně halil krk, čelo tváře, uši, někdy i bradu a splýval až k ramenům. Burgundský čepec zvaný henin měl naopak vysoký homolovitý tvar protažený do špičky, ze které vlál jemný závoj. Také přetrvával zvyk zapsaný již sv. Pavlem v Prvním listě Korintským, jenž proklamoval nosit vdaným ženám vlasy zakryté a vyčesané, zatímco výsadou svobodných dívek bylo chodit s hlavou odkrytou, nosit vlasy upravené rozpuštěné či zaplétané s vínkem.⁵⁾

28. Rodina

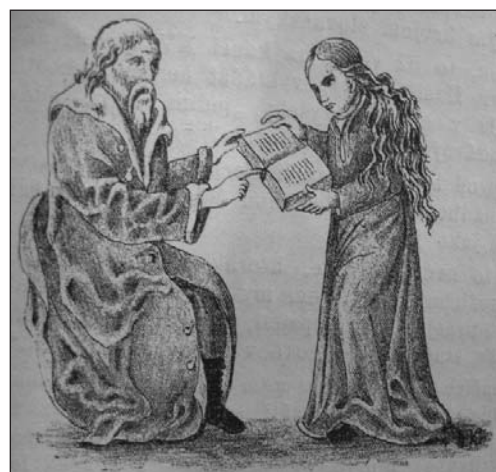
Mušský oděv „šatů chodících“ se skládal především z košile, sukňe (tuniky), nohavic a pláště. Velmi módní se stal od poloviny 14. do 30. let 15. století tzv. kabátec jako svrchní oblečení zejména mladých mužů, který vyžadoval pečlivou krejčovskou zručnost. Postupně se zkracoval, byl velmi těsný, přestřižený se zapínáním na knoflíky nebo šňorování. Součástí kabátce byl stojatý límec nebo hluboký výstřih, rukávy původně úzké se rozšiřovaly a na spodní část těla se téměř nasouvaly úzké nohavice, z dnešního pohledu jakési upnuté kamaše.⁶⁾ „Muži v úzkých nohavicích, krátkých vypasovaných kabátcích s obrovskými rukávy, se zdůrazněným poprsím a mohutnými rameny, zcela deformovali svoji postavu a vzdávali se přirozených tvarů,“ uvádí L. Kybalová v knize *Středověk*.⁷⁾ Pokrývky hlavy byly samozřejmostí i u mužů.

V této době pozdního středověku se dbalo na výběr kvalitních, především importovaných látek a také na barevnost, jež se prosazovala v různých kombinacích a měla svoji hlubokou symboliku. Barvy a jejich používání sloužily jako odznak příslušnosti k určitému společenskému postavení a vztahu, například šlechtice k pánovi. Podle rytířského kodexu projevoval muž oddanost své vyvolené tím, že se oblékal do jejích barev.

Oblek prostého člověka, který můžeme zachytit na iluminacích a miniaturách, například v *Bibli Václava IV., Pasionálu abatyše Kunhuty* či dobových rukopisech, byl stejného základ-

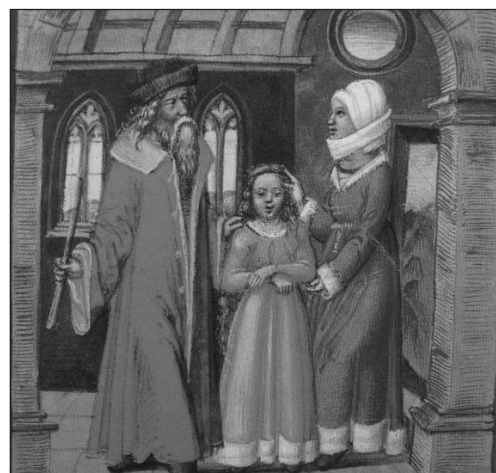
ního typu, ale daleko prostší a jednodušší, často opatřeny ochrannou zástěrou různých stříhů. Navíc příslušníci nižších sociálních vrstev si nemohli dovolit obměňovat šatník několikrát za život, jednak z finančních důvodů, jednak nepotřebovali obleky ke specifickým příležitostem (dvorský oděv, oděv válečný, oděv pro společenská setkání, smuteční šaty, noční⁸⁾ a domácí obleky, šaty na lovecké vyjížděky aj.) kromě oděvu rituálního – především svatebního, a jednak neměli dostatek času a příležitosti k tomu, aby sledovali měnící se módní trendy.

V lidovém prostředí venkova a měst tvořila základ mužského oděvu jednoduchá tunika sahající do půlky lýtek či stehen. Jako svrchní část se užívala vrchní tunika nebo také suknice, která se řasila a podle potřeby vyhrnovala, tak aby nebránila pohybu. V pase se přepásala tkaným či koženým opaskem. Materiálem na spodní košili byl len, svrchní se vyráběla z hrubšího a také trvanlivějšího sukna, tzv. šerky, podle jeho šeré, šedé barvy, a také z hrubšího plátna, tzv. kytle.⁹⁾ Spodní část nohou se chránila tzv. onucemi, což byl dlouhý pruh látky, kterým se těsným ovinutím lýtek chránila noha. Ovinutí končilo v oblasti kolene, někdy i nad ním, a konec se mohl připevnit na nohavice,¹⁰⁾ jež se nosili pod spodní tunikou. Součástí oděvu byli také pláště vlněné (díky použití velkého množství materiálu poměrně finančně nákladné) a tzv. houně z válené nebo stloukané vlněné plsti, které byly naopak finančně dostupné. Součástí oděvu byly také pokrývky hlavy, především čapky různých stříhů, typů, tvarů a vyrobených z různých materiálů. Základ ženského oděvu tvořila spodní tunika sahající až k zemi, přes ni se nosila svrchní, stejně dlouhá nebo o málo kratší opatřená živůtkem. V pase se také převazovala opaskem, jenž podkasával spodní dlouhé cípy. Status vdaných žen vyjadřovalo rozmanité zavinutí hlavy, které skrýval vlasy a často i krk a část brady.

29. *Dívka s knihou*

Jak jsem již uvedla v předchozích kapitolách, postavy dětí v ikonografických materiálech, kromě zavinutých novorozenců či stylizovaného Krista-dítěte, se v této době téměř nevyskytují. Popis dětského oděvu můžeme zaznamenat v knize *Dějiny kroje v zemích českých*: „V inventářích zřídka kdy je označen některý kus šatu jakožto dětský, asi nestály jim za popis. Na dívkách vídáme sukničky s páskem a bez pásku, všecko téže podoby jako mívají matinky a chlapečci odívají se dlouhými

30. *Měšťanská rodina z počátku 16. století*

oděvacími sukněmi a nohavičkami jako otcové. Ovšem jsou-li příliš maličcí, nezbyvalo mateři, než vpraviti pacholík v sukničku jako rubášek otáhlou, a nechati ho bez nohaviček. Však dosavad tak oblékáme své malé děti, jak to činili předkové v XV. století.“¹¹⁾

Z uvedeného textu, který se věnuje odění žen a mužů, si tedy můžeme pouze odvodit, jakým způsobem se asi vyvíjela dětská oděvní kultura, která zřejmě kopírovala oblečení dospělých. A je možné přijmout myšlenku publikovanou v *Obrazové encyklopedii módy*, kde se uvádí, že pokud byl oděv přirozeně pohodlný pro dospělé nositele, byl pohodlný i pro dětskou populaci.¹²⁾

4.1.1 Novorozenec a batole

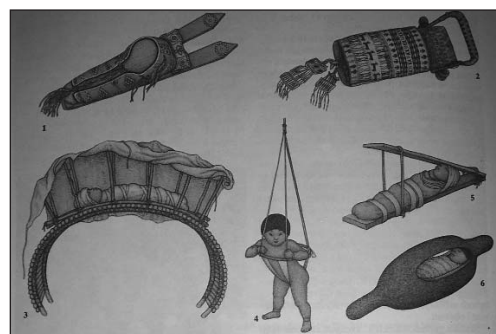
Setkáme-li se v pramenech výše popsaných s vyobrazením kojence, téměř vždy vidíme nejprve jeho pevné zavinutí v povijanu či peřince.

To, že zavinování dětí je velice starým způsobem obstarání kojenců, je patrné i z archeologických nálezů. Na bývalém keltském oppidu Závist u Prahy byl objeven hrob dítěte datovaný do konce 9. a počátku 10. století. Podle položení kosterních zbytků dítě spočívalo na prkénku, jež mělo po svém okraji vyřezané vroubky, které sloužily k uchycení popruhu ovinutého okolo těla. „Zavijení dětí, někdy i za použití prkénka, mělo ve středověku několik navzájem se prolínajících významů. Prvním z nich je zajistit podle tehdejších představ, aby dítě dobře a rovně rostlo. Minorita Bartholomeus Anglicus (1203–1272) ve své devatenáctidílné encyklopedii napsal, že údy dětí jsou křehké a je třeba bránit tomu, aby se neohýbaly nebo jinak d'ábelsky neutvářely. Vázání má také chránit dítě před vnějšími vlivy, čímž se v raném středověku nerozumí jen vlivy klimatické, ale i dotírání hmyzu, myší a všudypřítomných zlých sil. Zvláště neklidné dítě může být pokládáno za ovlivněné zlým duchem a mohlo by tedy samo sebe poškozovat, nebo naopak ohrožovat své okolí.“¹³⁾

Způsob zavinutí kojence, někdy i s použitím dřevěné destičky, je běžný také v jiných kulturách, není výsadou pouze našeho středoevropského teritoria. Svě děti zavíjely například také indiánské matky, které také často kojence pokládaly na pevnou podestu nebo vsouvaly do jakéhosi koženého vaku s rovným dnem, na kterém dítě spočívalo. Jindy bylo dítě naopak prohnuté, jelikož leželo mezi obručemi, jež se připevnilo na hřbet koně, se kterým rodiny putovaly z místa na místo.

31. Indiánská maminka s dítětem

32. Ukázky kolébek a zavinutí indiánských dětí

Se zavnutím dítěte souvisela také hygienická opatření, jež se musela dodržovat. Vzhledem k tomu, že původně neexistovaly pleny, děti vykonávaly potřebu přímo do povijanu. Ještě v 19. století jsou běžné strašlivě opruzené, pláčem vyčerpané děti, jejichž tělíčko se muselo namazat bylinnými mastmi, vonným olejem nebo sádlem a převinout, neboť jinak docházelo k vytváření bolavých puchýřků. Na opruzeniny se také běžně používalo rozdrcené křídý, upražené mouky, prášku z červotočového dřeva, mletého fialkového kořene nebo lékořice či sušeného, jemně mletého mechu.¹⁴⁾

Děti ve věku batolat byly odívány do volných košilek v zadní části rozstřižených, a tak měly možnost vykonat potřebu vlastně kdykoli a kdekoli.

4.2 Oděvní kultura od počátku 16. století do první poloviny 17. století

„Rinascimento“ znovuzrození antického ideálu, jenž se soustřeďuje na rozvoj tělesných i duševních sil člověka v sepětí s přírodou a jistou svobodomyšlností, se prosazoval nejprve v Itálii, která navázala na kořeny, jež ji poutaly k předešlým antickým civilizacím. Doba tzv. renesance ale trvala přes dvě století, předchozí a nastávající styly se navíc navzájem prolínají a vliv na oděv má samozřejmě také prostředí, ve kterém se utváří. V době, kdy v ostatních zemích Evropy panuje hluboký středověk, vzniká v rané italské renesanční módě nový typ oblečení, jenž se postupně dostává i na vyspělé evropské dvory. Jinak ovšem probíhá oděvní renesance na okázalém francouzském dvoře a specifickou podobu měly oděvy například v Anglii v době vlády Jindřicha VIII., za jiných podmínek probíhá španělský manýrismus. Se značným zpožděním se vliv renesance vzhledem ke specifickému vývoji projevil také v Čechách. Impulzy k módním změnám vycházejí z panovnických a aristokratických dvorů, kde si mohli jejich představitelé dovolit okázalý přepych, nákladné materiály, zdobené a složité zpracování oděvních stříhů.

Renesanční móda se nevzdávala základních oděvních součástí předchozí epochy, jimiž byly u mužů nadále vypasované kabátce (s od pasu nabíranými šosy různé délky a s nabíranými rukávy, které postupně získávaly na objemu) a úzké, punčochové kalhoty, ale vévodí jí horizontála, na rozdíl od „gotické“ vertikály. Nosily se kabátce s rukávy či bez nich v různých délkách. Důležitou změnou ale bylo, že se díky novým stříhům výrazně změnil tvar postavy a otevřel se dosud uzavřený středověký stříh většiny obleků. Oblékání přes hlavu nahradilo pouhé vklouznutí do rukávů, navíc se zviditelnily spodní vrstvy a vznikla tak možnost nových kombinací jak stříhových, materiálových, tak barevně odlišných. Prosazovaly se ovšem již takové typy stříhů, které byly náročnější na výrobu. U žen se prosazovala silueta projmutých šatů se zvýrazněným pasem. Živůtek se často odděloval od sukne a rukávy od živůtku, takže

bylo možné vytvářet řadu kombinací. Renesance přinesla i nové prvky, jako je například košile, jež v předešlém období také existovala, ale pouze jako součást spodního oděvu. Ta, která se představila v tomto období, byla složitějšího střihu, řešení i zdobení. Zhotovovala se především z bílého jemného materiálu, postupně se rozšiřovala, takže se nabírala, skládala, všívala do pásků u krku, rukávů i hrudníku. Novinkou bylo také šněrování (použité u předních i zadních výstřihů či u rukávů), jež zřejmě původně vzniklo zcela účelově – pro větší volnost pohybu.¹⁵⁾ „Pozdní středověký oděv je ale tvarován k určitému ideálnímu obrazu člověka, jehož často jistě nedokonalé tělo se skrývá pod vycpávkami, vatováním, prostě nejrůznějším vylepšením postavy. Renesanční oděv ve své siluetě vychází z plného respektu k přirozeným proporcím, z vědomí, že lidské tělo je krásné a nepotřebuje vylepšovat.“¹⁶⁾ To ale samozřejmě neplatilo v plné míře, takový byl ideál, který se jen velmi pozvolna prosazoval v prostředí s vyspělými kulturami a vytríbeným zájmem o odívání, nebo naopak v zemích, kde se stále držely původní ustálené a zaběhnuté tradice období předešlého. Navíc vliv na nové módní trendy mělo rozšíření knihtisku a s tím související vydávání módních žurnálů, ale také politické a sociální dění včetně vlivu církevního.

Na počátku 16. století získával italský oděv nový tvar, zdůrazňoval určité tělesné partie, jež v zájmu efektního výsledku tvaroval a tím utlačoval přirozené proporce těla. Především mohutněla ramena, která byla spolu s nabíranými rukávy v kontrastu s přehnaným dekoltem, což se projevovalo hlavně v ženské módě. Stále častěji se vyskytovala košile a příliš vykrojený dekolť se opět zahaloval. Šilo se z těžkých vzorovaných látek, jež byly řasené i ve více vrstvách, a stále výrazněji se používalo různých způsobů zdobení. U mužů se začínaly objevovat kalhoty zvané „femoraly“, neboli stehenní, které stále přiléhaly k tělu, ale zkrátily se ke koleni, a k nim se nosily příšité podvazky či připevněné punčochy. V polovině 16. století vznikl v Německu a ve Švýcarsku nový typ kalhot, tzv. plundry, česky „kalhoty pytlaté“. Název přesně vystihoval jejich tvar. Byly řasené, nabírané v pase, a až ke koleni tak tvořily jakési stehenní pytle.¹⁷⁾

Velký zvrat v evropském stylu renesančního odívání 16. století nastal díky španělské manýristické

33. Chlapec s čepečkem se zvednutými klapkami na uši

34. Jezdecký podobizna Baltasara Carlose

módě, která vědomě deformovala a omezovala lidskou postavu, což bylo v naprostém protipólu zásad rané italské renesance. Prosadila se především proto, že Španělsko se v této době stalo politickou velmocí díky svým zámořským objevům. Španělská móda se stala oblíbenou a vydržela populární až do konce 17. století. Ovšem s národními redakcemi ve Francii, Anglii a dalších zemích. Navíc byla nesmírně nákladná a náročná na udržování, uskladnění i přepravu. V téměř geometricky přísném oděvu byla silně zdůrazněna ramena, stažený, útlý pas, a rozšiřující se spodní část působila u mužského oděvu jako koule, u žen jako kužel. Opět se používaly vycpávky, vatování, hrud' byla upnutá ve vyztuženém pouzdře, spodní část byla téměř podepřena drátěnými, v horším případě dřevěnými konstrukcemi, vrátilo se užívání spodnic. Celé tělo, hlavně ženské, bylo od krku až k patám uzavřeno v jakémsi tuhém pouzdře, z něhož vyčnívala pouze hlava a dlaně. Figura měla působit důstojně a upjatě, což se podařilo. Poprvé se také v ženském oděvu objevila krinolína, která se ještě bude v módním světě opakovat v různých úpravách, a tzv. okruží, jež se používalo jak v ženské, tak v mužské módě.¹⁸⁾ Novinkou byl také těsný živůtek podpořený korzetem, který měl za účel, na rozdíl od jeho pozdější funkce, potlačit přirozenou ženskost a zploštit hrudník.¹⁹⁾

Také mužský oděv působil ve své siluetě nepřírodně. Obepnutý krk, vyztužená ramena, upjatý kabátec stažený v pase, nabrané, prostřihané kalhoty ve tvaru hrušky či koule, jejichž délka se zkracovala i do půli stehen. Ke kalhotám byly pevně připevněné punčochy, které se pletly a nebyly šité jako ve středověku. „Ještě na konci 16. století se punčochy většinou šily, a to z materiálů pevných a trvanlivých, ale o to méně pohodlných. Obvyklé byly punčochy soukenné, harasové (lehčí vlněná látka), barchanové (silná bavlněná látka), kožené nebo plátěné. Ve druhé polovině 16. století se začalo šířit také mechanizované, tzv. stávkové pletení punčoch, které převládalo v 17. století.“²⁰⁾ Navíc vzájemné kontakty českých zemí a Španělska byly v této době velmi intenzivní a módní prvky se odrazily i v naší oděvní kultuře.

35. *Sir Walter Raleigh se synem*

36. *Marie Pernštejnská s dcerou*

Vývoj módy se zrychluje a lidové vrstvy začínají v tomto směru pomalu zaostávat, ale rozdíly ještě nejsou příliš znatelné jako v následujícím století. Pouze některé módní prvky slučitelné s praktickým využitím a názorem konzervativního obyvatelstva se promítly do oděvu středních a nižších společenských vrstev. Poměrně velkou změnou bylo přijetí odděleného typu oděvu, u žen košile a živůtku od sukně a u mužů košile, vesty a kabátu.²¹⁾

V ženském oděvu se v 16. století objevuje rubáš, který má vlastně funkci košile. Další součástí oděvu bylo oplečí, oplecka, oblečka, jež krylo prsa a mohlo fungovat samostatně nebo sešité se sukni. Stejně tak jako se zachovalo na Moravě ještě v 19. století oplecko přišité k rubáši jako spodní část oděvu.²²⁾ Rukávce se širokými rukávy se oblékaly přes oplecko. Také k ženskému lidovému oděvu přibyla šněrovačka či živůtek. Sukně se nosily soukenné a podle typu použitého materiálu se také nazývaly (harasky z harasu, barchanky z barchanu). Šorce a kasanice jsou v některých případech sukně, jindy zástěry, stejně jako se-
lské fěrtochy.²³⁾ Mezi svrchní šat patřily hazuky, pláště, blány a kožichy, které se stříhem nelišily od stavovských typů oděvu. Na hlavě se nosily šátky, roušky či hrboly, zhotovené především z plátna různého zdobení.

Muži nosili na horní části těla lehkou řasenou kytlici či kytli. „Oddělené nohavice přežívaly v lidovém prostředí do konce 16. století, kalhoty, které se původně také nazývaly nohavicemi, se ve velké míře začaly vyskytovat před polovinou 16. století.“²⁴⁾ Kabáty, kabátce či župice se nosily od jara do podzimu, v zimě muži oblékali kožichy.

Užití dětské módy tohoto období můžeme již lépe vytušit, neboť přibývá stylizovaných portrétů královských a šlechtických rodin. Tak jako se stává velice nepohodlnou móda dospělých pozdní renesance a móda španělského dvora, musí být i pro děti této společenské skupiny velice obtížné se jen pohybovat v krunýři těžkých látek, neboť oděv dětí kopíruje s neuvěřitelnou přesností oděv dospělých. Tento jev je patrný z ikonografických pramenů pozdního středověku, plně se ale projevil během 16. a 17. století. Děti se prezentují jako zmenšenina svých rodičů.

37. Oděv dětí rodiny Hohenemsových

38. Portrét tříletého děvčátka

A tak tomu zřejmě bylo i v bohatém měšťanském prostředí. Jde ale o to, zda běžný každodenní oděv dětí z těchto vrstev nebyl z čistě praktických důvodů mnohem jednodušší a pohodlnější, o tom bohužel dobové prameny mlčí. Jednak by to byla pro tehdejší dobu naprosto zbytečná informace a možná že se o takových změnách ani nemluvilo, protože byly naprosto běžnou součástí každodenního života. Z. Winter a Č. Zíbrt popisují ve své knize *Dějiny kroje v zemích českých* tzv. pásmičku, což byl jakýsi velký slintáček a zástěrka dohromady, který se upevňoval kolem dětí od batolícího se věku a starších, aby si neušpinily svrchní šat. „Roku 1569 vypravuje se v soudě pražském o Ambrožovi Netterovi, kupci, když byl malý, že musel v pásmičce i do školy choditi. V knize se dí, když ho jakožto chlapce malého přivezli z Lipska, býval tak ušišmaný, ušpiněný, upípaný, že mu dávali pásmičku, aby se styděl a tak se nešíšmal a čistotněji se choval.“²⁵⁾

39. Košilovitý oděv dítěte

Odlíšná situace musela být v prostředí lidovém, kde vzhledem k finančním prostředkům rodiny nešlo o okázalou, téměř triumfální a přehnanou reprezentaci. Z. Winter a Č. Zíbrt citují ve své knize *Dějiny kroje v zemích českých* vyprávění prosté berounské ženy z roku 1561: „Vzala sem dítě, oblékla je ve dvě košilky, jednu zlou, druhou dobrou, vondala sem na ně čepičku a obvázala sem je plenou; že nemělo kožíšku, vobalila sem je do tří poduštiček a vobalila sem je poslámků a dala sem jí je na ruku a vono velmi hrubě, žalostivě plakalo.“²⁶⁾ Z výše uvedeného popisu můžeme sledovat charakteristickou oblibu vrstvení stejných oděvních součástí na sebe (dvě košilky, tři poduštičky), hlavně v zimním období, což je typické pro lidové prostředí. „Prostá dívčička mívala na sobě ovšem jen kytlici, rubášek, hazuku, na hlavě karkulku, čepček a v létě nic nebo věneček laciný. Prostý hoch byl v poctivicích a kaftánku; na hlavě měl čepici.“²⁷⁾

Zmínku o oděvu nejprostších lidových vrstev na území dnešního Německa zanechal také J. Butzbach, který roku 1520 píše: „Poslední stav se týká těch, kteří žijí na venkově ve vsích a statcích, které obdělávají, a tudíž se nazývají zemědělci nebo venkovany. Jejich postavení je poměrně politováníhodné a kruté. ... Lněná suknice, pár bot, omšelý klobouk je jim oděvem.“²⁸⁾

Dětem, které od narození až do věku přibližně 14 až 15 let stále rostou a vyvíjejí, nebylo možné pořizovat stále nové oděvy (o módním oděvu nemluvě). Oblečení se zajisté, tak jako je tomu v mnohých případech dodnes, dědilo, předávalo z rodiny do rodiny, z generace na generaci, přešívalo a upravovalo.

4.3 Oděvní kultura od poloviny 17. do počátku 18. století

Období 17. a 18. století výrazně ovlivnily politické události, jež se podepsaly nejen na evropských dějinách, ale také razantně na stylu odívání. Byla to třicetiletá válka v rozmezí let 1618–1648 a anglická revoluce (1640–1660). V průběhu této epochy se utváří podstatně více módních proměn nastupujících rychleji po sobě, než tomu bylo v předchozích staletích. Ohnisko módy, které opět začínalo diktovat svá oděvní pravidla, se po Španělsku přesunulo do Francie, a to především za vlády Krále Slunce, Ludvíka XIV. (vládl 1643–1715). Být oblečen po vzoru francouzské módy se na dlouhou dobu (vlastně až do počátku 20. století) stalo dokladem příslušnosti k vyšší společenské vrstvě, přestože určité prvky (například vyztužené sukně a okruží) španělské módy přetrvávaly v některých evropských zemích ještě do konce 17. století.

Součástí mužského oděvu se od předchozího období neměnily, odlišovaly se pouze stříhem. Košile zůstala viditelnou součástí oděvu a u krku byla doplněná velkým plochým plátěným či krajkovým límcem, jenž se často svazoval stužkou. Měla manžety, přeložené a zdobené, stejně jako límec. Dále se nosily různé typy plášťů a kalhot, které se opět prodlužovaly a již nebyly balonové, pouze řasené a nabírané, stažené pod koleny. Punčochy či kamaše nebyly tolik viditelné, jelikož se prodlužovala délka obuvi. Podle příležitosti se nosily salonní boty nízké a vysoké jezdecké holinky na podpatku.

Ženy se stále nevzdávaly vypasovaného živůtku a vyztužené dvojité sukně, upravené tak, aby vynikla svrchní i spodní část. Pod nimi se nosily široké spodnice a nutné výztuže. Opět se odhaloval, někdy až velmi odvážně, dekolt, jenž se zastíral širokým límcem. Do popředí zájmu o dokonalou postavu se stavěla i barva pleti a líčení obličeje. Upřednostňovala se klášterní bílá, a proto se používaly různé masky, barvítka a mastičky. Ve způsobu zdobení se objevovaly stužky, prýmky či krajky.

Móda na dvoře Ludvíka XIV. se vyznačovala jednou velikou proměnou, jež se stala neodmyslitelnou součástí oděvu – byla jí paruka, kterou nosili především muži, ale i dámy a děti. Původně byl módní bohatý, kučeravý a dlouhý účes, ale postupně se zvětšoval jeho objem, takže mnohým již nestačilo množství jejich přirozených vlasů.²⁹⁾

Další novinkou bylo rozšíření tzv. domácího oděvu, negligé. Jeho vznik lze datovat do druhé poloviny 17. století pro muže a na počátek 18. století pro ženy.³⁰⁾ U mužů jej tvořil „šlofpelc“, což byl dlouhý kožešinový plášť s rukávy, potažený ozdobnou tkaninou, a pantofle nebo „škarpetle“ – pohodlná obuv bez podpatků, ušitá z kůže nebo látková. Páni také odkládali těžkou paruku a nahradili jí domácí čepičkou. Negligé byl oděv, který působil uvolněně spolu s obuví, jež nestahovala a netlačila chodidla. Přesto, že byl považován za domácí, nešetřilo se na použití nákladných látek a náročném zdobení. U žen se za nejstarší negligé považovalo použití zástěrky, která se nosila přes slavnostní oděv, což v rokoku už neplatí.

Lidový oděv se příliš nelišil od předchozího období. V ženském oděvu se rozšířilo nošení šatu v pase přestřiženého, odděleného živůtku od spodní sukně nebo naopak k ní sešitého, nazývané často podle materiálu, z něhož je ušit, například „mezulánový, šerkový a kanafasový“. Živůtek mohl být sešitý ze čtyř dílů, ale také z jednoho kusu látky. „Kolem 17. století, kdy se v lidovém šatníku začínají množit šněrovačky, byl již zcela ukončen vývoj samostatných sukní vázaných v pase, zatímco živůtky se nezávisle na nich vyvíjely dál.“³¹⁾ U mužů nadále převládaly plátěné košile různé kvality a stříhů s vkládanými klíny pro pohodlnější nošení, tzv. klínovaty. Košile pro slavnostní užití se také zdobily vyšíváním, především v oblasti krku a zápěstí. Kalhoty se převážně nosily v délce pod kolena, podle potřeby podšíváné, doplněné šitými punčochami. „Pletené punčochy se v lidovém prostředí ve větší míře rozšířily až s rozvojem manufaktur po polovině 18. století.“³²⁾ Tak zvané poctivice byly volnějšího stříhu, pod kolena stažené, v různých barvách a často šité z kůže. V městském prostředí se objevovaly i tzv. plundry, široké nabírané kalhoty ovlivněné španělskou módou. Stále se především v prostředí řemeslnických dílen vyskytovaly mužské sukně (dříve vlastně prodloužené tuniky), nazývané různě, podle použitého materiálu. Byly různých délek a podle potřeby se i různě upravovaly, podšívaly či přestřihávaly. Teprve kolem poloviny 17. století úplně ustoupily kabátům.³³⁾

V průběhu 16. století se stále výrazněji objevovaly vedle mužských sukní také kabáty v přední části přestřižené, tzv. kabátky, župice kazky, a soukenné či plátěné „sasky a kaftany“. „Nerozlišovaly se ještě kabáty pro různá roční období, v zimě se zateplovaly puntem. K vycpání puntů sloužily textilie, textilní suroviny, ale též seno. Podle délky byly nazývány kabáty popásní, půlpásní a dvojnásobní.“³⁴⁾ Odlišné byly selské kabáty, převážně delší. Častějším materiálem k jejich výrobě byla kůže.

V mužském řemeslnickém oděvu se také objevovaly zástěry, tzv. fěrtuchy, které původně chránily oděv od umazání a poškození. Podle charakteru řemesla se lišily ve

40. Oděv české venkovské šlechty

41. Děti Sofie Doroty s parukou

42. *Hrající si děti*

43. *Mladý žebrák*

stříhu, použitém materiálu a velikosti. Postupně se ale řetuchy vyvíjely ve zdobnou část oděvu, která se stala součástí reprezentativního cechovního kroje. Zanejvíce cennou část mužského oděvu byly považovány dlouhé pláště různých materiálů, většinou podšívané, v zimním období kožešinové (ušité z králíka, berana, lišky, kuny či vlka), obrácené srstí dovnitř.

Dětská oděvní kultura vysokých společenských vrstev tohoto období se stále podřizovala módě dospělých. Ratolesti královských rodin a šlechtických rodičů nosily naprosto stejný oděv, který se lišil pouze velikostí a někdy barevností. Dívkám se nevyhnuly korzety, živůtky, šněrovačky ani spodnice. Děti nižších vrstev společnosti nosí zřejmě co se dá a co dům právě poskytne, tak jak můžeme pozorovat na dobových plátnech (vycházím především z díla španělského malíře B. E. P. Murilla, 1618–1682, a holandského umělce A. Van Ostade, 1610–1685). U chlapců to byly košile s kalhoty různých délek (asi podle toho, po kom byly zděděné), přepásané v pase či se šlí upevněnou přes jedno nebo obě ramena. Někdy mají vesty či kabátky jednoduchých střihů. Dívky jsou vyobrazeny taktéž s košilí, kterou nosily pod šaty či se sukní. Mají punčochy a krátké kabátky, šátky a malé děti pokrývku hlavy ve tvaru jednoduchého čepečku. V převážné většině jsou bosí nebo s velmi jednoduchou a velice onošenou obuví. **Viz Obrazová příloha I, s. 119.**

44. *Venkovská rodina od Louise Le Naina*

4.4 Oděvní kultura období rokoka a 18. století

Kolébku nového stylu oblékání v období první poloviny 18. století je opět Francie, kde v roce 1715 usedl na trůn Ludvík XV., který vládl do roku 1774, který během této doby dokáže mimo jiné opět proměnit oděv společnosti mnoha evropských dvorů. Oblečení působilo jako ještě více uvolněné, ale pouze na první pohled. Dávala se přednost vlajícím stužkám, rozšířeným rukávům, mašlím, volánkům, sámkům, krajkám a nově také aranžovaným květinám. Upřednostňovaly se jemné pastelové barvy a vzhledem k tomu, že se opět vracely paruky, které měly jednotnou bělošedou barvu, stíraly se rozdíly mezi věkovými hranicemi nejen u žen, ale i mužů.³⁵⁾

V ženské módě se stala důležitým prvkem krinolína, jež byla opět vyztužena dřevěnými a železnými obručemi, později odlehčenými velrybími kosticemi. Postupem doby se její tvar měnil do téměř neuvěřitelných tvarů (původní je v podobě kalichu, později kopule či oválu, který se rozšiřoval do stran a v přední a zadní části se zplošťoval).³⁶⁾

Na krinolínu se nasouvala spodní sukně, na ní vrchní a vše bylo završeno zkrácenou, aranžovanou svrchní sukní se záhyby, řasením a sámkováním. Způsoby zdobení dbaly na symetrické řešení a používaly se kromě zmíněných mašlí a stužek také výšivky vyvedené zlatem, stříbrem, perlami a drahými kameny. Živůtek s korzetem byl nadále vypasovaný, často se šněrováním s hlubokým dekoltem, jenž odhaloval krk a částečně i ramena. Ozdobou korzetu byla tzv. náprsenka (což byla vlastně vyztužená vložka z kartonu, potažená odpovídající vhodnou látkou, ve tvaru protáhlého trojúhelníku různé délky), která kryla šněrování a zasouvala se pod něj. Rukávy šatů byly bohatě řasené, nabírané a zdobené v partii okolo lokte. Důležitou součástí oděvu představovaly doplňky, jako například vějíře, rukavice, rukávníky a malé taštičky, tzv. pompadurky, a také výrazné líčení.

Mužský oděv přinášel nový typ kabátce, jímž byl frak, a ten se postupem času proměňoval ve střihu, formě, délce šosů, barev, používáním širokého límce, klop, stojatým límečkem nebo pouhým výstřihem. Pod frak se nosila vesta různých délek. Kalhoty byly úzkého střihu v délce těsně pod kolena s punčochami a nízkými střevíci s přezkou na nártu.

Důležité je ještě zmínit období pozdního rokoka, které se ve Francii vymezuje roky 1774–1789. V této době se výrazně proměňovalo ženské zdobení hlavy. Jednak se vlasy výrazně vyčesávaly z čela do výšky, jak to jen dovolovala délka vlasů, aranžovaly se vysoké a náročně zdobené paruky, ze kterých visí stočené prameny ve tvaru loken, jakýchsi velkých kremrolí, jež spočívaly na krku a ramenou. Na takto ozdobenou hlavu se ještě nasadila neméně zdobená pokrývka či klobouk. K dosažení ohromujícího efektu se používalo barevného peří, závojų, živých či umělých květin nebo také různých plodů. Později se pro denní nošení zmenšoval objem a mohutnost sukně, která byla vlivem anglické módy doplněna v zadní části polštářkem zvaným „pad“, jenž spolu se zvýrazněným „fizi“ (což byl vlastně nabíraný šátek, který bylo možné vázat

různými způsoby a který se vkládal pod prsa) v dekoltu tvaroval ženskou siluetu do módní esovitě linie.

Dětská móda vyšších společenských skupin stále podléhá dobovému vkusu dospělých. Charakterizují ji krinolíny, těsné živůtky a náročné kreace umělých paruk. Svědčí o tom i poznámka spisovatelky J. Schopenhauerové (1766–1838), která popisuje ve svých vzpomínkách z dětství útrapy týkající se odívání: „Strašná věž z vlasů, vyztužená dráty a žíněmi se spoustou per, květin a stuh, zvyšovala mě nejméně o loket; bílé, na coul vysoké chůdičky pod plesovými botičkami s vyšívanými zlatými stuhami se snažily tento nepoměr mé malé postavičky vyrovnat; přestože nemohly dosáhnout výšky mého účesu, přece byly dost vysoké na to, abych se mohla dotýkat země jen špičkami nohou. Brnění sestavené z hustě

45. *James Stuart se svojí sestrou*

vedle sebe naskládaných kostic, dostatečně pevné a tuhé, aby vzdorovalo kulce z pušky, stlačovalo ruce a ramena dozadu, hrud' dopředu a sešněrovalo tělo přes boky do tvaru vesty. A nyní krinolína!...³⁷⁾ „Podle bratří Gonocourtů francouzské děti chodily pohodlně oblečené jen doma. Popisují oděv ‚marmotte‘ nebo také savojský, který se skládal z živůtku z hnědého taftu, z krátké sukýnky ze stejné látky, ozdobené dvěma až třemi řadami našitých červených stuh. Dívky měly pohodlně upravené vlasy, skryté pod šátkem uvázaným pod bradu. Na veřejnost však chodily oblečené stále stejně nákladně a nepohodlně jako jejich matky.“³⁸⁾

Srovnání oděvu prostých venkovských dětí s těmi, jež jsou často námětem malířů, tedy s potomky bohatých, urozených a majetných rodičů, je nemožné. Stále platí a ještě dlouho platit bude, že děti venkovské nejsou nijak zasaženy dobovým vkusem a stylem oblékání. Nosí, co se dá, oděvy se dědí, přešívají, upravují, zašívají, až do úplného obnošení. V ostře kritickém duchu, kterým si všímá dvorského života

46. *Děti sira Frenceise s žebřákem*

47. *Lord Willoughby se svojí rodinou*

a zároveň upozorňuje na nuzné poměry venkova, se vyjadřuje osvícenský autor J. M. von Loen, jenž roku 1771 podává zprávu o postavení a životě sedláka: „V dnešní době je venkovan to nejubožejší ze všech stvoření, sedláci jsou otroky a jejich čeleď lze jen těžko odlišit od dobytka, který hlídá. Lze přijít do vesnic, kde děti pobíhají zpola nahé a žadoní o almužnu od těch, kteří tudy projíždějí. Rodiče mají na sobě sotva tolik hadrů, aby zakryly svou nahotu.“³⁹⁾

4.4.1 Rozlišení oděvu domácího a funkčního společenského

Přibližně v době od 17. století se ve společnosti rozlišoval oděv sváteční a domácí. Bylo tomu tak i u nižších společenských vrstev, tady ale oděv domácí splýval s oblekem pracovním. Neexistoval rozdíl mezi bydlištěm a pracovištěm, protože veškerá práce se odehrávala doma. To platí i u řemeslníků žijících ve městech i pro vesnické obyvatelstvo. Jejich oděv se tedy dělil na pracovní-domácí a sváteční-obřadní. U vyšších společenských vrstev se užívalo obleku společenského, obřadního a odlehčeného domácího, tzv. negližé.⁴⁰⁾ Neznamenal to však, že by se nedodržovala přísná pravidla týkající se střihu a nákladnosti takového oděvu, byl jen odlehčený.

Stejně tomu bylo i u dětí.⁴¹⁾ Pouze u ne příliš majetných venkovských rodin nebyl dětský oblek sváteční, který často splýval s oblekem obřadním, během týdne užíván vůbec či jen velmi zřídka (pouze při pravidelné nedělní návštěvě kostela či významných rodinných oslavách). Takové děti dostávaly často svůj první sváteční oděv až ve službě u sedláků, kam ovšem bývaly dávány velmi brzy.⁴²⁾ Především v městském prostředí se také ochrana slavnostního oblečení

před umazáním či poškozením řešila použitím zástěrky. Ta byla volného střihu buď se šlemi, jež se na zádech zkřížily, aby dítěti dobře držely přes ramínka, nebo se používala jakási košilka bez rukávků, vzadu přestřižená a uvázaná u krku či okolo pasu společná pro obě pohlaví.

4.5 Oděvní kultura 19. století

Požadavky reformátorů a osvícenců šířící se do střední Evropy z Francie a následně i Anglie (jejíž názor byl ovšem formován vlivem Velké francouzské revoluce) v 90. letech 18. století značně posunuly vývoj odívání dětí i způsob myšlení v přístupu k nim. Vše rokokové je royalistické, a tím pádem je ve Francii zavrženo. Bylo nutné zkonstruovat úplně nový, revoluční typ šatu. V ženské módě se střih oděvu navrácí k antice, což u mužského obleku dost dobře nejde, proto se vytváří zcela nový zkonstruovaný typ oděvu, jehož hlavní zásady se vlastně zachovaly až dodnes (dlouhé kalhoty, střízlivý střih, střízlivá barevnost, bez zbytečných ozdob, samozřejmě jsou krátké vlasy bez paruky). Ostatní Evropa citlivě vnímá symboliku tohoto šatu, ale Paříž je i přes obrovské sociální otřesy stále srdcem světové módy a tato móda je, i když zpočátku váhavě, opět inspirací.

Paní a dívky začaly upřednostňovat šaty volného střihu, tzv. chemise. Tento typ šatů bez korzetů, pouze s jednou úzkou spodnicí, nosily i dívky se zcela novým doplňkem, kterým byly spodní kalhoty, tzv. pantalettes, s dlouhými nohavicemi, jejichž zdobené okraje byly viditelné pod sukni. U malých dívek se ještě sukénka zkrátila do poloviny lýtek. Tento typ oděvu se objevoval ještě ve 20. a 30. letech 19. století.

48. *Rodina Nathansonova*

Proměna nastává mezi 20.–40. lety 19. století, v období tzv. druhého rokoka, kdy se pas postupně posouvá na své původní místo, živůtek je upjatý s velkým výstřihem (objevují se i vycpaná ňadra u velice malých děvčátek) a sukně, která sice zůstává u děvčátek zkrácená, nabírá ovšem na objemu. Tento typ oděvu opět vyžadoval šněrovačku a množství spodnic, takže pohyblivost nositelky se značně snížila.

49. *Portrét Clamadyho dětí*

I módní listy doporučují oblékat děti do stejného typu oblečení, který užívají dospělí. Částečný doklad toho, jak asi

mohly chodit oblečené anglické děti tohoto a období můžeme vyzorovat z obrazů anglického malíře sira T. Lawrence (1769–1830), jenž zobrazil jednak děti vyššího sociálního postavení, které jsou i přesto na první pohled uvolněné, spontánní a oproštěné od oděvních oficialit svých rodičů. A jednak děti venkovské, zobrazené při hře a ve chvílích volna, jejichž oděv se od předchozích období téměř nemění.

Dívky znovu začínají nosit nepohodlné korzety s upjatým pasem a nabíranou zkrácenou sukni, pod níž zůstaly pantalettes. Honoré de Balzac (1799–1850) píše ve své povídce *Petříčka*: „Se sestřenkou to bylo jako s domovem. Petříčka musela být oblečena stejně dobře jako dceruška paní Garcelandové. Dostala módní šněrovací botičky z kůže bronzové barvy, jaké měla malá Tiphainová. Dostala velmi jemné bavlněné punčochy, šněrovačku od nejlepší kortizérky, modré rypsové šaty, hezkou pelerínku s bílou taftovou podšívkou, a to všechno jen proto, aby se mohlo soutěžit s dceruškou paní Julliardové mladší. Silvie se bála zkoumavých pohledů matek, a tak ani prádlo nesmělo být o nic horší než šaty. Petříčka měla hezké košilky z lesklého kartounu. Slečna Borainová řekla, že dcerušky paní podprefektové nosí vyšíváné lemované kalhotky z perkálu, prostě podle poslední módy. Petříčka dostala kalhotky s volánem.“⁴³⁾ V některých případech se ale můžeme setkat s oděvem uvolněnějším. U dívek jsou to u hrudníku přestřižené zástěrky a u chlapců volné přepásané haleny a široké zkrácené nebo dole stažené kalhoty. V 60. letech 19. století se v dámské módě objevuje typ široké nabírané sukně s volnou halenkou či bolerkem, známý ve světové módě jako „zouave“, zatímco u nás byl považovaný za slovenský a spojován s vlasteneckými idejemi.⁴⁴⁾

Koncem 70. let 19. století přichází do módy tzv. princesový nepřestřižený střih s úzkou siluetou, jež nevyžadovala spodničky, ale aranžovaného „honzíka“ – turnýru (vyztužené nebo nabírané velké množství látky, které vytvořilo jakýsi hrbolek nad zadnicí) v zadní části sukně. Tento střih se také hojně rozšířil v dívčí módě, šaty měly pouze oproti dámské módě zkrácenou délku sukně. V zadní části, v místě „honzíka“, byly řasené či alespoň s bohatou mašlí, opticky zvýrazňující esovitou siluetu zdobící zadeček. Tento druh oblečení nadále vyžadoval šněrovačku.⁴⁵⁾

50. Dětské šatečky princesového střihu

Také inzeráty v dobových časopisech nabízejí dívčí šněrovačky různých typů:

Šněrovačky všech druhů!

Typ princesse pro nedospělé dívky.

J. Novák, Praha, Vodičkova ulice.⁴⁶⁾

Dětské princesové šatečky se zhotovovaly jak nepřestřižené, tak vepředu otevřené s pasem posunutým na boky a zvýrazněným šňůrkou či légou uvázanou v zadní části do mašle. Přibližně ve 30. letech 19. století zobecněl v oděvu menších chlapců oblek s tunikou, což je vlastně prodloužený typ košile, ke které je našita skládaná či nabíraná sukénka v přední části přestřižená, sahající ke kolenům.

51. Oblek a zástěrka pro malé hochy

Tunika mívá hranatý či oválný otevřený výstřih a k ní se nosily dlouhé kalhoty. Na šaty se používal vlněný nebo bavlněný materiál a často byly zdobeny barevnými lemy. S tímto typem obleku se setkáme téměř v každém tehdejší módním žurnálu. „Tento typ se uplatňoval u hochů mezi batolícím věkem a dospělostí i ve 40. letech 20. století.“⁴⁷⁾

26. Rovnadlo pro mladé dívky. Střih a popis na před. str. přílohy, 2. III. čís. 14.

52. Rovnadlo pro mladé dívky

53. Princ Albert (1851)

54. Námořnický oblek (1876)

55. Námořnický oblek (1895)

Námořnický kabátek či blůza, stříhem připomínající uniformu tzv. matróz, kterou nosí nejprve chlapci a později i děvčátka, zůstal v oblibě až do poloviny 20. století. Poprvé je takový kabátek publikován ve francouzském časopise *Galerie des Modes* v roce 1778.⁴⁸⁾ U mladších chlapců byl kombinován se sukýnkou, u starších s kalhotami. Bývá ušitý z temně modrého materiálu s velkým bílým límcem, jenž byl lemován jemnou modrou stuhou. Límeček má tvar v přední i zadní části obdélníkový, později se v přední části protahoval do cípů lemujících výstřihů písmene „V“. Výstřih byl někdy tak hluboký, že se doplňoval falešnou košilkou, což byl vlastně pouze všitý cíp látky. Tento typ námořnického oblečku se dál stříhově vyvíjel a různě zdobil (námořnickými znaky, jako například kotvou, zjednodušeným symbolem lodičky, bílými manžetkami aj.). Popis takového chlapeckého oděvu je možné nalézt v knize *Hýta a Batul* amerického autora J. Habbertona (1842–1921), který zde vypráví život dvou sourozenců (staršímu Jeníkovi bylo 5 let, mladšímu Karlíkovi 3 roky) z prostředí předměstí New Yorku na konci 19. století: „Ještě nedomluvil, když tu přiběhl, sotva popadaje dechu, onen nezbedný klučina k našemu vozu v hrozně ušpiněném námořnickém obleku, v slaměném klobouku se širokou střešou, s jednou punčoškou shrnutou až ke kotníku a v botičkách, z nichž každá měla snad jen dva knoflíky. V tomto klučinovi poznal jsem svého synovce Jeníka. Současně se vynořil z houští u cesty menší hošík v zelených bavlněných šatičkách s límečkem, který snad byl kdysi také bílý, ve špičkových punčoškách, modrých, na špičkách proklovaných střevíčkách a se slaměným turbanem, který už vyšel z módy.“⁴⁹⁾

Ve stejné době vznikl v Anglii typ oblečení pro chlapce nazývaný „skeleton suit“, což vlastně byly v pase nabírané volné kalhoty, knoflíky připevněné ke kabátku, takže vznikl jakýsi overal. Pod něj se nosila košile s výrazným límcem. Tento model oblečení se také udržel v měšťanském i šlechtickém prostředí do konce první poloviny 19. století a prošel různými obměnami. Na přelomu 18. a 19. století se podobně jako v dámské módě zvednul pas, kalhoty se tím prodloužily a kabátek naopak zkrátil. Ve 20. letech 19. století se barevně odlišovala vrchní a spodní část oděvu, ale stále byl spojený v pohodlný overal.

56. Ilustrace z časopisu *Wiener Mode* z roku 1935

Pokračovatelem francouzského námořnického oblečku z konce 18. století byla jeho anglická odnož, inspirovaná námořnickou uniformou zavedenou v armádě roku 1840. Tento typ představoval klasickou volnou tuniku s velkým prodlouženým límcem, doplněnou skládanou sukni nebo dlouhými kalhotami. Provedení bylo v barvě temně modré s bílým límcem zdobeným klasickým proužkem či výšivkou.

Malí i odrostlejší chlapci nosili také tradiční oděv, napodobující módu dospělých mužů. Byly to různé typy kabátů – společenský frak, redingot (vhodný pro jízdu na koni), který má zadní část rozstříženou až k pasu, ale přednice nejsou zkosené jako u fraku, a mužský špenzr, což je krátký kabátek, vypasovaný, s širšími rukávy, vzadu v partii pasu zdobený krátkým ozdobným šuškem. K němu se nosily dlouhé kalhoty v pase nenabírané, aby detail špenzru vyniknul. Dále se nosil nový typ nabíraných kalhot, se stříhem volnějším nohavic, jež byly těsně pod kolena stažené.⁵⁰⁾

Oblíbeným svátečním oblečením pro mladé hochy byl sametový oblek, který se skládal z kabátku, blůzy a krátkých kalhot po kolena. Doplněkem byl límec a manžety z krajky nebo mušelínu. V Anglii se nazýval „Fauntleroy suit“ a byl inspirovaný románem F. H. Burnettové (1849–1924) *Malý lord* z roku 1886.⁵¹⁾

Časopis *Nové Mody* pravidelně otiskoval články, v nichž se věnoval dětskému odívání, a hospodyním podával podrobné zprávy o novinkách ze světa módy. „Co se týče délky šatů pro dívky, máme se řídit dle následujících pravidel: od 2–5 let necht' sahají až ke kotníkům; od 5–11 let do polovice lýtek; od 11–14 let as na šířku ruky od botky. Pro 2–5leté dívky jsou až dosud oblíbeny šatičky volné. 4–5letým děvčátkům sluší pěkné šatičky s krátkým živůtkem; letos nosí takové i starší dívenky. Od 14 roků řídí se délka šatů dle toho, jak jest dítě vyvinuto. Z barev je

pro každé stáří, zlatohnědá s azurově modrou, dále tegetthovsly modrá se světlomodrou neb granátově červenou. Též citrónově žluté bude se letos užívatí na dětské šaty – ovšem jen pro děti způsobilé, které na své šatečky dávají pozor!⁵²⁾

Ovšem ne všechny děti měly tu možnost být oblékány podle nejnovějších módních trendů, které postupně směřovaly k uvolněnému a pohodlnému střihu. Byla tu stále velice početná skupina dětí, jejichž matky sotva kdy nahlédly do módního časopisu, které neměly nazbyt finančních prostředků a ani neměly čas věnovat se právě nastupujícím, novým stylům ani dámského, natož dětského oblečení. Takové děti nosily, co se dalo, co matka nebo starší sestry ušily, vyrobily či přešily, co dostaly nebo rodiče a odrostlejší sourozenci obnosili. Nejhůř na tom ale byly děti rodičů na okraji společnosti a sirotci. Syna místního opilce Huckleberryho Finna popisuje M. Twain (1835–1910) v knize *Dobrodružství Toma Sawyera*, která vypráví příběh ze 40. let 19. století odehrávající se na malém městečku na pobřeží Mississippi: „Byl povždy oblečen do odhozených šatů dospělých mužů a jeho oblek byl v trvalém rozpuku a samý vlající cár. Jeho klobouk byl obrovskou zříceninou a z obruby byl vykousnut kus ve tvaru půlměsíce. Kabát měl-li jaký na sobě – mu sahal skorem až k patám a zadní knoflíky byly hluboko pod pasem; kalhoty visely jen na jediné kšandě; zadnice kalhot visela dolů a neobsahovala nic; roztržené nohavice brouzdaly blátem, pokud nebyly vyhrnuté. Byl vždycky prvním chlapcem, který na jaře vyšel bos, a posledním, který se na podzim zase obul.“⁵³⁾

O tom, že se dětský oděv dělil na všední a sváteční, se lze taktéž dočíst ve výše zmiňované knize *Dobrodružství Toma Sawyera*: „A tento chlapec byl kromě toho ještě dobře oblečený – dobře oblečený ve všední den. Bylo to prostě ohromující. Jeho čepice byla titěrná věčička, jeho upjatý kabát z modrého sukna byl nový a švihácký a totéž platilo o jeho dlouhých kalhotách. Měl boty, ačkoliv přece byl teprve pátek. Měl dokonce vázanku uvázanou z křiklavé stuhy. Cizí hoch vyzařoval velkoměstskou atmosféru, jež se zažírala do Tomových útrob.“⁵⁴⁾ „...Tom zase mužem a bratrem bez rozdílu barvy a jeho štědře máčené pačesy byly čistě učesány a krátké kudrlinky byly pěkně symetricky natočeny v slušivý účes. (Kudrlinky potom tajně a se značnými obtížemi narovnal a vlasy si přioplácl k lebce, neboť považoval vrkoče za zženštilé a točivé sklony jeho vlasů mu ztrpčovaly život.) Potom Mary přinesla oblek, který už po dva roky nosil jenom v neděli a kterému se prostě říkalo „ty druhé šaty“ – čímž jsme se seznámili s veškerou Tomovou garderobou. Když se Tom oblekl, děvče ho „dalo do pořádku“, zapjala všechny knoflíky čisté kazajky až nahoru pod bradu, přeložila velký límec přes ramena kabátu, okartáčovala ho a korunovala ho kropenatým slaměným kloboukem. Doufal, že Mary zapomene na boty, ale doufal marně; Mary natřela boty vrstvou loje, jak se to tehdy dělávalo, a přinesla je.“⁵⁵⁾ **Viz Obrazová příloha I, s. 120.**

4.6 Národní oděv

Revoluční události počátku roku 1848 zasáhly prakticky celou Evropu. Jejich cílem bylo liberalizovat společnost, dosáhnout občanské svobody a obecně zlepšit životní podmínky široké vrstvy obyvatel. Slovanské národy (soplu s Maďary) v rámci rakouské monarchie začaly akcentovat požadavky federalistického typu, založené na národní ideji. Proto je v těchto zemích tak důležitá funkce národního kroje a proto v ostatních zemích, kde šlo především o sociální požadavky, taková potřeba není. „Národní oděv revolučních let 1848 a 1849 vznikl z potřeb české společnosti demonstrovat v době politického nástupu národní svébytnost. U zrodu myšlenky národního odívání jako symbolu příslušnosti k novodobému českému národu stála česká inteligence. Téměř okamžitě jí přijaly maloburžoazní a překvapivě rychle také městské lidové vrstvy. Právě pro tyto sociální skupiny se národní oděv stal sdělným prostředkem národní integrace. Jeho přijetí znamenalo zařazení se do novodobého českého národa, demonstraci účasti na českém národním hnutí a výraz aktivní podpory národně politických stran.“⁵⁶⁾

Národní oděv začal být chápán jako jeden z nejvýraznějších znaků etnické odlišnosti a zároveň jako doklad svébytné národní původnosti a kulturní vyspělosti. „Neexistenci národního oděvu pociťovali účastníci českého národního hnutí vůči ostatním slovanským národům i vůči národům, jež byly součástí rakouské monarchie, které také bojovaly za své národní požadavky. Obyvatelé Prahy a dalších velkých měst české jazykové oblasti sledovali především středoevropskou módu a podle ní se oblékali. V tuto chvíli byla taková situace chápána jako národní nedostatek, jelikož například polské měšťanstvo a šlechta měly kontuše a konfederatky, Charvaté se mohli honosit měšťskými surkami, Srbové dolmany a fezy, slovenská národní inteligence oblékala mentieky.“⁵⁷⁾ Při sestavování národního kroje se hledaly takové formy, jež by jednak splňovaly požadavek národní osobitosti a jednak musel být oděvem měšťským, kterým by se česká inteligence a měšťská společnost nedegradovala v rámci své vlastní třídy. Proto nebylo možné hledat pro jeho vznik inspiraci v oděvu lidových vrstev. Nešlo pouze o neznalost či podceňování lidové kultury, ale o sociální bariéru.⁵⁸⁾

Předlohy těchto národních krojů se týkaly výhradně dospělé populace a byly prakticky „ne-nositelné“.

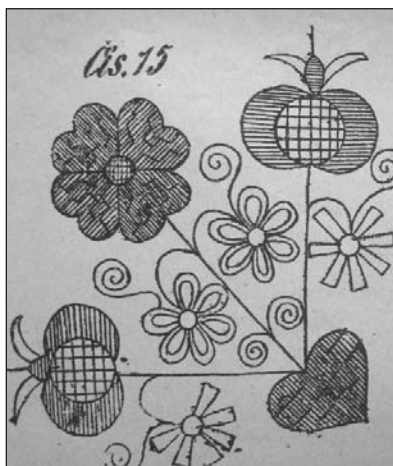

57. Návrh mužského národního oděvu

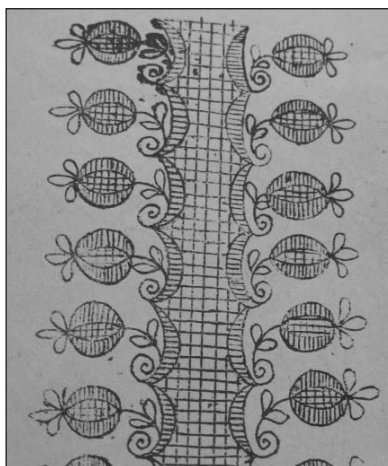

58. Návrh ženského národního oděvu

59. Národní výšivka

60. Národní výšivka

61. Slováký kožíšek

Po porážce revoluce roku 1848 došlo v českých zemích, v celé monarchii i celé Evropě k potlačení a utlumení aktivit prakticky ve všech oblastech veřejného života. Po nástupu A. Bacha do funkce ministra vnitra roku 1849 byla vydávána mnohá omezení a zákazy, včetně nošení národních oděvů.

Na samém počátku 60. letech 19. století, po pádu Bachova absolutismu, kdy došlo k politickému, hospodářskému a občansko-společenskému uvolnění, se znovu vrací myšlenka národního oděvu. Byl to první pokus, na který po desetileté odmlce navázala další generace vlastenecky smýšlejících intelektuálů – v tomto případě se stávají mnohem aktivnějšími ženy. Muži v té době dávají přednost spolkovým a profesním stejnokrojům, zatímco ženy akcentují oděvy „národní“. Díky tomu, že ženy vystupují ze své pasivní role, rozšiřuje se tvorba „národního“ oděvu i na děti a záhy se ukáže, že dítě je v tomto smyslu velmi vděčným objektem, jeho šatičky nedají tolik práce a vyjdou mnohem levněji. Tento proces lze dobře sledovat v českých (módních) časopisech, jako byl například beletristický a módní časopis *Lada*, v 70. letech 19. století módní list pro krejčí *Zlaté dno* a později, v 80. letech, také svérázná příloha časopisu *Domáci hospodyně* *Náš kraj*.

62. Hoch v kroji po polsku upraveném

63. Ruská čepice

Mimo jiné se v nich stále propagují módní výšivky s národním a slovanským motivem, které se uplatňují jak na drobných doplňcích oděvu (límečky, manžety), tak především ve vybavení

domácnosti (například na dečkách, ubrusech, polštářích, prostíráních aj.). Jejich motivy vycházejí z lidového prostředí, často jsou v dobových časopisech odlišeny i charakteristickým regionálním znakem, ale nazývají se souhrnně „národní“.

O výchovu dětí se do určitého věku starají především matky, které jsou v dobových časopisech nabádány k tomu, aby své ratolesti vedly k národnímu uvědomění. Časopisy na svých stránkách nabízejí i oděvy, jež je možné zhotovit podle přiložených vyobrazení, popisů výroby a stříhů, nesoucích se v národním duchu. Setkáváme se v nich snad se všemi součástmi dětského oděvu, který se dá vytvořit ve stylu národního kroje (košilky, čepečky, šatečky, zástěrky, košile, dívčí a chlapecké svrchníky, noční košilky aj.). Dokonce se objevují návrhy národního oděvu pro panenky. Zobrazený oděv není nijak povyšován ani upřednostňován, je brán jako součást dětského oblečení, v některých případech je pouze v popise zmíněn slovanský původ, jako například košile ruského stříhu, kalhoty polské aj.

64. Chlapec v „ruském obleku“

4.7 Oděv k tělocviku

V 60. letech 19. století v souvislosti s politicko-spoločenským uvolněním se na našem území zakládaly různé vlastenecké a kulturní spolky a hromadně se organizovala jejich činnost. Navíc s rozvojem zdravotní vědy, jež se propagovala a byla obecně šířena ve druhé polovině 19. století, se prosazoval sport neboli tělocvik, jako prostředek k posílení zdraví a fyzické i duševní kondice. Další podíl na rozvoji sportovních aktivit měl i hospodářsko-spoločenský vývoj. Vzrůstající finanční prostředky určité skupiny obyvatelstva a další možnosti využívání volného času vedly k tomu, že se městská společnost začala více věnovat tomuto druhu zábavy, což byl celoevropský trend.

U nás existoval již před *Sokolem* (dvoujazyčný, ovšem oficiálním jazykem byla němčina) tělocvičný spolek. Myšlenky, které vedly ke vzniku *Sokola*, byly stejné, ale objevila se tady ještě další a velmi silná vlastenecká a politická motivace – je třeba utužovat zdraví a mít dobrou kondici jako národ! Formálně apolitický Spolek *Sokol* byl založen v únoru roku 1862 pod původním názvem *Tělocvičná jednota pražská* M. Tyršem (1832–1884), a J. Fügnerem (1822–1865), jenž se stal zároveň starostou spolku. Díky nadšení a houževnatosti M. Tyrše se rozvíjely již existující základy různých cvičebních odvětví a hlavně bylo vytvořeno české sportovní názvo-

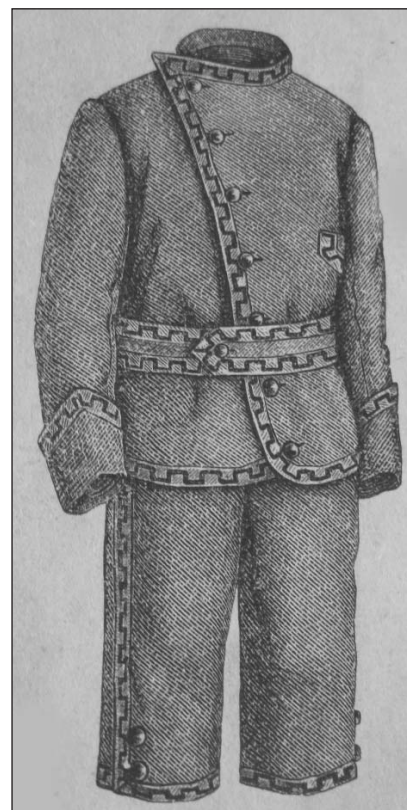
sloví. Se vznikem *Sokola* jsou spojeny i počátky organizované tělesné výchovy žen. V roce 1869 byl založen *Tělocvičný spolek paní a dívek pražských*, jehož náčelnicí se stala Tyršova žákyně a spolupracovnice, dcera profesora a knihovníka I. J. Hanuše, K. Hanušová (1848–1918), autorka první české práce o ženské tělesné výchově.⁵⁹⁾ Bylo samozřejmé, že spolek bude do značné míry zrcadlovým odrazem *Sokola*. Jeho členky se rekrutovaly z českých vlasteneckých rodin, tedy ze stejného zázemí jako členstvo *Sokola*. Logicky tu tedy byly společenské a příbuzenské vazby, jako ostatně ve většině dalších spolků, protože aktivní jedinci svou činnost rozhodně neomezovali na jedinou organizaci.⁶⁰⁾

Mezi první propagátory z dnešního pohledu sportovního využití dětí patřil již J. A. Komenský, který doporučoval rodičům volný pohyb dětí, prospívající jejich zdraví. V jeho myšlenkách pokračoval i již zmiňovaní filozofové J. Locke a J. J. Rousseau. Ti prosazovali nejen volné oblečení, které nebrání spontánnímu aktivnímu dětskému pohybu, ale k tomu i pobyt na čerstvém vzduchu. V duchu těchto myšlenek se později vyjadřovali také vydavatelé a spoluautoři módních časopisů. I oni představovali matkám a domácím hospodyním stříhově upravené dětské sportovní oblečení, jež malým „sportovcům“ umožňuje větší pohyblivost.

Časopis *Zlaté dno* z roku 1863 píše ve svém úvodníku *Jak se mají děti odívati*: „Beze vší pochyby jest bavlněná látka, tak zvaný kartoun, nejprůměřenější látkou na košilku. Kartoun nebo kamrtuch jest jemný, nepřilíš teplý, a vsaje lehce výpar do sebe. Košilka nebudiž kolem krku tuze ouzká, měžž krátké rukávky, a přes ni ať se obléká bavlněný, pletený živůtek, který hezky táhne a v pohyblivosti dítěti nepřekáží. Převlékejte, možná-li dítě každý den do čisté košilky, neboť již víte, že kůže v tomto čase výpar má. V častém převlékání spodních šatečků, jsou-li čisté a docela vyschlé, spočívá zvláštním moc, která dítěti zdravými a silnými činí. Také punčošky jsou lepší bavlněné nežli nitěné aneb vlněné.

65. Oblek k tělocviku pro dívky

66. Oblek k tělocviku pro hochy

Ať se nikdo nikým přemluví nenechá, aby dcerušku do šněrovačky, kosticí protažené utáhl. Šněrovačka místo okrášlení tělo ohyzdí, stahuje žebra a vnitřnosti nepřirozeným způsobem dohromady a jest příčinou mnoha traplivých nemocí.⁶¹⁾

Jedna z propagátorek dětského, Klemňa Hanušová, píše ve své předmluvě ke knize *Dětský tělocvik* z roku 1883, určené matkám, pěstounkám a kandidátkám pro dětské zahrádky a opatrovny následující: „Dítě si hraje, nevědomky hraním pohybu se domáhá, neboť tělo jeho je nutně ku zdárnému vývinu svému pohybu potřebuje. Avšak dítě městské již před věkem školním, čím více vzrůst jeho pohybů vyžaduje, tím více v žádosti hry či pohybu je omezováno. Děje se to jak prostorem, jednak i pěstouny jeho, kteří, aby dováděním si neublížilo neb hluku nepůsobilo, pilně se snaží by tiše si sedíc hrálo. ... Jak známo, naslouchá dítě rádo povídkám, nuž povídejme tak, aby mohlo samočinně v povídce podílu bráti, tu pažemi jako ptáček křídlyma hýbajíc, tu nožkami krok koníka napodobujíc. Ukažme mu, jak se kolo točí, zvon se houpá, jak pilné děvčátko doma v pracích pomáhá atd.“⁶²⁾

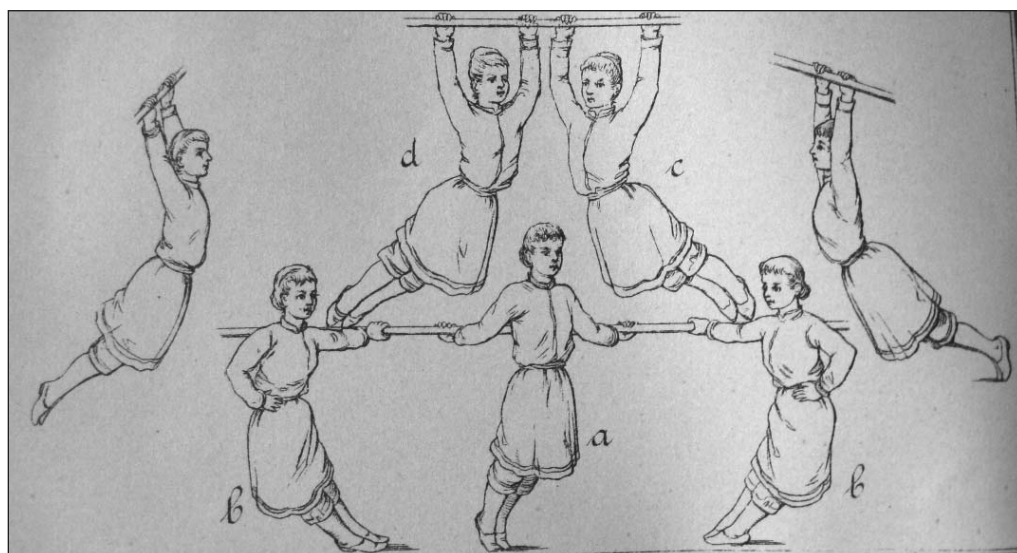

67. Oblek k tělocviku pro hochy

Ve stejném duchu se vyjadřuje i Gustav Pozděna, učitel tělocviků na vyšších reálných školách v Hradci Králové, ve své knize *Tělocvik zdravotní* z roku 1881: „Mládež pak zamykající po celé dni do těsných a nezdravých jizeb školních, přecpáváme ducha jejího všemožnou učeností odsuzující ji ku knize měrou pro mladé tělo naprosto nepřiměřenou, vtlukáme do mladých myslí přesvědčení, že hmotný blahobyt je konečným účelem lidského povolání a odnímáme takto mládeži víru ve vše, co krásného, zdravého, velkého a vznešeného jest. Tělocvik jest při tom nejvíce odstrkován; kreslení, zpěv, těsnopis, cizí jazyky a Bůh ví jaké jiné předměty mají přednost – a pak teprv přijde na řadu tělocvik. Tu však budiž vytknuto rodičům dětem, které příliš se dobře neučí, zakazují chodit do tělocviků, aby času k učení nemařily. Zvláštní to způsob trestu!“⁶³⁾

Provozování cvičení a tělocviků na vybraných školách, výchovných ústavěch a sborech bylo neodmyslitelně spojeno se zpěvem. K. Hanušová ve své knize *Dívčí tělocvik, Cvičení pořadová*, dokonce sestavila různá cvičení spojená s určitým typem písně.⁶⁴⁾

Dětem se obecně doporučovala jednak cvičení spojená s hrou a jednak cvičení pořadová či prostná, cviky s náradím nebo na náradí. Tělocvik spojený s hrou a písní mohl být na základě běhu či hry s míčem, nebo při cvičení různých sestav.⁶⁵⁾

68. Cvičení na hrazdě

Dětské oblečení určené ke sportu neboli k tělocviku, jak se uvádí v dobových módních časopisech (například *Bazar* nebo *Modní Svět*), se na první pohled příliš nelišilo od běžně nošeného oděvu, především u chlapců. U děvčátek se stejně jako u ženského cvičebního úboru řešil morální problém, který musel skloubit pohodlnost a volnost v pohybu spolu s nebezpečím veřejného pohoršení. Mladé dívky a chlapci si nemohli zacvičit v pohodlném kalhotovém úboru tak, jak ho známe dnes.

Základní rozdíl mezi běžným oděvem a cvičícím úborem byl především ve střihu, který prosazoval větší volnost pohybu na úkor zdobnosti. Oblek tedy nebyl tolik upjatý a obepínající například kolem krku, zápěstí a pasu. Ten se často posunoval směrem nahoru, pod hrud', nebo naopak směrem dolů, k bokům. Spodní část většinou kalhotového střihu, který nosily i dívky (spolu se sukní či prodlouženou tunikou), byla volná a stejně jako rukávy mnohdy nabíraná. Jestliže byla spodní část oděvu ke sportu tvořena sukní, byla taktéž nabíraná, ale poměrně dlouhá (nejkratší délky byly pod kolena či do půlky lýtek). V knize *Dívčí tělocvik* z roku 1878 jsou v jednom ze sešitů publikovány mimo jiné ilustrační popisy postupu cvičení. Z dobových obrázků je taktéž zřejmé, že například dívky cvičily v jakýchsi prodloužených košilích či tunikách v délce ke kolenům, jež měly dlouhý rukáv ukončený manžetkou, která byla i kolem krku bez výstřihu. Z pod tuniky vystupují volné kalhoty, jejichž délka končí v půli lýtek a které mají krátké rozparky z boční strany.

Ovšem je nutné dodat, že oděv ke sportu byl záležitostí pouze určité skupiny dětí městského (zpočátku vlastenecky orientovaného) prostředí a movitějších rodičů. Ve vesnickém prostředí se tento typ oděvu nevyskytoval. Ke sportu bylo nutné se pohodlně a účelně oblékat, ovšem dítě vyrůstající na vesnici neznalo ve většině případů ani význam slova tělocvik, natož aby mělo možnost oblékat cvičební úbor.

Poznámky ke čtvrté kapitole:

¹⁾ Kybalová, L.: *Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004, s. 10

²⁾ POZNÁMKA: „Móda bývala druhy jako dnes světoběžníci, lehkou, nestálou, často byla nevkusná, ještě častěji hloupá a leckdy i neslušná. Jedni šli za ní velmi chutně, druzí loudavě, a kdo po ní nešel, byl ostatním za smích, neboť co se po proti obyčejí děje, tomu se každý směje.“ Winter Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých*, Praha 1893, s. 9

³⁾ Modráková, R.: *Čas odložil svůj šat*, Praha 2008, s. 41

⁴⁾ Spěváček, K.: *Karel IV., Život a dílo*, Praha 1979, s. 411

⁵⁾ POZNÁMKA: Vínek, někdy nazývaný také pentlík nebo věnec, známý již od raného středověku, zůstal v aristokratických vrstvách až do konce 17. století symbolem panenské čistoty a měl zřejmě původ ve věnečku spleteného z živých rostlin. Postupně se ale měnil a převládaly materiály látkové a kovové (ze zlata, stříbra a dalších více či méně ušlechtilých kovů). Byl dále zdoben látkovými květy, perličkami, korálky a drahými kameny. Do vlasů se připevňoval pomocí jakýchsi čelenek s loubky. Nachtmannová, A.: *Móda a luxus v odívání staroměstských měšťanů v 17. století*, Documenta Pragensia XXII, Praha 2004. Srov. Modráková, R.: *Čas odložil svůj šat*, Praha 2008. Srov. Petráňová, L.: *Ke studiu lidových vrstev měst a venkova od 16. do poloviny 18. století v Čechách*, Český lid 81/1994, s. 205. Jako nejjednodušší forma vínku se používala převážně v lidovém prostředí (kde se tradice uchovala až hluboko do 19. století) stuha ovázaná kolem hlavy, mohla být i dál zdobená.

⁶⁾ POZNÁMKA: „Nohavice kryla nohu od pasu až na špici nohy. Nesnadno se obouvala. Bývala šita z rozličných látek, zvláště ze sukna; lidé parádní nespokojovali se při nohavicích s barvou jedinou, alebrž kázali si je šítí z různobarevných pruhů podélce se táhnoucích nebo šachovali čili merkovali je, rozmanitých barev sukno na ně přišívající na způsob čtverců.“ Winter Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých*, Praha 1893, s. 33

⁷⁾ Kybalová, L.: *Středověk*, Praha 2001, s. 166

⁸⁾ POZNÁMKA: Od 16. století postupně mizel ve vyšších společenských vrstvách zvyk spát nahý, proto se pořizovaly pánské i dámské noční obleky.

⁹⁾ Modráková, R.: *Čas odložil svůj šat*, Praha 2008, s. 51

¹⁰⁾ POZNÁMKA: Nohavice byly vlastně dva samostatné návleky, jež se nasouvaly na nohy. V pase se stahovaly do pásku či šňůrky. V některých případech byly nohavice z pevné látky či kůže, prodloužené až k chodidlům, která se podšívala a podrážela – tuto práci obstarávali tzv. nohavičníci a felkýři. Petráňová, L.: *Ke studiu oděvu lidových vrstev měst a venkova od 16. do poloviny 18. století*, Český lid 81/1994, s.208

¹¹⁾ Winter Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých*, Praha 1893, s. 292

¹²⁾ Kybalová, L.: *Obrazová encyklopedie módy*, Praha 1973, s. 581

¹³⁾ Smetánka, Z.: *Archeologie dětství*, Historický obzor 4/1993, s. 80

¹⁴⁾ Kubečková, I., Slavíková, V., Šášinková, M.: *Dítě dětství, mateřství*, Středočeský vlastivědný sborník, č. 26, 2008, s. 187

¹⁵⁾ Kybalová, L.: *Renesance*, Praha 1996, s. 34

¹⁶⁾ Tamtéž, s. 27

¹⁷⁾ POZNÁMKA: Na takové kalhoty bylo třeba i 12 metrů látky. V různých oblastech byly vydávány předpisy, které povolovaly použití omezeného množství látky k jejich ušití. Nebyly zřejmě příliš pohodlné a navíc při chůzi vydávalo tření látky šustivý zvuk. Kybalová, L.: *Renesance*, Praha 1996, s. 67

¹⁸⁾ POZNÁMKA: Okružní byl vlastně jakýsi samostatný límec, který se v pevném sevření upevnil kolem krku. Základní součástí okružní byl dlouhý pruh plátěné látky, která se hustě skládala a následně škrobila, aby si uchovala potřebný tvar. V některých případech se pro udržení jeho velké plochy používalo drátěné konstrukce. Okružní buď spočívalo na ramenou, nebo bylo v zadní části zvednuté a tvořilo jakýsi mohutný talíř. Později plátno vystřídala krajka.

¹⁹⁾ POZNÁMKA: Korzet se nosil na rozdíl od šněrovačky pod oblečením a zavazoval se v zadní části těla.

²⁰⁾ Petráňová, L.: *Ke studiu oděvu lidových vrstev měst a venkova od 16. do poloviny 18. století*, Kuděj 1999, s. 43

²¹⁾ POZNÁMKA: Dlouhý kabát pod kolena si mohl mladý muž poprvé obléci až po svatbě.

²²⁾ Winter, Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých*, Praha 1893, s. 344

²³⁾ Tamtéž, s. 346

²⁴⁾ Petráňová, L.: *Ke studiu oděvu lidových vrstev měst a venkova od poloviny 16. do poloviny 18. století v Čechách*, Český lid 81/1994, s. 207. Nohavice se připevňovaly šlemi na opasky.

²⁵⁾ Winter, Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých*, Praha 1893, s. 640

²⁶⁾ Tamtéž, s. 639

²⁷⁾ Tamtéž, s. 640

²⁸⁾ Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku II., Vesnice a město*, Praha 2006, s. 24

²⁹⁾ POZNÁMKA: V roce 1656 vznikaly v Paříži první výrobní paruk. Po roce 1661 se rozšířilo její užívání a na počátku 70. let 17. století se již běžně používala tzv. alonžová, tedy prodloužená paruka, která dodnes zůstala v některých zemích součástí uniformy soudců. V 80. letech 17. století je velmi vysoká a úzká, později naopak široká a prodloužená až na hrudník, kolem roku 1690 vznikla paruka s krátkým, ale hustým kadeřením zvaná příznačně „ovce“. Paruky byly velmi drahé, jelikož se vyráběly z pravých vlasů, existovaly ale i levnější varianty z žíní, kozího vlasu a vlny. Kybalová, L.: *Barok a rokoko*, Praha 1997, s. 82–83

³⁰⁾ Nachtmannová, A.: *Móda a luxus v odívání staroměstských měšťanů v 17. století*, Documenta Pragensia XXII, Praha 2004, s. 188

³¹⁾ Petráňová, L.: *Ke studiu oděvu lidových vrstev měst a venkova od poloviny 16. do poloviny 18. století v Čechách*, Český lid 81/1994, s. 210

³²⁾ Tamtéž, s. 208

³³⁾ Tamtéž, s. 208

³⁴⁾ Tamtéž, s. 206

³⁵⁾ Kybalová, L.: *Barok a rokoko*, Praha 1997, s. 115

³⁶⁾ POZNÁMKA: Tak zvané krinolíny „loktové“ byly tak široké a vysoce stavěné, že si o ně dáma mohla oprít loket. Dosahovaly šířky až 150 cm a do dveří musely ženy vstupovat bokem. Pohyb v takové krinolíně byl značně omezený a vyžadoval cvik, protože nedovoloval prudší pohyby. Problémové bylo i pouhé usednutí, a tak se spolu s novým trendem v odívání muselo řešit i pořízení nového sedacího nábytku. A pro cestování byl vyvinut nový model skládací krinolíny. Kybalová, L.: *Barok a rokoko*, Praha 1997, s. 116–119

³⁷⁾ Kybalová, L.: *Obrazová encyklopedie módy*, Praha 1973, s. 581

³⁸⁾ Kybalová, L.: *Barok a rokoko*, Praha 1997, s. 185

³⁹⁾ Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku II., Vesnice a město*, Praha 2006, s. 25

⁴⁰⁾ POZNÁMKA: V domácím prostředí se nenosilo tolik spodniček, nebyl nutný například upjatý kabátek či v době módy velkých nabraných rukávů (období kolem roku 1830) se doma nepoužívaly z důvodu jejich pomačkání či deformace. Také se nosila pohodlnější obuv. Boty na běžné nošení nebyly tolik pohodlné také proto, že se individuálně netvarovaly pro pravou a levou nohu. „K domácímu oblečení již nedílně patří župan, prostý nebo velmi luxusní, dekoltovej, ušitý z jemné vlny nebo z hedvábí, převázaný šňůrou se střapci a doplněný drobnými trepkami se stužkami.“ Kybalová: *Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004, s. 180. I módní časopisy představovaly domácí neoficiální oblečení, tzv. negligé. Roku 1787 například časopis *Mode-Fabriken- und Gewerbszeitung* popisuje dámu v bílé chemise (což jsou šaty s volným živůtkem, přepásané pod hrudníkem a odtud volně splývající ke kotníkům), stažené pod řadry, která má velký kulatý výstřih s volánkem a rukávky k loktům; k tomu jednoduchý čepec „puř“ z italského gázu. Uchalová, E.: *Česká móda pro salón i promenádu*, Praha 1999, s. 20.

⁴¹⁾ POZNÁMKA: „Doma a ke hrám dostávají děvčátka ozdobné zástěrky se šlemi na zádech překříženými.“ Kybalová, L.: *Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004, s. 103

⁴²⁾ Petrůň, J.: *Dějiny hmotné kultury II/II*, Praha 1997, s. 901

⁴³⁾ Kybalová, L.: *Od empiru k druhému rokoku*, Praha 2004

⁴⁴⁾ Uchalová, E.: *Vše pro dítě*, Praha 1994, s. 45

⁴⁵⁾ POZNÁMKA: Dětské šněrovačky se nosily v různých úpravách až do první světové války. Do té doby se stále věřilo, že šněrovačka napomáhá zdravému růstu a nutí dívky chodit vzpřímené. Podle věku dítěte se používaly jejich různé druhy, například prošívané živůtky u malých dětí, živůtky s kosticemi u větších holčiček a korzety u dospívajících dívek. Lehké šněrovačky se dokonce nosily i pod sportovní oblečení. Jiránek, T., Kubeš, J.: *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2003, s. 96. Někdy se místo šněrovaček používala jako ortopedická pomůcka i tzv. rovnadla.

⁴⁶⁾ *Nové Mody* 1890/I, s. 2

⁴⁷⁾ Uchalová, E.: *Vše pro dítě*, Praha 1994, s. 47

⁴⁸⁾ Uchalová, E.: *Malí lordi, námořníci a barbies*, Dějiny a současnost 1/2006, s. 37

⁴⁹⁾ Habberton, J.: *Hýta a Batul, Helenina drůbež*, Praha 1991, s. 11

⁵⁰⁾ POZNÁMKA: Zajímavé je, že tento typ kalhot, tzv. pumpky, se dochoval v módě pánské, později i dámské až do druhé poloviny 20. století. Jednak jako oděv sportovní (tenis, lyžování, cyklistika, golf) zejména ve 20. a 30. letech 20. století, a později i v 80. letech 20. století jako oděv ke každodennímu nošení.

⁵¹⁾ Uchalová, E.: *Vše pro dítě*, Praha 1994, s. 48. Poznámka: V knize *Malý lord* takto chodí oblečený sedmi-letý chlapec jménem Cedrik, který je po svém otci, anglickém aristokratovi, nazýván Lord Fauntleroy. Do Anglie se přestěhoval z Ameriky společně se svojí matkou a nové prostředí si velice oblíbil, stejně jako si Angličané oblíbili, po prvotních rozpacích, jeho. Nosil krátké kalhoty pod kolena a kabátek, na kterém byl připevněn velký límeč a z rukávů mu vyčnívaly zdobené manžety. F. H. Burnettová, *Malý lord*, Praha 1991

⁵²⁾ *Nové Mody* VI/1894, s. 1

⁵³⁾ Twain, M.: *Dobrodružství Toma Sawyera*, Praha 1956, s. 44

⁵⁴⁾ Tamtéž, s. 13

⁵⁵⁾ Tamtéž, s. 28

⁵⁶⁾ Moravcová, M.: *Národní oděv roku 1848*, Praha 1986, s. 158

⁵⁷⁾ Tamtéž, s. 159

⁵⁸⁾ POZNÁMKA: „Prvý oděv, koncipovaný s vůlí demonstrovat českou národní příslušnost, vznikl z návrhu skupiny spisovatelů, literátů, výtvarných umělců, která v březnu roku 1848 stála u zrodu Svornosti a podílela se na činnosti tohoto jediného a ryze českého ozbrojeného sboru.“ Moravcová, M.: *Národní oděv roku 1848*, Praha 1986, s. 23

⁵⁹⁾ POZNÁMKA: Klemňa Hanušová – první učitelka tělocvičného spolku paní a dívek Pražských a učitelka tělocviku na c. k. ústavu ku vzdělávání učitelek v Praze, jak je uvedeno v podtitulu jejích knih. K. Hanušová vydala několik popisných knížek věnovaných cvičení dětí a mládeže. V roce 1878 jí vyšla první publikace *Dívčí tělocvik, Cvičení pořadová*, I. a II. sešit. O dva roky později *Cvičení nářadová*, roku 1883 *Dětský tělocvik* a v roce 1885 *Hry s míčem pro veselou mládež*.

⁶⁰⁾ Štěpánová, I.: *Ženskost v díle ženském*, Národopisná revue 2003, s. 133

⁶¹⁾ *Zlaté dno* II/1863, č. 6, s. 1

⁶²⁾ Hanušová, K.: *Dětský tělocvik*, Český Brod 1883

⁶³⁾ Pozděna, G.: *Tělocvik zdravotní*, Kolín 1881, s. 4

⁶⁴⁾ POZNÁMKA: Například *Hra na dlaždiče* a *Hra na ptáče* byla spojena s písní *Pochod do školy*. Hanušová, K.: *Tělocvik zdravotní*, Praha 1879

⁶⁵⁾ POZNÁMKA: Hanušová, K.: *Dívčí tělocvik, Cvičení nářadová*, Praha 1878, s. 24. Štěpánová, I.: *Ženskost v díle ženském*, Národopisná revue 2003, s. 135

5. ODÍVÁNÍ DĚTÍ

5.1 Oděv dětí-novorozenců

**Haju, haju, hajušky,
šla Maruška na hrušky,
vzali jí tam kabátek,
včil nemá nic na svátek**

F. Bartoš, Naše děti

5.1.1 První odění novorozenců

Poté, co dítě poprvé spatřilo světlo světa, bylo ve většině případů porodní bábou vykoupáno. Podle možností rodiny a pohlaví dítěte v kádi, neckách, vaničce či velké míse. Po okoupaní a vykonání potřebných rituálů¹⁾ se dítě zavinulo do tzv. povijanu. Šlo o velmi pracnou techniku ovinutí (které bylo velmi pevné) novorozence a mladšího kojence do pruhu plátna – povijanu. Ve vesnickém prostředí povijan nahradil i dlouhý kus látky, který se odtrhnul ze silné mužské konopné košile nebo ze staré sukně či zástěry. Používalo se i obnošeného plátna, které častým praním zjemnělo. Způsob zavinutí do tohoto typu povijanu lze sledovat díky ikonografickým pramenům již od středověku. Můžeme tedy soudit, že dítě bylo ovinuto do dlouhého pruhu látky o šířce cca 13 cm od hlavičky až po nohy. Způsob zavinutí podrobně rozebírá ve svém příspěvku *Lidový oděv a textilie při narození a křtu dítěte*²⁾ H. Bretová pomocí dochovaných dřevěných perníkových forem. Nejběžnějším zavinutím podle ikonografických pramenů je tedy tzv. ovinutí do kříže, svisle a diagonálně.

Později se význam jména povijan omezil pouze na látkový nebo háčkový pás, jímž se do kříže stahovala peřinka, ve které bylo dítě uvázáno. Tyto povijany se vyráběly z různých materiálů – jednu skupinu tvoří pletené a háčkové, podložené hedvábnou látkou nebo stuhou, další skupinou jsou vyšívané povijany z pruhu plátna či panamy a třetí tvoří tkané s bílým nebo béžovým podkladem s vytkávanými vzory. Na obou koncích bývá ještě našitá úzká stuha, tkaloun či šňůrka na zavázání. Jejich použití a také rozměr (některé povijany dochované v Národním muzeu, Náro-

69. Zavinuté děti

dopisné expozici v Praze, dosahují délky přes 250 cm a široké jsou až 15 cm) dával ženám možnost využít své nápaditosti, fantazie a zručnosti v jejich zdobení. Jsou to tedy převážně jednobarevné dlouhé pruhy látky, které se z vrchní strany dále zdobily vyšíváním, našíváním háčkované krajky či vytkáváním. Po obvodu se zdobily lemováním výšivkou, krajkou, háčkováním, naplétáním různých ornamentů či třepením. Povijany strojově tkané se od počátku 20. století prodávaly také jednobarevné, nejčastěji bílé jako metráž, a ženy si je už dál samy zdobily podle svých představ. **Viz Obrazová příloha III, s. 135.** „Všedními povijany byly vlastně pevné širší tkalouny s vytkaným vzorem hlavně červenobílým, později vlivem městské módy byly i v barvě růžové a bleděmodré.“³⁾ Jejich červenobílá barva má funkci ochrannou a magickou bez ohledu na pohlaví dítěte. Použití povijanů je doloženo ještě v první polovině 20. století.

Po ovinutí povijanem se dítě zabalilo do peřinky. Nejprve se pokládalo na rovno⁴⁾ a teprve v 19. století se dávalo na roh. Nebylo pravidlem, aby peřinka byla prachová, jako vycpávky se používalo také špenků⁵⁾ nebo starého drhaného peří. Pro běžné použití se užívaly povlaky z kanafasu, kretonu nebo jemného lněného plátna, později v 19. století také v rohu přizdobené kanýrem, ale často se dítě zavinovalo jen do obyčejného polštáře, ve kterém se v chladných měsících přenášeli nejen novorozenci, ale i děti batolícího se věku.

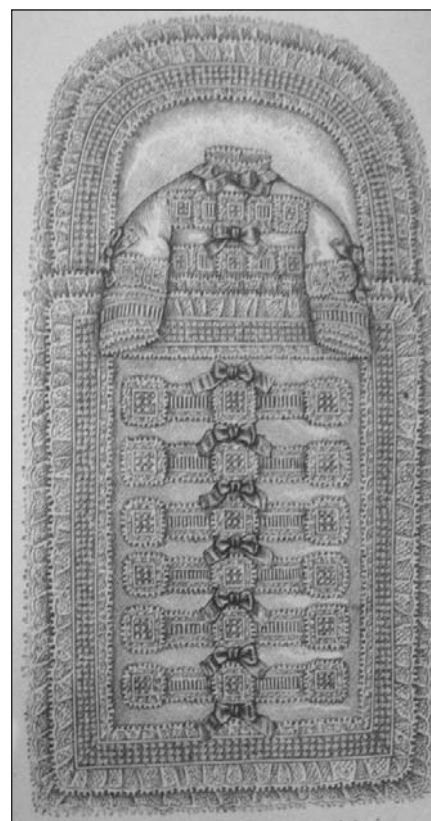
Až na přelomu 19. a 20. století se rozšířilo použití tzv. zavinovačky amerického typu, jež se vlastně skládala ze tří sešitých částí. První tvořil podlouhlý obdélník (rozdělený na dvě části: na jednu ještě vypořloženou se pokládalo dítě, druhá se překládala přes kojence). Zbylé dvě boční části se přeložily k sobě a uvázaly. Tyto peřinky již bývaly velice bohatě zdobené, jak dokládají návrhy z dobových módních časopisů. Na jejich okraje se našívaly řasené stuhy či krajka

70. Umístění miminka v peřince na rovno

71. Přenášení batolat v polštáři

72. Zavinovačka a batistový kabátek

a vrchní přeložené části se zdobily výšivkou nebo našíváním. Ovšem krajky a řasená zdobení se používaly i na peřinkách pro běžné užití a tzv. americká zavinovačka nikdy úplně nevytlačila klasickou „peřinku“.

V některých regionech se dodržoval zvyk, aby během šestinedělí spalo dítě s matkou na jednom loži. V jiných případech se dítě takto ovázané povijanem vložilo do plachty zavěšené od stropu nebo do dřevěné kolébky. Záleželo na finančních možnostech rodiny. Kolébka byla často zdobená a její boční strany byly částečně otevřené nebo opatřené kolíky, takže se prostor nad miminkem dal ještě provázat pevným kusem látky, aby dítě při kolébání nevypadlo.⁶⁾

Módní časopisy 19. století nabízejí kolébky, jejichž základní součástí je jednoduchá dřevěná kostra, kterou si šikovná hospodyně dokáže velice pěkně, ale pracně dozdobit látkovým povlakem, záclonkou, peřinkou, kanýry a řasenými stuhami. Dochovaly se i ukázky dřevěných kolébek zavěšených od stropu.

Poměrně podrobně se rozepisuje o chování venkovských kojenců J. Dufek v knize *Naše Horácko, jindy a nyní*, jenž píše o tom, jak se děti ukládají více do konoušek než do kolébek, a to jak u rodin chudých, tak zámožných. Kolébání v kolébce podle něj nesvědčí malému dítěti, neboť se mu otrásá mozeček, což se v konušce nemůže stát.⁷⁾ Konuška nebo na Chodsku také hejčadlo je plachta o čtyřech cípech, které se za-

vážou do dvou kruhů upevněných u stropu. Z boku se k ní připevní silná tkanice, za níž například starší sourozenec tahá a malé dítě konejší. Byla praktická i z toho důvodu, že v případě potřeby si ji matka uvázala přes ramena a na zádech nesla dítě s sebou za prací. Na poli ji pak mohla upevnit na voj vozu nebo na tři rahýnka zatlučená v zemi. Navíc dítě zavěšené v konušce bylo tímto způsobem chráněno před různými hlodavci a hmyzem, kteří se v tradičních domácnostech běžně vyskytovali.⁸⁾

Dalším zajímavým způsobem bylo chování dítěte na levé ruce pomocí tzv. vodívky. Vodívka je pruh lněné nebo bavlněné látky, jež je půl metru široká a asi jeden a půl metru dlouhá. „Jedním jejím koncem se ‚oděje‘ chované dítě společně s levou rukou chůvinou a dále se pruh

73. Pevně zavinuté dítě v kolébce

74. Zdobená kolébka s ukázkou podstavce

látky vine po zádech chůvy, přes prsa, pravou ruku a druhý konec látky se zastrčí pod peřinku. Tíha dítěte nespočívá pouze na levé ruce, které odlehčí právě vodívka. Aby se chůva mohla tímto způsobem zavoditi, potřebuje k tomu ale ještě druhou osobu.⁹⁾

O podobném nošení dětí se zmiňuje i K. V. Adámek: „Malé děti se zabalují do plín a peřinek ovinutých povijanem a nosí je v náruči zavinuté táčem, ovinuvše kol dítěte i sebe oděvář.“¹⁰⁾ Nošení dětí v náruči, na rukou nebo na zádech bylo naprosto běžné jak ve venkovském, tak v městském prostředí. Role „nosičů“ často přejímali starší sourozenci. I když se používala různá vozítka, masové rozšíření a používání dětských kočárků nastalo až ve 20. století, v období mezi světovými válkami a především pak po druhé světové válce.

Zavinování kojenců je z ikonografických pramenů známé již od středověku. Na přelomu 18. a 19. století se obecně používalo v celé střední Evropě. Důvodem byla pevně zakořeněná víra, že omezením pohybu dítěte se přispěje k jeho zdravému růstu, „aby rovně rostlo“, a napraví se tím vrozené vady či nedokonalosti způsobené při porodu. Novorozenec se kladl do peřinky podélně, teprve ve druhé polovině 19. století do cípu, tedy po diagonále. Ještě v 80. letech 19. století se jedna stará maloměstská porodní bába chlubila tak pevným zavinutím dítěte, „že by se mohlo přes střechu přehodit“.¹¹⁾

Názory lékařů se v průběhu 19. století postupně vyvíjely tak, že v utahování povijanu viděli nesmyslné týrání dítěte, které zabraňuje jeho růstu a vývoji jednotlivých údů. Navíc zamezovalo i volnému dýchání a krevnímu oběhu. Tvrдили tedy pravý opak toho, co bylo po staletí naprosto běžnou praxí, přestože námitky proti zbytečnému stahování dětí se objevily již v 18. století. Prvním propagátorem svobodného pohledu na dítě a jeho výchovu byl už několikrát zmíněný anglický filozof J. Locke, jenž do své práce o výchově dětí (viz výše) zahrnul i zásady, které přispívají ke zdravému fyzickému vývoji dítěte. Jedním z jeho požadavků bylo používání volného oděvu, lehkého obutí a otužování dítěte. Ve Francii navazuje na J. Lockea opět již jmenovaný osvícenský filozof J. J. Rousseau jenž píše: „Sotva dítě vyšlo z lůna mateřského a sotva se těší svobodě, že může pohybovati a natahovati údy, hned se mu dávají nová pouta. Zabalí je do plenek, uloží je s hlavou upevněnou a nohama nataženýma, s ručičkama přitisknutýma k tělu; zavinou je do všelijakého prádla a obvazů, které mu nedovolují změnití polohy. Ještě štěstí, nestáhnou-li je tak, že nemůže dýchati, a byli-li dost opatrní, aby je položili na bok, aby blinky, které musí pouštětí ústy, mohly se dostatí samy ven; neboť nemělo by ani tolik volnosti, aby odvrátilo hlavu na stranu, by usnadnilo jejich výtok. Novorozeně cítí potřebu natahovati a pohybovati údy, by je dostalo ze ztrnutí, ve kterém vězelo tak dlouho, schouleny jsouce v klubko. Natáhnou mu je arcit', ale brání mu, aby se hýbalo; dokonce i hlavička se vnutí do karkulky. Zdá se, jako by se báli, aby nevypadalo jako živé. Nečinnost a tíseň, v které lidé udržují údy dítěte, ruší nejenom oběh krve a šťáv, brání dítěti, aby sílilo a rostlo, i poškozují jeho soustavu tělesnou.“¹²⁾

Další nevýhodou dítěte uvězněného v povijanu bylo jeho téměř neustálé opruzení, jelikož se díky složitému zavínovacímu systému nepřebalovalo tak často, jak by bylo třeba. K opruzeninám nemohl vzduch, a proto se téměř nehojily. Dětské pleny, které se vyráběly ze starých hadrů a obnošených částí oděvu, se, i když byly promočené, praly jen občas. Pouze se usušily na hambálku nad kamny, neboť pověry o jejich praní a sušení venku během šestinedělí to zakazovaly.¹³⁾ Problematický ze zdravotních důvodů byl také přechod z povijanu na běžné dětské oblečení. O této skutečnosti se zmiňuje i F. A. Soukup v knize

75. Zavínovací plenkové kalhotky

76. Zapínací plenkové kalhotky

77. Pletené plenkové kalhotky

78. Současné plenkové kalhotky

Dítě českého jihovýchodu, jenž kárá matky, které po dobu přibližně čtyř měsíců dítě utahují do povijanu i v létě v době velkého tepla a poté, co z něj dítě odroste, jej chovají v košilce na zádech otevřené, a to i v době velké zimy.¹⁴⁾

Na přelomu století se již šířila osvěta nebádající maminky k častému koupání dítěte do batolícího věku. Na pleny se používalo starého sepraného plátna, jež bylo jemné a částečně savé. „Teprve od poloviny 19. století se jako ochrana proti prosáknutí používal pruh plátna nebo kaučuku, ovinutý přes pleny, o něco později se začaly prosazovat speciální plenkové kalhotky.“¹⁵⁾

Ještě v roce 1937 popisuje J. Brdlík ve své knize *Dítě kojenecké* postup, jakým má matka pečovat o své nově narozené dítě. Poté, co je dítě vykoupáno „...se zavíjí do peřinky s nezbytným povijanem. Je-li tohoto popruhu rozumně užíváno, nelze namítati proti němu ničeho. Jest však u mnohých našich matek starý předsudek, že dítě musí býti řádně zavínuto a pěkně přitaženo, aby bylo rovné. Ruce, nohy v jedné poloze, takže, když se dítě rozvine, vypadá jako egyptská mumie... Pamatujte, že zejména v horkém létě jest tělesné zabalování kojenců přímo nebezpečné. Zejména v létě mají býti děti co možná nejvolněji oblékány, aby byl umožněn přístup vzduchu k jejich tělu! Moderní peřinky jsou zřízeny na zavazování tkanicemi, takže povijan může odpadnouti.“¹⁶⁾

79. Pupeční páska

Po uplynutí jednoho měsíce bylo většinou utažení částečně povoleno a postupně během dalších měsíců už dítě z povijanu vyrostlo.

Velice drobnou oděvní součástí dítěte v rozmezí od narození po dobu přibližně šesti až čtrnácti dnů byla tzv. pupeční páska, která se dítěti ovinula okolo břicha přes hojící se pupeční důlek a odložila se, jakmile byl pupíček zahojený. Páska se zhotovovala z volně tkaného plátna šíře 6 až 7 cm.¹⁷⁾

5.1.2 První skutečné odění novorozenců

V lidovém městském a venkovském prostředí 19. století mělo miminko pro běžný den jen velmi skromné oblečení, jež se skládalo z košilky, pokrývky hlavy a pleny a v chladnějším období také kabátku. Košilka měla dlouhý rukávek a otvor okolo krku byl lemován jemným krejzlíčkem, který mohl být různě zdobený jemnou výšivkou.¹⁸⁾ V zadní části byla přestřižená po celé délce, kde se vázala na tkaničky nebo se pouze oba zadní díly překrývaly přes sebe. Materiál, který se používal na zhotovení košilek pro novorozence, se odlišoval podle sociálního postavení rodiny, ale obecně platilo, že byla zhotovena z méně nákladných materiálů než oblečení určené k slavnostním příležitostem. Ve venkovských rodinách se upřednostňovalo jemné seprané plátno, v městském prostředí se mimo něj používalo i jiných dostupných materiálů.¹⁹⁾

Teprve v první čtvrtině 19. století se i ve střední Evropě začíná kojenecké prádlo v aristokratických a měšťanských rodinách zhotovovat z měkkých bílých materiálů, jejichž základem je bavlna, jako například batist, linon a mušelín. „Také se používá strojového tylu, který se zdobí jemnou výšivkou.“²⁰⁾

Bohaté měšťanské rodiny používaly na výrobu dětských košilek také seprané materiály, ovšem jiné kvality, často bavlněné a následně zdobené. „Malířka Zdeňka Braunerová píše v březnu roku 1887 své těhotné sestře dopis do Francie, ve kterém jí oznamuje, že se spolu s maminkou rozhodly nechat přešít staré plátěné košile po tatínkovi na malé košilky pro novorozence.“²¹⁾

Čepeček, nazývaný rovněž karkulkou, gargulí či pupinou, se dítěti nasazoval ihned po narození a zpravidla se mu ponechával na hlavě stále, nosilo jej i na spaní,²²⁾ přibližně do jednoho roku věku nebo až do doby, než začalo samo běhat.²³⁾ Jeho střih se skládal ze tří dílů, základní tvořil týlový pruh a po jeho delších stranách se přišívaly zbylé dvě oválné části. Na hlavičce byl přidržován uvázáním pod bradou. Čepečky zdobené našíváním různých ozdobných materiálů (barevných či čirých korálek, kulatých nebo broušených ve tvaru granátků, perliček, třpytek, flitrů, penízků, zrcátek, kovových nití, krajek a bullionů) se často doplnily podšívkou. Lemy, švy a část čepečku, která lemovala obličej, se zdobila. Používalo se barevných nití, především červené,²⁴⁾ jež podle dobových představ symbolizovala obnovu a zajišťovala novorozenci ochranu

života před působením zlých sil, uhranutím a před nemocemi.²⁵⁾ Na čepček se našivaly krajky, stužky, prýmky a úzké našasené volánky. Výzdoba, materiál a někdy i střih se lišily podle místa vzniku, ale často se užívalo plátna a barevného kretonu pro běžné nošení, pro slavnostní chvíle byly tyto materiály zdobené výšivkou a korálky, někdy se používal kašmír či samet. Sváteční čepčky se často zhotovovaly ze zbytků či odstřížků látky, které ženy pořizovaly pro své slavnostní oblečení, v městském prostředí například ze svatebních šatů. Některé čepčky, především užívané v letních měsících, byly od konce 19. století háčkované nebo vázané z uzlíků. Vedle šitých, pletených či háčkovaných karkulí se v různých regionech (například na Valašsku a Vysočině) vyskytují i velice jemné síťované. Jejich výroba ale byla pracnější a časově náročnější, jelikož se nejprve musí usíťovat základní tvar, jenž se poté zdobí vyšíváním, což vyžaduje velkou zručnost a trpělivost.

Ve druhé čtvrtině 19. století k nám pronikla velmi módní technika pletení z bílé příze, která umožňovala vytváření různorodých vzorů a také vplétání barevných skleněných korálků. Čepčky se zdobily především v zadní části temene a po stranách v místě oušek. Podle vzorku, jenž je použit, se jmenuje i samotná karkulka a v těchto případech jde o regionální názvy. Od hráškového vzoru je to čepička hrášková, od větvičkového rozmarýnová, šupinová pak od vzorku připomínajícího na sebe kladené šupiny. Hvězdová má tvary hvězdiček na temeni vzadu, nahoře i u oušek. Nejvzácnější, i když málo používané a nejméně praktické, jsou čepčky vyráběné ze skleněných barevných perliček z tzv. šmelcu. Bývají překrásně vzorkované, ale na hlavičce jsou příliš těžké.²⁶⁾ Pod sváteční čepčky se často ještě nasazovaly obyčejné, plátěné, jež novorozeněti lépe přilnuly k hlavičce, čímž se zabránilo propocení a umazání čepčeků svátečních. Vzhledem k tomu, že byl kojenec po většinu dne zavinutý a uvázaný v peřince, byla nejvýraznější a nejviditelnější částí jeho oděvu právě čepička. Proto bývala z celé kojenecké výbavičky také nejvíce zdobená a sváteční karkulky se v rodině dědily z generace na generaci.

Viz Obrazová příloha III, s. 136.

Dalšími dochovanými drobnými částmi oděvu, které kojenec využíval, byly v pozdější době a především v městském prostředí miniaturní punčošky nebo pletené či háčkované bačkůrky. V 70. letech 19. století patřily převážně v městském prostředí k výbavě nemluvněte i plenkové kalhotky s praktickým odepínáním v přední části pasu a nohaviček, jež byly opatřeny šlemi, aby dobře držely. Vyráběly se také z jemného plátna a nohavičky byly zdobeny drobným lemováním nebo kraječkou.

Další oděv dítě-kojenec vlastně ani nepotřebovalo.

I když bryndáčky, některá literatura uvádí i název „slintáčky“,²⁷⁾ nejsou přímou součástí dětského oděvu, patřily do základní výbavičky všedního i svátečního použití. A. Bayerová²⁸⁾ (1852–1924) upozorňuje budoucí a stávající maminky především městského prostředí ve své knize

Žena lékařkou na skutečnost, že slintáčky jsou velice elegantním doplňkem, ale zároveň mají být používány pro svoji funkci, na což mnohé zapomínají. Často se stává, že slintáček je sice hezký, ale příliš tenký, který snadno prosákne a může tím dojít k nachlazení dětského hrudníčku.²⁹⁾

A. Bayerová si zde všímá častého a typického jevu – užitná funkce přechází do sváteční, čímž se mění v reprezentativní součást oděvu. Dokladem toho je i citace z dopisu manžela T. Novákové, jenž píše své nepřítomné manželce: „O ty dva svátky jsme jej oblékli červeně a dali mu ten příslušný cintáček. Na všechny děti, které tam byly, mohl se vychloubati, jak byl krásný.“³⁰⁾ (Myslí tím jejich prvorozeného syna Theodora, se kterým vyšli v Litomyšli roku 1879 o svato-dušních svátcích na promenádu městem)

Podomácku se slintáčky vyráběly v různém provedení, především pro praktické použití a potřebu dítěte. Svátečnější exponáty dochované ve sbírkách Národního muzea, Národopisné expozice v Praze, jsou například háčkované z bílé příze v hustém vzoru. Další slintáčky jsou pouze plátěné s jednoduše obšitými či okroužkovanými krajními lemy. **Viz Obrazová příloha III, s. 137.**

První kojenecká výbava příliš nepodléhala módním trendům, v základě zůstávala neměnná a dědila se v širokém příbuzenstvu, a to i v bohatých rodinách.³¹⁾

5.2 Křestní souprava

Prvním slavnostním oblečením novorozence byla soupravička, do které bylo dítě oblečeno u příležitosti jeho křtu. Křest znamená obnovu, očistu, znovuzrození a v křesťanském společenství je považován za velice důležitý rituál, jímž se člověku odpouští dědičný hřích, se kterým se již narodí, a otevírá se mu cesta ke spasení. Až do 19. století se mezi lidem tradovalo, že křest znamená nejen uvedení dítěte do křesťanské obce, ale představuje také ochranu proti zlým duchům.³²⁾ Teprve pokřtěné dítě se stávalo součástí celého křesťanského společenství, a jestliže nedošlo z jakýchkoli důvodů ke křtu, nebyl mu dopřán následující život v nadpozemském ráji, navíc duše nekřtěňátek zůstávaly v moci zlých sil a podle lidové tradice se toulaly jako bludičky či světélka v močálech.³³⁾

Navíc zemřelo-li dítě nepokřtěné, muselo být pohřbeno mimo hřbitovní posvěcenou půdu, nejčastěji za jeho zdí spolu s nevěřícími, sebevrahy a dalšími církevně neakceptovanými hříšníky. Proto se rodiče snažili pokřtít dítě co možná nejdříve, nejčastěji hned druhý den po porodu.³⁴⁾ Také se stávalo, že v nouzových situacích (v případě špatného zdravotního stavu novorozence s malou nadějí na přežití) tento akt prováděla sama porodní bába. Největší časový odstup mezi narozením a křtem, v případě dobrého zdravotního stavu dítěte, býval v aristokratických rodinách, kde bylo třeba na křtiny pozvat příbuzné, přátele a vážené osobnosti.³⁵⁾ Pro

celou rodinu byl tedy akt křtu velice významnou událostí, a proto se rodiče a ostatní zainteresovaní (převážně ženského pohlaví) snažili o slavnostní odění miminka.³⁶⁾

V 17. a 18. století se mimo čepěčku užívala pouze křticí pokrývka, do níž bylo dítě zabaleno. „Z druhé poloviny 18. století jsou již dochované soupravy kabátku, čepěčku či kabátku s kapucí a také pokrývky, vyrobené z drahých, bohatě zdobených materiálů – brokátů, krajek zhotovených z jemných kovových nití či hedvábného atlasu, vyšíváného zlatým dracounem.“³⁷⁾ Takto bohaté soupravičky jsou ale především dochované z měšťanského a především šlechtického prostředí.

K. V. Adámek ve své knize *Lid na Hlinecku* píše: „Ke křtu hleděli dítko co nejlépe vystrojiti, zavinovali je do peřiny barvy červené, ovinuté povijanem ze široké tkanice, a na hlavu mu dávali karkulku z červené látky, obyčejně hedvábné, ozdobenou dracounovými ozdobami, zejména květy, do jejichž středu byla zasazována zrcadélka. V Herálci mívalo dítě, když bylo nesené ke křtu, taktéž čepičku ozdobnou, nejčastěji řídkou, a pod ní byl soveček (sýpek) z červeného plátna a u hlavičky pak z krajek kanýr a tři červené stužky. Kdo neměl lepšího voblečku na dítě, vypůjčil si obleček takový od sousedů ke křtinám.“³⁸⁾ V jiném případě si nemajetná matka půjčila slavnostní obleček od porodní báby, která nesla dítě ke křtu.

Ke křticí soupravě patřila také peřinka, jejíž tvar se v průběhu doby měnil společně se způsobem nošení dítěte v ní. „Staršímu typu se na Chodsku říkalo *do dvou rohů*, což vystihuje její podobu. Byl to obdélník látky, jehož spodní část se dítěti přehnula přes nohy a zbývající dvě boční strany se stáhly k sobě povijanem.“³⁹⁾ „Dítě pokrývá těžká hedvábná podlavna, šátek tvrdý (brokátový), obyčejně padesátikvětový. Poduštička mívá slavnostní povlačku z té látky hedvábné, jako jsou fěrtuchy sváteční; je o něco užší než obyčejná dětská peřinka. Zavínují do ní Chodáčka podél, do dvou rohů, jež nad hlavičkou vystupují. Povijan parádní bývá hedvábný pantl, jímž se šerky dole lemují.“⁴⁰⁾ Na peřinky se zhotovovaly povlaky, které měly funkci ochrannou a funkci obřadního textilu, který se zdobil výšivkou. Ta byla umístěna jednak v rozích, za hlavičkou, a na bočních stranách stažených k sobě. Motiv výšivky byl v této části proveden zrcadlově, nebo naopak každá strana měla jiný vzor. Nejčastějšími zdobícími prvky jsou květiny, jako například karafiáty, tulipány, granátová jablka, christogram, mariánský mariogram s věnečky, křížky či srdíčky a ptáčky. Všechny tyto motivy výšivky především červené barvy mají ochrannou funkci a mají dítěti zajišťovat prosperitu a přinášet mu štěstí.

Stříhově zajímavá a bohatě zdobená křticí poduška s polštářkem zhotovená z bavlny a sametu se zachovala ze šlechtického prostředí na zámku ve Vranově nad Dyjí. Dítě připravené ke křtu se vložilo na podušku, k níž bylo přišněrováno třemi pásy zakončenými zdobenou šňůrkou. **Viz Obrazová příloha III, s. 138.**

V průběhu 19. století se měnil materiál, zdobení i tvar peřinek. Dítě se pokládá do čtvercové peřinky diagonálně, takže mělo za hlavičkou pouze jeden cíp jejího rohu. Objevují se řasené

volánky a krajky. Peřinky z druhé poloviny 19. století se stříhově blížily k moderní zavínovací peřince, to znamená, že střední obdélníkový díl byl prodloužený tak, že se přehýbal přes nožičky dítěte a částečně ho zakryl. Boční taktéž obdélníkové části se na středu překryly přes sebe. Materiálem na jejich výrobu byl v městském prostředí satén i hedvábí. „Pod vlivem městské módy a s rostoucí oblibou továrních materiálů dochází k unifikaci a ztrácí se krajová odlišnost a možnost časového rozlišení. Výsledný dojem je velice zdobný a dítě se zcela ztrácí v záplavě krajek a stužek.“⁴¹⁾

J. Jindřich se ve své publikaci *Chodsko* také zmiňuje o křestní peřince a povijanu. Lepší peřinka bývala ušitá z květovaného brokátu, obyčejnější byla červená vlněná, bavlněná s hedvábnými zlatožlutými pruhy. Nejčastěji se ale zhotovovala kombinovaná, kdy se do lněné, někdy polovlněné látky zatkávaly kontrastní barevné hedvábné pruhy. Na křtiny se ještě peřinka zakrývala pod hlavou čtvercovým

80. Šatečky ke křtu

šátečkem z lněného plátna zdobeným krajkou nebo hedvábným šátečkem s třásněmi. V některých regionech a především v zimním období se používala i tzv. odívka, což byl pruh látky, který měla kmotra ovinutý přes sebe společně s dítětem. V některých případech odívku vystřídal velký květovaný šátek.

V oblastech, jako je například vesnické prostředí východní Moravy, se dítě zabalené v peřince nosilo ke křtu v úvodnici,⁴²⁾ jež se zachovala jako součást ženského rituálního oděvu až do počátku 20. století.

Křestní, v převážné většině velice krásně zdobený oděv se skládal z čepečku,⁴³⁾ košilky, v movitějších rodinách i kabátku. Dítěti se oblékal pouze jednou za život a i ve šlechtických kruzích byl děděn, uschováván pro další následovníky rodu, jako oděv rituální. V jiném případě byly součástí křestní výbavy šatečky, čepeček a popřípadě kabátek.

Ve většině případů byla soupravička darem od kmotry dítěte. U prvorozeného dítěte přinášela první výbavičku prádla „vinutého i nosecího“ kmotra. Věnovala ji matce dítěte ještě spolu s dalšími náležitostmi, až když se dítě narodilo.⁴⁴⁾ Jindy byla součástí nevěstiny výbavy, ale do jejího domu se také přinášela až po narození dítěte. F. Bartoš ve své knize *Naše děti* píše, že na Valašsku nechávají matky nosit děti ke křtu ve stejné košilce, kterou měli k této příležitosti i jejich starší sourozenci, proto, aby se měli rádi a drželi při sobě.⁴⁵⁾

Stříhově se křestní soupravička nelišila od běžně používaných částí oděvu. Košilka byla

v zadní části přestřižená a zdobená vyšíváním či paličkovanou krajkou v místech, jež byla vidět, tedy u krku, popřípadě u rukávků. Jako další způsob zdobení se používalo sámků především na předním díle košilky a na rukávcích. Například ve druhé polovině 19. století se ve středních Čechách košilka začistila u krku úzkým proužkem, kterým se provlékla tkanička vzadu na uvázání. Od proužku se našívala nabraná kraječka, jež se používala i ke zdobení rukávků. Košilka z okolí jihočeských Blat byla zdobená límečkem, asi 3 cm širokým, vyšívaným nebo byla pouze zdobená drobnou výšivkou v oblasti krku, hrudníčku a rukávků. Křticí košilka z okolí Chodska byla často z jemného batistu, hladká bez nabírání, ale zato bohatě zdobená výšivkou okolo krku, na hrudníčku a kolem rukávků.⁴⁶⁾ Kabátky, používané při křtu, jsou ve sbírce Národního muzea, Národopisné expozice v Praze zachovány až od poloviny 19. Století. Jsou pletené nebo háčkované z bílé příze zavazované v zadní části. V bohatých měšťanských a šlechtických rodinách se také převážně bílý háčkovaný kabátek podšíval jednobarevnou jemnou látkou, atlasem, hedvábím a brokátem.⁴⁷⁾

Křestních čepčků se dochovalo poměrně velké množství i ve sbírkách Národního muzea, Národopisné expozice v Praze. Vzhledem k tomu, že čepček byl nejvíce viditelnou součástí křticího rituálního oděvu, věnovala se velká pozornost jeho výzdobě a samotnému provedení. Střih čepčku se různil, nejčastěji převládají třídílné, dvoudílné (skládající se z kulatého dýnka na temeni, k němuž je dokola z jednoho kusu látky nabraný pruh), ale také šestdílné, jejichž jednotlivá pole jsou rozdělena na pravidelné kosočtverce. Materiálem, ze kterého se čepčky vyráběly, bylo především v městském prostředí hedvábí, brokát a atlas. Jelikož je spotřeba látky na čepček minimální, používal se tento materiál i ve venkovském prostředí, kde se v 19. století tyto tkaniny používaly na výrobu různých součástí svátečních a rituálních oděvů. Některé čepčky byly „tvrdé“, vypočtené kartonem, proto se pod ně nosily ještě čepčky obyčejné, ušité z jemné bavlněné látky. „Přechod mezi tvrdými čepčky a měkkými pletenými či háčkovanými tvoří tylové čepčky. ... Tvrdé čepčky jako ozdoba dítěte při křtu se objevují ještě v druhé polovině 19. století. Kolem roku 1830 se setkáváme s jinými slavnostními čepčky, které jsou pletené a háčkované z příze.“⁴⁸⁾ Čepčky byly zdobeny rozmanitými způsoby, jako například vyšíváním dračounem (což je lněná nit, spirálovitě obtočená zlatým nebo stříbrným drátkem), vytkávanými ornamenty, paličkovanou krajkou, našitými flitry, které vytváří různé obrazce a květinové vzory, náboženské motivy (například christogram), sklíčky, korálky, našitými buliony (což je jemně a hustě stáčený drátek), stužkami a kokardami.

Křestní čepičku,⁴⁹⁾ složenou z trojdílného střihu s týlovým pruhem, poměrně podrobně popsal J. Jindřich v knize *Chodsko*, který uvádí, že je ušitá z těžkého brokátu nebo pantlu a je bohatě zdobená, především s našitými barevnými korálky, plíšky, penízky. Dříve se prý ke zdobení užívalo i granátků. Přední část je zdobená kožešinou z mladého beránka nebo bílé králíčí kůže.

Později se používal barevný tylový pásek, nad nímž byla ještě uprostřed čela vyšita podkovička nebo růžička, jež se také vyšivala z bočních stran čepičky v místech, kde byla ouška dítěte.

Od poloviny 19. století bylo také časté použití tzv. křestních souprav, které tvoří čepiček a kabátek, jež jsou vyrobeny a zdobeny stejným způsobem. Koncem 19. století začínají i ve venkovském prostředí přibývat soupravičky háčkované, pletené, šitované, kabátky i čepičky se zdobí rozmanitým množstvím krajkových vzorů. Začíná také převládat bílá barva příze, která nahradila různobarevné součásti dětské výbavičky.

V okolí Chlumu na Hlinecku byl ale více než křtiny oslavován úvod.⁵⁰⁾ Matka se oblékla do nejlepších šatů, které měla, a stejně pečlivě oblékala i své dítě, které k úvodu vystrojila jako ke křtinám. Ve výzdobě převládala červená barva.⁵¹⁾

Když dítě dospělo, dávalo se mu jeho křestní oblečení na památku před vstupem do manželství, a proto se dědilo z generaci na generaci. Tento patrně velmi starý obyčej se udržel až do poloviny 20. století.⁵²⁾

81. Křestní vínek

Součástí křestní výbavy dítěte byl i tzv. křestní vínek, křestní stuha a křestní rouška, a i když nejsou přímou součástí dětského oděvu, přesto si dovoluji zařadit je ke křestní výbavičce novorozence. Křestní vínek nebyl povinnou předepsanou církevní textilií a podle dostupných pramenů se používal přímo při obřadu v kostele. Po pomazání olejem se přikládal na čelo dítěte. Byl zhotoven z pruhu bílé látky jemného plátna, brokátu, hedvábí nebo širší hedvábné stuhy. Jeho rozměry jsou různé, nejčastěji jeho délka dosahuje od 40 do 90 cm a šířka kolem 10 cm. V Národním muzeu, Národopisné expozici v Praze je délka jednoho z exponátů až 176 cm a šířka jiného vínku 15 cm. **Viz Obrazová příloha III, s. 139.** Zdobil se zejména jemnou geometrickou vyšivkou, květinovými vzory a motivy s křesťanskou tematikou (křížky, symbolickými písmeny IHS, což znamená Ježíš Hříšných Spasitel, Beránkem Božím), jež se umísťovaly do středu vínku. Po obvodu byl lemován jemným vyšitým či háčkovaným vzorem nebo krajkou. Na koncích býval třepený nebo s našitými třásněmi. Časté také bylo uvedení data křtu a jméno nebo pouze monogram pokřtěného dítěte. „Když kněz vyřkl slova přijmi roucho nevinnosti, přijal od kmotra tento vínek a vložil ho dítěti pod hlavu. Také v Borovnici na Podblanicku vázali děcku přes čepiček plátěný vínek s vyšitými jmény Ježíš – Maria. Vínek v této podobě zřejmě převzal funkci křestní roušky, která zastupovala někdejší bílé roucho.⁵³⁾

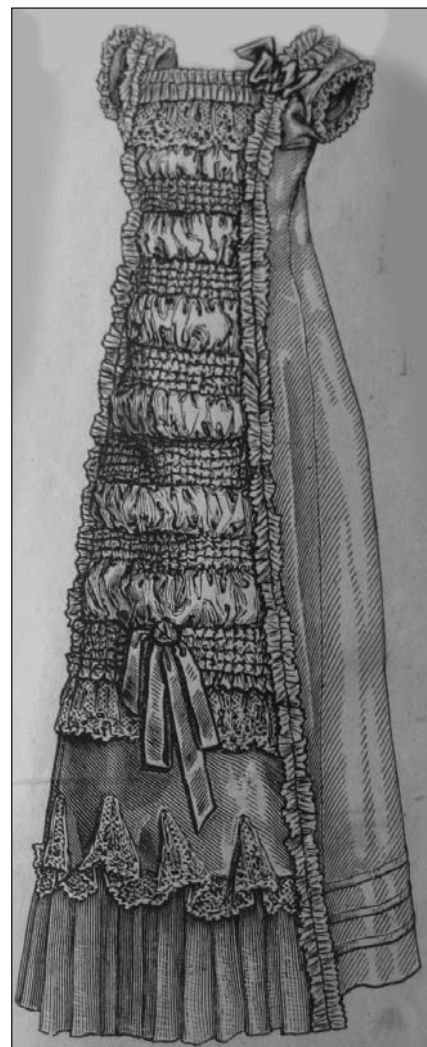
Křestní stuhy mívají obdobný rozměr jako vínky a jsou vytvořeny z jednobarevných hedvábných stuh. Dracounovou nití jsou na nich našity křížky a jejich konce jsou zdobeny tře-

pením nebo třásněmi. Stuhou byla ovinuta peřinka novorozence a patřila mezi obřadní předměty. Pod ni vkládali kmotři svoje dary pro dítě. Křestní vínek i stuha se dítěti uchovával na památku.⁵⁴⁾

Křestní rouška je požadovanou církevní textilií při obřadu křtu. „Podle liturgie byli novokřtění oblékáni v bílé roucha na znamení nevinnosti a neposkvrněnosti. Zároveň s bílým rouchem se používala rouška, tzv. chrismat, která se pokládala na hlavu křtěnce, aby chránila křížmo, kterým byl křtěnec pomazán.“⁵⁵⁾ Křestní rouška měla nejčastěji obdélníkový tvar ušitý z bílého plátna či batistu, jehož kraje byly zdobeny výšivkou. V ploše roušky se také objevovala výšivka s jemným květinovým vzorem, monogramem a často i s letopočtem.

5.3 Chovací šatečky

Tak zvané chovací šatečky se dítěti v městském prostředí a měšťanské kultuře pořizovaly v období, kdy už odrostlo ze zavínovací peřinky, ale ještě neumělo chodit. Byla to vlastně košilka s prodlouženou délkou k nožičkám.⁵⁶⁾ V některých případech byla i delší a používala se pro sváteční chvíle, kdy bylo dítě bráno jako reprezentativní člen rodiny. Jak již sám název vypovídá, šatečky se dávaly dítěti v době, kdy se chovalo na rukou či klíně a jejich prodloužená délka a plocha použitého materiálu dávaly různé

82. Chovací šatečky

možnosti k jejich výzdobě. Přestaly se používat až v době, kdy se ve společnosti rozšířilo používání kočárku. „V národopisných fondech Národního muzea se zachovaly jedny velmi zdobné chovačky z počátku 19. století. Jsou z bílého plátna, celé vyšité jemnou podbodávanou technikou a uzlíčky, kterých se běžně užívalo ke zdobení ženských čepců.“⁵⁷⁾ **Viz Obrazová příloha III, s. 141.** V detailech se střih řídil dámskou módou a přizpůsoboval se dobovým trendům. Například šatečky se zvýšeným pasem se používaly v období empíru, stejně jako prodloužená délka dámských šatů. Staly se součástí dětské výbavy po celé 19. století. V 70. – 90. letech 19. století se jim říkalo v módních časopisech plentuše.⁵⁸⁾ Pod chovací šatečky patřila ještě flanelová opáska, která byla dítěti ovinuta přes břicho, a poté se oblékala tzv. spodnice. Na šatečky se v případě potřeby navlékal kabátek, na hlavičku čepček, který dítě nosilo téměř celý den, a na nožičky se navlékly bačkůrky, jež se háčkovaly či pletly. Sou-

částí výbavičky byl i slintáček. Ve venkovském prostředí, kde nebylo příliš financí na pořizování tohoto typu oblečení a ani příliš času na jeho využití, se zřejmě tolik nevyskytoval.⁵⁹⁾

J. Dufek popisuje odívání přibližně půlročních dětí takto: „Asi v šesti měsících se oblékají dítky na venkově do sukýnek se širokými límci (sukýnky jsou na šandičkách). A do sukýnek, při nichž je živůtek bez rukávu, ve městě. Čepička z kartounu nebo z plátna ušitá je na venkově. Ve městě háčkovaná nebo pletená. Ve městě dávají dětem slintáček, bryndálek. Na venkově též; jmenovitě o svátcích nebo čekají-li hosty.“⁶⁰⁾

5.4 Oděv dětí batolat

**Hajej, nynej, maličký,
máma koupí střevičky,
a tatínek pásek,
za myší ocásek,
a stařenka čepičku
za tu malou slepičku,
a dědoušek kabátek
za slaměnku kadlátek.**

F. Bartoš, Naše děti

83. Batole v šatečkách s dlouhými rukávy

V období, kdy dítě začíná lézt a pokouší se o první krůčky, se také mění styl jeho oblékání. Příliš dlouhá košilka se stává nepraktickou, a proto se opět zkracuje. V zádové části bývá přeštížená po celé délce a oba díly se k sobě vážou na tkaničky. Pro sváteční chvíle ve venkovském prostředí a pro běžné použití rodiny ve městě se stávají základní částí oděvu šatečky, neboli kandaš, které se skládají ze dvou spojených dílů: živůtku, většinou hladkého, ale zdobeného, a sukýnky, která byla skládaná či nabíraná, aby se zvětšil její objem a dítě mělo prostor pro pohyb. Rukávky byly vsazené, někdy nabírané, většinou dlouhé a na konci jemně zdobené. Na Moravě v okolí Vlčnova dostalo dítě, když začínalo chodit, červenou sukýnku s živůtkem téže barvy. V přední části býval velmi často vyšitý motiv dvou „jeřabích“ kohoutků stojících naproti sobě.⁶¹⁾

Materiál na výrobu šatečků byl ze vzorovaného kretonu a pro sváteční příležitosti se používaly i barevné hedvábné materiály. Ke zdobení šatečků se používalo jemných všitých volánků v přední části živůtku, část okolo krku se zdobila výšivkou nebo se překládala ze spodní košilky krátký bílý krezlíček napodobující límeček. Někdy se místo živůtku použily široké pruhy látky jako šle, které se ještě dozdobily volánkem. Obdobnou formou klasických šatečků

je i tzv. kanduj. Tento typ oblečení se zachoval dodnes v okolí Domažlicka u velmi malých dětí ve formě svátečního kroje, užívaného při výjimečných příležitostech.⁶²⁾ Když měly šatečky rukávky, bývaly v průramcích nabírané. Stříh těchto šatečků, ovšem bez rukávků, se používá i v současnosti jednak jako lehký letní dívčí oděv, nebo ve formě jakési šatové zástěrky ušité z teplejších vlněných materiálů či manšestru. Často bývají i přestřižené z části nebo celé zepředu, či zezadu zapínané na zip nebo knoflíčky.

I v tomto věku se myslelo na magickou ochranu dětí, kterou měly zabezpečit drobné předměty, jež děti nosily stále při sobě. „Dětom se dávaly na ručičky červené korálky – houročky, haby je chránily před hourokama a huřknutím,“ píše J. Jindřich ve své monografii *Chodsko*.⁶³⁾

Obuv pro děti, které začínají kolem prvního roku pomalu chodit, se nevyskytovala. Běžné bylo, že venkovské a chudé děti běhaly od jara do podzimu bosy a s příchodem prvních mrazíků začaly nosit pletené, vlněné nebo silně valchované punčošky. Chodidla punčošek se obzvlášť u starších dětí podšívala silnější látkou nebo kůží. Jednak proto, aby déle vydržely, a také aby více hrály. „V době velké zimy chodily děti doma obuté do ručně vyráběných bačkůrek, které se v některých případech zhotovovaly ze starého klobouku.“⁶⁴⁾

Součástí dětského oděvu období batolete, kdy se dítě pokouší o první krůčky, byla také látková vodítka, jež byla buď součástí zástěrek, kdy se pouze v zadní části prodloužily šle, nebo šlo o samostatné „popruhy“, které se dítěti nasadily přes hlavičku na hrudníček a jejich přidržováním se bránilo dítěti nebezpečnému pádu v období jeho prvních krůček. S vodítky se setkáváme i na dobových obrazech, z nichž je patrné, že se používaly i u dětí ve vyšších společenských kruzích.⁶⁵⁾

84. Dětské vodítko skryté pod límečkem

85. Dětské vodítko umístěné na oděvu

86. Fotografie ročního chlapečka

5.5 Oděv dětí od dvou do čtyř až pěti let

**Velezl sem na bok,
stópl si na sok,
sok prásk – já bác,
kosi frrr – gatě škvrrr,
z brusu nový manšestrový.**

F. Bartoš, Naše děti

Zhruba do tří let dítěte se oděvem nerozlišovalo jeho pohlaví. O šatech se nemluví jako o dívčích či chlapeckých, nýbrž o dětských. Dokladem toho jsou dobové módní časopisy z poslední čtvrtiny 19. století.

Chlapecké šaty se od dívčích lišily pouze tím, že nebyly tolik zdobené a jako doplněk se používaly velké knoflíky. Střih se skládal ze

87. Ilustrace z časopisu *Modní Svět* z roku 1880 s popiskou „dětský oblek“

dvou částí k sobě přiřitých. První byl živůtek s prodlouženým pasem a s rukávky. Druhou částí byla sukýnka lehce skládaná nebo pouze nabíraná na bocích či po celém obvodu. Šatečky byly zdobeny střídavým lemováním a již zmíněnými knoflíky. Teprve až ve 20. letech 20. století se u dětí ve věku tří let pomalu začínají objevovat krátké chlapecké kalhotky.⁶⁶ I přesto jsou ale doplněny nezbytnými šatečkami či zástěrkou, která je dlouhá tak akorát, aby nohavičky vykukovaly. V některých oblastech východních Čech a Moravy nosili chlapci ve věku dvou až tří let tzv. hajdulky, což byly sešité kalhotky a vestička v zadní části na rozepínání. Děvčátka měla jako základní oděv halenku zvanou kacabajku, v létě volnější jupku, k ní sukýnku⁶⁷ a přes ni ještě zástěrku. V *Hanáckých dětech* píše O. Příkryl o drobném Hanákovi, který z dálky vypadal spíš jako děvče než chlapec. „Tu i uvazovali mu, jako v krajích podhorských, šátek pod bradu.“

„I na Slovácku počaly se děti od sebe lišiti až po čtvrtém roce šatem. Dlouhé kalhoty bývaly nošeny dříve u chlapců na vesnici a ve městech v rodinách bohatších. Děti na Novoměstsku nechodívaly nikdy v krátkých kalhotách.“⁶⁸

Pro děti ve věku od dvou do čtyř let byly běžné zástěrky z bavlněné, většinou tištěné látky bez rukávků. Střihově odpovídaly již výše popsáným šatečkům, živůtek byl přestřižený s našitou lehce nabíranou sukýnkou. V zadní části byly po celé délce rozstříhnuté na zapínání. Takové šatečky nebyvaly příliš zdobené, pouze měly lemované okraje u oválného výstřihu či rukávků. Častým doplňkem byla jedna nebo dvě kapsičky. **Viz Obrazová příloha III, s. 142.**

Teprve starší chlapci tříletí a čtyřletí se mohli odlišit od mladších dětí tím, že nosili kalhoty a vestičky odděleně.⁶⁹⁾

Na hlavu už jim nepatřil čepeček, ale malý klobouček, bez nějž se venku neobjevovali. Děvčatům se vázal šátek pod bradou.⁷⁰⁾

Za chladného počasí se dětem uvazoval přes hrudník velký šátek, vlnák, na nohy se obouvaly punčochy a látkové papučky, v některých případech i kožené střevice nebo na Moravě tzv. čižmičky. Teplejší zimní oděv malé děti nepotřebovaly, protože je matky či starší sourozenci nosili zabalené ve vlněném přehození (kterému se říkalo chůvka či odívka) na zádech. Podle dobových ilustrací a fotografií se takto děti nosily ještě v 50. letech minulého století.

„Oblek dětský má býti jednoduchý a praktický, při rychlém tom vzrůstu, při častých změnách v tom věku jest vše plýtvání nesmyslné,“⁷¹⁾ píše A. Bayerová, ale její pohled je podán očima lékařky, která navíc prosazuje ekonomickou stránku věci, vše ostatní je pro ni nadbytečné, což ovšem nefungovalo a ani doposud nefunguje v dětském, potažmo v jiném odívání.

88. Žánrový obrázek z časopisu *Bazar*

5.5.1 Děvčátka a chlapečci

V průběhu vývoje lidstva se příliš neměnil názor na nebezpečí, které provázelo příchod novorozence na svět, a na zaopatření ochrany jeho prvních let života. Strach o právě narozené děťátko vedl k tomu, že se rodiče a ostatní blízcí příbuzní snažili předcházet tomuto ohrožení různými způsoby.

Jedním ze způsobů ochrany bylo tzv. fylakterium neboli úvaz (amulet, pruhu látky, později provázku), jehož užití je doloženo již v antice. „Fylakterium byla původně destička nebo ohlazený kámen, na kterém byla vyryta astrologická znamení. Přikládal se na tělo nebo se zavěšoval kolem krku.“⁷²⁾ Podle lidového přesvědčení chránily amulety a škapulíře⁷³⁾ proti uřknutí, obecně pak proti působení zlých sil. Jejich náplní byly léčivé byliny, později svaté obrázky, a jejich účinnost se navíc podporovala kropením svěcenou vodou.

Ještě v 19. století jsou zaznamenány zvyky ovazovat hned po narození dítěte jeho zápěstí nebo krk stužkou, provázky, šňůrkami, nití či korálky převážně červené barvy, jež měla magickou ochrannou funkci a která se objevuje ve formě výšivky i na oblečení a povijanu. V jiných případech se na kolébku či plachtu, ve které novorozenec spočíval, zavěšovaly rolničky. Taková praxe nebyla omezena na vesnickou populaci. Princ Filip, první syn španělského krále Filipa IV. (vládl 1621–1665), na obraze od D. Velásqueze (1599–1660) z roku 1659 má na svém reprezentativním oděvu našité různé ochranné amulety, které ovšem ani tak neodvrátily jeho nešťastný osud. S obdobnými portréty se samozřejmě setkáváme i v našem prostředí. Ze 40. let 18. století je například dochován obraz od neznámého autora *Portrét dívčinky s amuletem na krku a preclíkem*. Děvčátko v batolícím věku má na stříbrném řetízku zavěšenou píšťalku a na šňůrce zub. Kolem krku a obou zápěstí má v několika řadách obmotané červené korálky. Dalším z mnoha způsobů ochrany dětí do věku přibližně čtyř až pěti let bylo jejich oblékání do šatů dívčího střihu bez rozdílu na pohlaví. Můžeme předpokládat, že tento způsob ochrany existoval už ve středověku, ale prokazatelné ikonografické doklady existují od renesance. Děti v tomto věku vypadaly, co se týče oděvu a úpravy

89. Princ Filip s ochrannými amulety

90. Portrét dívčinky s amulety na krku a korálky taktéž na krku a zápěstí

vlasů, stejně, nijak se od sebe nelišily. Ve snaze ošálit zlé síly a ztížit smrti její výběr byli malí chlapci, pokračovatelé rodu, dědici rodinného majetku a ve vysokých společenských kruzích potencionální následníci trůnu, oblékáni do dívčího oděvu. Rodiče se domnívali, že tímto způsobem zamaskují chlapecké pohlaví a částečně skryjí syna do dívčí vizáže. Tato ochrana malých dětí platila ve všech společenských vrstvách a udržela se téměř až do poloviny 19. století, kdy už byl původní magicko-ochranný význam potlačen a zůstala pouze tradice. **Viz**
Obrazová příloha I, s. 121.

91. Malý chlapeček

Dokladem toho jsou i dobové módní časopisy, ve kterých jsou například zobrazeny dvě slušivě oděné děti, u nichž není na první pohled rozeznatelné, zda jde o dvě děvčátka či o dívku a chlapce. Obě dítky mají přibližně stejně dlouhé vlásky, šatečky se stejným střihem, zdobením a obdobnou délkou. Takový obrázek je opatřen popiskou „dětské šatečky“.⁷⁴⁾

„Stavovský rozdíl v ikonografických pramenech není patrný ve střihu, ale v kvalitě, vzácnosti látek, z nichž byly šaty ušity, a ve zdobení. Na obrazech dětí aristokratů a horních vrstev bývá pohlaví k rozeznání jen podle symbolů. Specifickou úlohu mívá především hračka: bičík, bubínek, koníček na hůlce, pes aj. u chlapců a panenka u děvčat. Může to však být i jednotlivá ozdoba oděvu, již přinesla renesance: ptačí pero a rozeta vlevo na čapce, šerpa napříč – jakoby řádová – u chlapců, rozeta uprostřed nad čelem a na krku zavěšený přívěšek u děvčat.“⁷⁵⁾ Děti z nižších sociálních vrstev se od sebe rovněž neodlišovaly proto, že je matky oblékaly do šatů po odrostlejších sourozencích, což se částečně změnilo až na počátku 20. století.

Jakmile dítě dorostlo věku, kdy bylo vhodné odlišit jeho pohlaví, dochází k tomu, že děti genderově přejímají formy oděvu svých rodičů a přistupuje se k miniaturizaci oblečení dospělých. Časopis *Journal des Luxus und der Moden* vydávaný ve Výmaru F. J. Bertuchem mimo jiné ve svém článku *Über die Kinderkleidung* z roku 1787 kritizuje způsob oblékání dětí, kdy chlapec vypadá jako dospělý muž a dívenka jako malá dáma.⁷⁶⁾

V přibližném věku tří, čtyř, někdy až pěti let dochází k zajímavému jevu, kdy se potomek začne vyčleňovat od jednotně oblékané skupiny, a navíc záleží na sociálním postavení rodičů, kteří dítěti dopřejí takový způsob odívání, jež jim umožňuje jejich ekonomická situace a sociální postavení ve společnosti. Způsob odívání dítěte se mění podle jeho biologického věku a sociální stratifikace. Je samozřejmé, že novorozenci vyšších měšťanských společenských vrstev nebo zámožných selských rodin se odlišovali svým oděvem již v kojeneckém věku či ve věku batolete, ale tento rozdíl nebyl tolik viditelný a razantní. Používalo se stejných střihů, jen mate-

riál se mohl lišit a nákladnost zdobení. Je to obdobné jako dnes, na dítěti zabaleném v peřince není vidět exkluzivní kojenecké oblečení módních značek.

Navíc, větší dítě je mobilní, umí běžně komunikovat se svým prostředím pomocí řeči, aktivněji se zapojuje do sociálního života rodiny a menší komunity a v této situaci je nutné ho vnímat jako (malou) osobnost, která už nemůže být pohlavně nevymezená. Oděv se v tomto věku stává vedle kulturního i biologickým nebo genderovým znakem.

Ve druhé polovině 19. století a hlavně k jejímu konci se také začíná prosazovat odlišná barevná symbolika dětského oděvu podle pohlaví nositele. Z 80. let 19. století jsou dochovány křestní soupřavičky ze šlechtického prostředí v modré nebo narůžovělé barvě podle pohlaví křtěného dítěte.⁷⁷⁾ Tento jev se postupně rozšiřoval i do běžného užití oděvu městského. Do tradiční venkovské kultury dospěl až o mnohem později. Zajímavé je, že se dochoval až do dnešních dnů.⁷⁸⁾

Růžová a modrá pentlička

Jan Čarek

Koho to matičko kolibáte?

Jaké to sluníčko v kočárku máte?

Když je to děvčátko, růžové poupátko,

Zdobíme maličkou růžovou pentličkou.

Ale když my chlapce máme,

Jakou pentli chlapci dáme?

Modrou pentli, modrou pentli,

Abychom to nepopletli.

5.6 Oděv dětí školního věku

Ve vesnickém prostředí se na oděvu dětí v rámci možností šetřilo. Nový oděv se pořizoval pouze u příležitosti významných svátků či při slavnostních příležitostech a samozřejmostí bylo, že přecházel na mladší sourozence. Obvyklé bylo přešívání obnošených obleků po starších sourozencích nebo po rodičích. Nový oděv se navíc nechával šít

větší, aby dětem déle vydržel a brzy z něj neodrostly. Nové šaty byly velkou vzácností a nosily se pouze ve významných dnech, o svátcích, později o nedělích. K. V. Rais (1859–1926) vzpomíná takto na své dětství v povídce *Matka*: „Sama na nás všecko spravovala. Pýchou její bylo

92. Venkovské děti z českého pohraničí

prádlo, jež pro nás všechny také sama ušila, nejprve z plátna domácího, později z koupené véby. Límečky měli jsme ještě při košilích, jež se tehda tolik neškrobily. Otec, a když jsme byli větší, také my, brávali jsme si v neděli nad košili žehlenou náprsenku, jež se uvazovala tkaničkami v týle a nad boky. Čistou košili jsem si musel brát také ve čtvrtek.^{“79)}

„V mladších letech také všechny punčochy nám upletla a později dávala je pro nás plésti. V zimě abychom se nenastudili, brávali jsme si přes ně nastříhané hadry, a byl-li příliš krutý mráz, přinesl otec i trochu slámy do bot.“⁸⁰⁾

V rodině, která nebyla finančně zajištěna tak, aby mohla pořizovat svým dětem pokaždé, když odrostou, nové oblečení, se přesto často snažili o to, aby děti chodily upravené. Svědčí o tom i dětské pořekadlo:

*„Košilanda planda,
že tě není hanba,
přijdou sem páni,
budou se ti smáti.“⁸¹⁾*

Součástí každého dětského oděvu byla příkrývka hlavy. Chlapci nosili klobouk, klobouček či čepici, dívky šátek prvně vázaný na babku pod bradou, v pozdějším věku na zátylku.⁸²⁾

Převážnou část roku chodily děti z venkovského prostředí bosé, v zimním období nosily dřeváčky, ve vzácnějších případech a především při slavnostních příležitostech kožené botičky. Často dědily obutí po starších sourozencích nebo po rodičích, které jim bylo samozřejmě velké. Školáci chodili v létě bosí, v zimě v tzv. klenutáčkách (jeden z mnoha regionálních názvů dřeváků) a punčochách, jež bývaly v chodidlové části podšity plátnem, aby se brzy nerozedřely. „Když byl vysoký sníh a závěje, směli jsme about boty.“⁸³⁾

V knize pamětí Antonie Kavalírová vzpomíná na své dětství (kolem roku 1810 jí bylo přibližně sedm let), které má spojené mimo jiné s velkou bídou a krutou zimou. „Byl podziměk, byly zralý brusinky; kdo je zná, bejvalo jich plný lesy. Byly krásný studený rána. Otec náš dobrej chodíval s náma; chodívala jsem já, bratr Frantik a sestra Jozefa. Bejvalo nám túze zima, byli jsme větším dílem bosí a chatrně oblečený... Dyž jsme přišli do těch mladých lesů, tam bylo ještě víc zima. Otec dal sestře Jozefce nohy do mošinky, usadil jí do mechu pod strom, proto že byla malá a bylo jí túze zima. Bejvaly bílý mrazejky, dyž bylo dál na den bylo už teplejc.“⁸⁴⁾

Litomyšlský historik Antonín Tomíček dokládá, že ještě kolem roku 1870 se v tomto kraji dodržovalo následující pravidlo: matka ze svých příjmů, jež získala z prodeje másla, vajíček, drů-

93. Kazajka pro hochy od 8 do 10 let

94. Školní fotografie dětí z Mohelna, okres Třebíč, z roku 1886

beže a dobytka, šatila sebe a děvčata kromě bot, otec pak zase hochy a ze svého navíc platil pro celou rodinu obuvníka.⁸⁵⁾

Sukně děvčatům se léty prodlužovaly, dvanáctileté se styděly za krátké, po šestnácti letech obvyklejně toužily po kratších.⁸⁶⁾ To je ovšem ovlivněno dobou a regionem.

Oděv dětí školního věku v městském prostředí se příliš nelišil od oděvu dětí na vesnici. Záleželo samozřejmě na ekonomickém a sociálním postavení rodiny. Dokladem toho, jak asi oblékala své děti měšťanská, finančně zajištěná rodina žijící například v Praze nebo v jiném větším městě, mohou být dobové časopisy, které se oděvu dětí různých věkových kategorií zabývaly (viz předchozí kapitoly). Chudou městskou rodinu nezajímala módní časopis stejně jako tu vesnickou. Zajímavým ikonografickým materiálem jsou dochované fotografie školních skupinových portrétů dětí, především z městského prostředí uložené v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze. Jde o jednotřídky a I. až IV. ročníky obecných škol, focené v rozmezí let 1890–1896. Na těchto fotografiích je zajímavé to, jak výrazně se odlišuje dívčí oblečení od téměř uniformního obleku chlapeckého. Chlapci jsou téměř všichni oblečeni v tmavých kabátcích a kalhotách, připomínajících dnešní pánský oblek. Kabátky mají buď klopky (různých střihů a velikostí) s ne příliš hlubokým výstřihem, nebo stojáčky, převážně jednořadé zapínání a pod nimi se rýsuje především světlá košile s límečkem či bez něj. Chlapci tedy vypadají jako zmenšení dospělí muži. Pouze z dnešního pohledu působí poněkud nevyváženě fakt, že převážná většina z nich je bez bot.

Oděv děvčátek je o poznání pestřejší. Převažuje dělený oblek sukně se zástěrkou, kabátek s knoflíčky, košilka s límečkem nebo stojáčkem či jiným zdobením u krku (na některých foto-

grafíích mají dívky kolem krku ovázaný šátek). Jejich oblečení je výrazné tím, že je ušito z materiálů rozličných vzorů, které jsou ještě různým způsobem kombinované a zdobené volánky, sámkou, řasením, našitými stuhami či různým lemováním. V některých případech mají děvčátka šatečky – také často opatřené zástěrkou. Jejich délka je různá, nejkratší je ke kolenům, častější je přibližně do půli lýtek nebo delší. Z pod šatů či sukének jsou u dívek v prvních řadách vidět punčošky (v případě, že mají obuv). V ostatních případech jsou bosé. Všechna děvčata mají uhlazené vlasy a vzad stažené, někdy ještě se stuhou nad čelem.

95. Děti na Štramberku, před rokem 1900

96. Školní fotografie dětí z Nákla z roku 1891

Poznámky k páté kapitole:

¹⁾ POZNÁMKA: K narození dítěte se vázala řada úkonů spojených se zvyky, úslovími i pověrami, které měly pro dítě v jeho první důležité fázi života očistnou či ochrannou funkci. V nich se vlastně odráželo přání celé rodiny, kterým bylo především zachovat dítěti zdraví, sílu, úspěch, bohatství, ale i fyzickou krásu, v podstatě předurčit nebo alespoň částečně ovlivnit jeho budoucnost.

²⁾ Bretová, H.: *Lidový oděv a textilie při narození a křtu dítěte*, Sborník Národního muzea v Praze, 1995

³⁾ Langhammerová, J.: *Lidové kroje*, Praha 2001, s. 82. Červená barva byla volena záměrně, neboť se tímto využívalo její ochranné funkce.

⁴⁾ POZNÁMKA: Starý způsob zavnutí není do cípu diagonálně, ale rovně, takže dva horní rohy trčí po stranách hlavičky dítěte.

⁵⁾ Navrátilová, A.: *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 49

⁶⁾ POZNÁMKA: Z dochovaných fotografií F. Krátkého (1851–1924), který se proslavil především snímky, jež byly zveřejněny na Jubilejní zemské výstavě v Praze (1891) a následně na Národopisné výstavě Československé konané v roce 1895, a který roku 1898 podnikl pracovní fotografickou cestu na Balkán, je zřejmé, že pevné stažení dítěte (nejen novorozence) v kolébce bylo běžné i na albánském venkově.

⁷⁾ Dufek, J.: *Naše Horácko, jindy a nyní*, Velké Meziříčí 1893, s. 20

⁸⁾ POZNÁMKA: Plachtu, na Chodsku „...hejšedlo, dělají si hospodyně samy z kusu domácího plátna asi 1/2 plochy, k jehož rohům přišijí 4 ‚kucle‘, t.j. šle z téhož plátna ušité, též asi metr dlouhé. Kucle přivážou se po dvou za bidlo nebo zvláštní železné kroužky ve stropě, do plátna se vloží peřinky a do nich maličký, a už se může hejšeti. Aby bylo hejšení pohodlnější, přišít ještě k obrubě hejšedla z jedné strany pátý kucel o něco delší, za nějž se při hejšení tahá. Umístěno bývá hejšedlo vždy blízko lože, obyčejně bývá při samém loži, rovnoběžně s ním a něco nad ním, aby při hejšení nechytalo hejšedlo o peřinu.“ Hruška, J. F.: *Státek i chalupa na Chodsku*, Český lid III/1894, s. 13

Tento způsob chování kojenců je znám po celé Evropě, ale i v jiných kulturách, například u kočovných Kazachů, kteří dítě přibližně týden po narození začali pokládat do visuté kolébky. Existoval i obřad ukládání dítěte do kolébky. Lehká dřevěná kazašská kolébka se skládala ze dvou oblouků, stojících vertikálně v pravoúhlém rámu – dnu, které drželo oblouky mezi sebou. Vrcholky obou oblouků spojoval podélný trám. Pastevci upevňovali půlkruhové latě, aby se kolébka plynule pohupovala. Na dně kolébky dělali otvory pro plstěné sáčky, které se z části plnily popelem. Exkrementy a moč protekly do sáčku po kostní trubičce, jež se zhotovovala z kosti berana. Pro kolébku zhotovovali speciální lůžko a polštář z prachového peří, dvě široké šňurky na fixaci děťátka v kolébce a nakonec lehkou příkrývku. Po zavnutí děťátka v kolébce přehazovali z vrchu lehkou příkrývku, což vytvářelo mikroklima v kolébce, a ochraňovalo miminko od much a průvanu. Alimbaj, N., Mukanov, M. S., Argynbajev, Ch.: *Tradicionnaja kultura žizneobespečenija kazachov*. Almaty, Gylym 1998

⁹⁾ Dufek, J.: *Naše Horácko, jindy a nyní*, Velké Meziříčí 1893, s. 20.

¹⁰⁾ Adámek, K. V.: *Lid na Hlinecku*, Praha 1900, s. 45

¹¹⁾ Lenderová, M.: *Radostné dětství?*, Praha 2006, s. 105

¹²⁾ Rousseau, J. J.: *Emil čili o vychování*, Praha 1910, s. 14

¹³⁾ Melkesová, M.: *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, Historický obzor 11/12 2003, s. 274

¹⁴⁾ Soukup, F. A.: *Dítě českého jihovýchodu*, Praha 1910, s. 33

¹⁵⁾ Kubečková, I., Slavíková, V., Šášinková, M.: *Dítě, dětství, mateřství*, Středočeský vlastivědný sborník, č. 26, 2008, s. 187

POZNÁMKA: Plenkové kalhotky se běžně vyskytují v módních časopisech vydávaných v 70. letech 19. století spolu s návody na jejich výrobu. Šily se z plátna nebo teplejšího flanelu. Skládaly se z jednoho kusu látky, jenž se přeložil buď ze spodu, nebo ze stran, u nožiček byl vykrojen a v pase se zapínal na knoflíčky. Kalhotky mohly být jednoduché, ale také u nohaviček a zapínání zdobené řasením, plátěnou krajkou nebo vyšíváním. Některé typy plenkových kalhotek nebyly na zapínání, ale pouze na ovinutí, případně na zavázání. Někdy měly šle, aby dítěti nepadaly a dobře držely.

Časopis *Bazar* (z 5. 11. 1873, číslo 21) zveřejnil pletené plenkové kalhotky s nohavičkami pro děti do zavi-

novačky, které měly tu výhodu, že byly elastické, a tudíž dobře padnoucí.

Podobné kalhotky se používají i dnes, jsou úpletové, vyrobené z jemné ovčí vlny, takže dítě nikde netlačí, jsou protialergické. Jejich nevýhodou ale je, že se dají používat pouze v chladných měsících.

¹⁶⁾ Brdlík, J.: *Dítě kojenecké*, Praha 1937, s. 10

¹⁷⁾ Bayerová, A.: *Žena lékařkou*, Vídeň 1907, s. 528

¹⁸⁾ POZNÁMKA: Naproti tomu se ovšem dodržovala tradice, která zřejmě vycházela i z ekonomických poměrů rodiny. „Hošík nesmí nositi žádných krajků na šatkách; až by dorostl, byl by velmi marnivý, opíjel by se, a opiv se, vždy by plakal. Děvčátko nemá nositi žádného oděvu ani okrasu barvy žluté: koukalo by příliš po chlapcích. Dufek, J.: *Naše Horácko, jindy a nyní*, Velké Meziříčí 1893, s. 21.

¹⁹⁾ POZNÁMKA: „Matka převléká dítě do čisté košilky, na níž je navlečený kabátek (buď háčkovaný, pleťový, nebo šitý, v zimě z červeného barchetu ušitý, v létě z kanafasu); položí nemluvnětko na jinou peřinku suchou, vystlanou suchými, čistými plínkami. Nyní matka dítě zavine. Na hlavičku mu dává čepičku, (obyčejně háčkovanou), aby prý nemělo velkou hlavu; kol kraje je protažena červená pantlička s mašličkou (kukardou) na čítku a to proto, aby čepička se stáhla a dítětu ouška rovně rostla, neodstávala od hlavičky.“ Dufek, J.: *Naše Horácko, jindy a nyní*, Velké Meziříčí 1893, s. 18

²⁰⁾ Uchalová, E.: *Vše pro dítě*, Katalog výstavy Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, Praha 1994, s. 42

²¹⁾ Lenderová, M.: *Radostné dětství?*, Praha 2006, s. 106

²²⁾ POZNÁMKA: Obecně se také tradovalo, že dítěti, které nenosí čepičku, budou odstávat uši a zašišatí se mu hlavička.

²³⁾ „Bývá zvykem, že přítelkyně přítelkyni, sousedka sousedce, přináší karkuli, někdy i více kusů z něžné pozornosti k maličkému novorozeňátku. Přinést košilky, plény dárkem, vykládalo se mnohde i urážkou. Leč karkulka jest přijata vždy s povděkem a radostí. Karkulek mívá tedy mnohá matka daleko více než i košilek... Někde například v okolí Uhlířských Janovic se výrobou karkulek živí celá rodina. Uplést pěkně karkuli, aby dobře padla, nedovede každá. Některá štrykovačka má pošpiněnou firmu, že karkule od ní zrobené dělají na hlavičce volata. Jinou chválí, že každá karkulka, na malé i větší hlavičce padne, jen což děláš. Velmi zručná pletářka při největší pili a rychlosti, urobila denně tři karkule.“ Zíbrt, Č.: *O dětské karkulce*, Český lid XIV/1905, s. 368

²⁴⁾ „Červená barva se velice často používala při výročních a rodinných obřadech. Červená stuha se společně se zelenou uvazovala na obřadní plachtu, tzv. koutnici, která nebyla červeně vyšívaná. V den křtu nosila na Slovácku kmotra rodiče koš s vdolky a jiným pečivem, zavinutým do červeného šátku. Dítě bývalo zavinuto do celočervené nebo červeně pruhované podušky, případně se převazovalo červeným povijanem. Podle lidového rčení červená šňůra nebo pantla zbavuje dítě ohnipy (červené vyrážky). Podmínkou však je, aby předmět dítěti darovala kmotra bez žádosti rodičů a aby se o ní na trhu nesmlouvala. První hračkou dítěte v oblasti kolem Valašské Bělé je červené sukénko, které mu omotají kolem pravé ruky.“ Václavík, A.: *Výroční obyčej a lidové umění*, Praha 1959, s. 310

²⁵⁾ „Nad samým temenem byla upevněna růžice z různobarevných stužek s četnými konci do výše vjaljícími, kolem obličeje skládanka ze stužek, mezi nimiž nechyběla pentlička červená, zejména nebyla-li karkule sama té barvy, aby dítě nikdo neuhranul.“ Zíbrt, Č.: *Studie Barbory Hoblové o krojích a výšivkách na Poděbradsku z počátku XIX. věku*, Český lid XV/1906, s. 373

²⁶⁾ Zíbrt, Č.: *O dětské karkulce*, Český lid XIV/1905, s. 368

²⁷⁾ Uchalová, E.: *Vše pro dítě*, Praha 1994, s. 43

²⁸⁾ Anna Bayerová byla první ženou, která společně s Bohuslavou Keckovou (1854–1911) vystudovala medicínu. Ovšem ne na území Rakouska-Uherska, kde tehdejší zákony neumožňovaly ženám studovat na vysokých školách, ale ve švýcarském Curychu a Bernu. <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=152982>

²⁹⁾ Bayerová, A.: *Žena lékařkou*, Vídeň 1907, s. 529

³⁰⁾ Štěpánová, I.: *Teréza Nováková*, Praha 2008, s. 42

³¹⁾ Lenderová, M.: *Radostné dětství?*, Praha 2006, s. 106

³²⁾ Navrátilová, A.: *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 75

³³⁾ „Ve středověku prý ženy uložily nekřtěňátko na tajné místo a proklály je dřevem, aby nevstávalo z hrobu a nemořilo lidi.“ Zíbrt, Č.: *Seznam pověr a zvyklostí z VIII. věku*, Praha 1995, s. 14

Další pověry tvrdily, že nekřtěňátko každý sedmý rok plácou na svém hrobě, i když běžně nelkají.

„Jeden z bývalých hajných na Hajdě u Milevska večer v advent vyšel na zápraží. Rozhlíží se kolem a vidí

u nedalekých rybníčků stranou k Veselíčku hemžiti se světýlka, o nichž podle doslechu myslil, že jsou to nekřtěňátka. Ze zvědavosti na ně hvízdal. V té ráně světýlka byla na dvorku tak rychle, že hajný v leknutí sotva skočil do síně a přirazil před nimi dvěře. (Kypetová, Milevsko)“ Zíbrt, Č.: *Od Ondřeje do Vánoc*, Český lid XXVII/1927, s. 94

³⁴⁾ Melkesová, M.: *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, Historický obzor 14/2003, 11/12 s. 271

³⁵⁾ Lenderová, M.: *Radostné dětství?*, Praha 2006, s. 96

³⁶⁾ POZNÁMKA: Šatičky mohly být předem připravené, ale jejich konečná kompletace a úprava dítěte náležela kmotře, případně jiné blízké ženě. Matka dítěte, jež byla až do vykonání obřadného úvodu považována za nečistou, se křtu nemohla zúčastnit. V některých případech nechodil ani otec, nebo byl pouze u křtu prvorozeného dítěte. Ke svátosti křtu proto přinášel novorozeně kmotr, kmotra či přímo porodní bába v doprovodu s dalšími kmotry.

Také samotná cesta ke kostelu a drobné detaily během křtu mají svůj význam. Zúčastnění bedlivě sledují i zdánlivé maličkosti, všimají si například, koho křestní průvod cestou do kostela potká a z toho sestavují osud dítěte. „Například hoří-li při křtu svíce na stranu, bude dítě v manželství nevěrné, zhasne-li světlo docela, nebo zapláče-li dítě při křtu, brzy zemře. Zmýlí-li se kněz v modlitbě, bude dítě mluvit ze spaní.“ Čečetka, F. J.: *Od kolébky do hrobu*, Praha 1900, s. 11

³⁷⁾ Uchalová, E.: *Vše pro dítě*, Praha 1994, s. 42

³⁸⁾ Adámek, K. V.: *Lid na Hlinecku*, Praha 1900, s. 39

³⁹⁾ Bretová, H.: *Lidový oděv a textilie při narození a křtu dítěte*, Sborník Národního muzea v Praze, 1995, s. 49

⁴⁰⁾ Hruška, J. F.: *Křtiny dou!*, Český lid V/1896, s. 239

⁴¹⁾ Bretová, H.: *Lidový oděv a textilie při narození a křtu dítěte*, Sborník Národního muzea v Praze, 1995, s. 50

⁴²⁾ POZNÁMKA: Jde o dlouhou plátěnou nebo lněnou plenu, která doprovázela ženu při významných dnech jejího života. Dívky si je bohatě vyšívaly už před svatbou a byly součástí jejich věna. Úvodnice plnila vlastně čtvero uvedení: uvedení do stavu manželského, dále po období šestinedělí, kdy žena v kostele podstoupila rituální obřad očišťování – úvod, poté se do plachty zabalovalo každé z jejích dětí nesené ke křtu a konečně se stala úvodnicí součástí oblečení do hrobu.

⁴³⁾ „Dítkám při křtu svatém pokrývali hlavu křestní čapíčkou a zavinovali je do peřinky povijanem, povijánkem, fačem pleteným nebo vyšívaným... Na Klimkovsku pro děti byly čapíčky špicové nebo kolárové; karkulí dětských tam nebylo, ty byly jenom po německých dědinách.“ Vyhlídal, J.: *Naše Slezsko*, Praha 1903, s. 190

⁴⁴⁾ Hruška, J. F.: *Křtiny dou!*, Český lid V/1896, s. 239

⁴⁵⁾ Bartoš, F.: *Naše děti*, Praha 1949, s. 15

⁴⁶⁾ Šotková, B.: *Naše lidové kroje*, Praha 1951

⁴⁷⁾ POZNÁMKA: V Muzeu města Brna je takový doložen z počátku 20. století. Látka, již je podšit, má barvu světlomodrého hedvábí. Inv. č. I 15214

⁴⁸⁾ Bretová, H.: *Lidový oděv a textilie při narození a křtu dítěte*, Sborník Národního muzea v Praze, 1995, s. 47

⁴⁹⁾ Zíbrt, Č.: *O dětské karkulce*, Český lid XIV/1905, s. 368. POZNÁMKA: Věřilo se, že karkulka, kterou mělo dítě při křtu, má zároveň ochrannou funkci hlavně ve chvíli, kdy dítě onemocní psotníkem. V takovém případě musí matka odstříhnout malý kousíček z čepečku, který spálí na popel a spolu s mateřským mlékem podává postiženému dítěti.

⁵⁰⁾ Po porodu a během celého šestinedělí byla žena částečně vyřazena z aktivního života a musela dodržovat určitá omezení. Do rodinného a společenského dění se mohla plně zapojit až po rituálním ukončení šestinedělí, jelikož do té doby byla „nečistá“. Úvod byl významným církevním obřadem, jenž ji očistil, zbavil škodlivého vlivu zlých mocností a vrátil do normálního běhu života. Melkesová, M.: *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, Historický obzor 14/2003, 11/12, s. 274–276

⁵¹⁾ Adámek K. V.: *Lid na Hlinecku*, Praha 1900, s. 44

⁵²⁾ Lenderová, M.: *Radostné dětství?*, Praha 2006, s. 99

⁵³⁾ Navrátilová, A.: *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 83

⁵⁴ POZNÁMKA: Křestní vínek se používá při křtu i v dnešní době. Různé strojově vyšívané vzory se dají koupit nebo objednat přes internet s individuální možností vyšití jména a data křtu. <http://www.bogi.cz/rousko.htm>

⁵⁵ Bretová, H.: *Lidový oděv a textilie při narození a křtu dítěte*, Sborník Národního muzea v Praze, 1995, s. 54

⁵⁶ POZNÁMKA: Stejný střih, ale dole sešitý, se používá i v dnešní době jako tzv. spací pytel pro děti přibližně do jednoho roku věku.

⁵⁷ Langhammerová, J.: *Lidové kroje z České republiky*, Praha 2001, s. 82

⁵⁸ Uchalová, E.: *Vše pro dítě*, Praha 1994, s. 43

⁵⁹ POZNÁMKA: „Péče o dítky není na vsi nikdy tak úzkostlivá jako ve městě a v zámožnějších rodinách, jež nejsou z kruhů rolnických. Dítka jest pravidelně kojeno matkou a musí si zvykatí záhy již odříkání se mnohého a musí se otužovati. Leze po holé zemi polonahé, hraje si se psem a kočkou sotva už odrostlo kolébce, již zastupuje někdy plachta zavěšená na bidle u pecinky.“ Rosůlek, F. K.: *Pardubicko, Holicko a Přeloučsko*, Pardubice 1905, s. 28.

⁶⁰ Dufek, J.: *Naše Horácko, jindy a nyní*, Velké Meziříčí 1893, s. 21

⁶¹ Václavík, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění*, Praha 1959, s. 334

⁶² Langhammerová, J.: *Lidové kroje z české republiky*, Praha 2001, s. 84

⁶³ Jindřich, J.: *Chodsko*, Praha 1956, s. 40

⁶⁴ Šotková, B.: *Naše lidové kroje*, Praha 1951, s. 7

⁶⁵ POZNÁMKA: V této souvislosti je také třeba připomenout varování některých pedagogů, kteří byli propagátory přirozeného dětského vývoje. Velice rozumně se k problematice výchovy dětí batolícího se věku vyjadřuje G. Pozděna, učitel tělocviku na vyšších reálných školách v Hradci Králové ve své knize *Tělocvik zdravotní*: „Již malým dítkám na zdraví a souměrnosti těla mnohdy ubližujeme tím, že je často z postelky zvedáme, posazujeme a na nevyvinuté nožičky stavíme, ano i dokonce k chůzi nutíme; též zdravotně jich přímo škodíme vycházejíce s nimi za studeného drsného počasí, zdržující je od spaní, dávající jim hračky nezdravými barvami natřené. Hlavně však hřešíme, když dítka svěřujeme nerozumné služce, která při vycházce více si hledí všelijaké zábavy než svěřeného dítky, při čemž nejsnáze, jsouc bez dohlídky, dítka úrazu přichází.“ Pozděna, G.: *Tělocvik zdravotní*, Kolín 1881, s. 4

⁶⁶ POZNÁMKA: „Sukýnka zvaná šorynek ušitá z koudelného plátna, kalmučku, barchetku, kanafasky a jen v rodinách zámožnějších mají na svátek sukýnku soukenou. V létě nosí sváteční kartounové sukýnky.“ Dufek, J.: *Naše Horácko, jindy a nyní*, Velké Meziříčí 1893, s. 22

⁶⁷ POZNÁMKA: „Chlapeček nosil košilkou s pokosnyjma rukávkama, sukničku na oprátkách (šlích) odpředu s jezdeckém (příčným páskem). Nehdy nosil život (živůtek) s rukávkama ha s kalhotkami spojeny ha zapínaným na knoflíky vzadu.“ Jindřich, J.: *Chodsko*, Praha 1956, s. 39

⁶⁸ Pražák, F.: *České dítě*, Praha 1948, s. 43

⁶⁹ POZNÁMKA: „Ve dvou až třech letech nosí hoši ‚hajduky‘, tj. kalhoty a vestičku sešity, vzadu na zapínání. Kolem krku dává se větší šátek, přeloží se přes prsa křížem a vzadu na zádech se zaváže. Na svátek mají hoši i děvčátka střevíčky se šněrováním... K tomu z různé látky kacabajku – v létě jupku a opět z jiné látky zástěrku. Šátek nosí v létě do kukly pod bradu zavázaný nebo jej uvazují na věnec, v zimě vlnák na babu. V domácnosti chodí dítky na pořád boso. V létě mají do kostela buď střevíčky se šněrováním, nebo nosí děvčátka střevíce nízké, bez punčošek nebo na punčošky. Ve všední den nosí pantofle, dřeváky – podešev dřevo, nárt kůže.“ Dufek, J.: *Naše Horácko jindy a nyní*, Velké Meziříčí 1893, s. 21–22

„Hoši od pěti let nosí již kalhotky a vestičky oddělené; v zimě a na svátek botečky se cvočky a podkůvkami. V zimě nosí hoši na krku šály nebo kalmukové šátky, pod vestu přes prsa křížem. V létě nosí na krku ‚půlky‘ (šátek kartounový úhlopříčně rozstřížený). Také půlky hedvábné.“ Tamtéž, s. 22

⁷⁰ POZNÁMKA: „Děvčátkům tři až čtyřletým splítají matky vlásky do stezky (vprostřed hlavy rozdělený vlas) na obě strany kolem čela k uším až do zadu k týlu a vplítají do nich tkanici nebo různobarevné stuhy, které vzadu spojí („na zahrádku“). Dítě pak nemá rozčepejřenou hlavičku a vlásky mu nelezou do oček. Vlásky se musejí hodně sádlem mastiti.“ Dufek, J.: *Naše Horácko, jindy a nyní*, Velké Meziříčí 1893, s. 22

⁷¹ Bayerová, A.: *Žena lékařkou*, Vídeň 1907, s. 530

⁷² Bretová, H.: *Lidový oděv a textilie při narození a křtu dítěte*, Sborník Národního muzea v Praze, 1995, s. 39

⁷³⁾ POZNÁMKA: „Druh amuletu v podobě pouzdra nošeného kolem krku, podkládaného pod polštář apod., do něhož nositelé tradiční kultury vkládali předměty s apotropajní mocí (...). Přestože se jejich výrobou mnohdy zabývali řeholníci v klášterních dílnách, církev je oficiálně zamítala jako pověrečné předměty. Podle těchto představ měly zabezpečit svému vlastníku především ochranu proti škodlivým silám, nemocím, čarodějnicím, před náhlou smrtí nebo před bleskem a krupobitím. Kafka, L.: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska díl III*, Praha 2007, s. 1028

⁷⁴⁾ *Modní Svět*, II/1880, č. 8

⁷⁵⁾ Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury II/I*, Praha 1997, s. 158

⁷⁶⁾ Uchalová, E.: *Vše pro dítě*, Praha 1994, s. 42

⁷⁷⁾ Viz obrazová příloha III, s. 139. Křtící souprava ze sbírek Středočeského muzea v Roztokách u Prahy

⁷⁸⁾ POZNÁMKA: A jak vyplývá z mého výzkumu, bývá velmi striktně dodržován.

⁷⁹⁾ Kol. autorů: *Zlatý věnec*, Praha 1984, s. 398

⁸⁰⁾ Tamtéž.

⁸¹⁾ Adámek, K. V.: *Lid na Hlinecku*, Praha 1900, s. 48

⁸²⁾ Příběh dvou malých kluků, žijících na vsi nedaleko Vodňan, mladšího Frantíka a staršího, již školáka Bartoně, to dokládá: „Tu čepici s krásným kohoutím perem vzal jsem Frantíkovi Skobouc, když nám kradl růže... Ne-pustě ruku Bartoňovu, vyhoupl se na zídku a srazil Bartoňovi klobouk.“ Holeček, J.: *Zlatý věnec, U včel*, Albatros, Praha 1984, s. 277

⁸³⁾ Řežáb, A.: *Vzpomínky mého mládí*, České Budějovice 1937, s. 23

⁸⁴⁾ Kavalírová, A.: *Paměti babičky Kavalírové*, Praha 1993, s. 24

Srov. Josef Franta Šumavský (1796–1857), *První jízda kočárem*: „Bylo mi asi devět let, když jsem ponejprv v kočáře přijel. To se naši dívali, co se to děje, když před chalupou kočár zastavil a z něho jejich synáček po jarní módě bos vylezl.“ Kol. autorů: *Zlatý věnec*, Praha 1984, s. 387

⁸⁵⁾ Horský, J., Neligová, M.: *Rodina našich předků*, Praha 1997, s. 95

⁸⁶⁾ Pražák, F.: *České dítě*, Praha 1948, s. 43

6. ZÁVĚR

V úvodu této práce jsem si položila několik otázek, na které jsem se postupně snažila najít odpovědi. I když je oděv pouze vnějškovou formou, jakousi skořápkou dospělého a následně i jeho potomka, přesto má důležitou vypovídající hodnotu v rámci společnosti a kulturního prostředí, v němž se dítě pohybuje. Proto mě zajímalo, jakým způsobem se formovala dětská oděvní kultura v průběhu staletí, jaký vlastně byl přístup k dětem a k jejich oděvu v rámci společenských, kulturních a ekonomických hledisek.

Sociální statut rodičů je jedním z faktorů, jež zásadně ovlivňují oděvní kulturu dětí. Postavení rodičů ve společnosti se odráželo nejen na jejich oděvu, ale také na oblečení jejich dětí. Platilo tedy rovnítko, že čím vyšší byl sociální statut rodičů, tím více honosný a nákladný byl i jejich šatník. Dítě samo nemělo možnost rozhodovat o tom, co bude nosit, nemohlo zasahovat do vytváření svého zevnějšku, podstatné bylo, do jaké rodiny se narodilo. Tento fakt lze pozorovat na ikonografických pramenech šlechtických a panovnických rodů, které ovšem měly hlavně prezentační charakter. Otázkou proto zůstává, zda děti, zobrazené v parukách a toporných oděvech působících až kostýmním dojmem, používaly tento typ oděvu i v běžných chvílích každodenního života. To je jen těžko představitelné. Ale i přesto zajisté musely dodržovat určité vžitě a společensky nastavené normy pro použití oděvu v rámci svého sociálního statutu, což se v obdobném duchu týká dětí měšťanů, řemeslníků, rolníků a venkovské či městské chudiny.

Se sociálním postavením rodičů souvisela i jejich ekonomická situace. Čím více byli majetní, tím více mohli na veřejnosti dávat na odiv své finanční možnosti prezentované honosností oděvu, použitým materiálem či zdobením. Jestliže naopak jejich ekonomická situace nebyla dobrá, potom se oblečení jejich potomků rozhodně nevěnovala přílišná pozornost.

Módní vlivy a změny, jež probíhaly v oděvní kultuře, se nejvíc projevovaly právě u rodin s vyšším společenským postavením, které měly dostatek kontaktů, informací, financí a možností reagovat na proměny, šířící se například do našeho prostředí z významných evropských center. Ve vesnickém, tradičně archaickém prostředí probíhaly změny ve vývoji oděvní kultury podstatně pomaleji. A jestliže k nim docházelo, tak se projevovaly nejprve v mužském oděvu. Ženský oblek zůstával v klasickém konzervativním vesnickém prostředí méně přizpůsobivý módním reflexím, přicházejícím z městského prostředí. To platilo rovněž u dětského oděvu, kde si opět děvčata své tradiční oblečení udržovala déle než chlapi.

Další, neméně podstatný prvek představovaly i regionální odlišnosti, jež se projevil ve střihu, barevnosti a způsobu zdobení oděvu. Tento jev lze zachytit například v pohraničních oblastech.

Důležitou skutečností bylo, že oděv dětí se měnil podle jejich biologického věku. Od narození až do věku batolete byly děti oblékány podle téměř jednotného modelu. Ve chvíli, kdy se děti samy postavily a začínaly dělat první krůčky, oblékaly se do oděvů, které měly střih dívčích šatečků. Až před pátým rokem věku dítěte, aktivně se již zapojujícího do života rodiny a okolní komunity, docházelo k odlišení pohlaví a genderovému přejímání formy oděvu dospělých. Dětský oděv se v tuto chvíli stával miniaturou obleku dospělých. Postupně s přibývajícím věkem přejímalo dítě stále více forem charakteristických pro oblek dospělých. Jestliže listujeme vybranými módními časopisy druhé poloviny 19. století, jež se dětské módě poměrně detailně věnují (spolu s bohatým ilustračním doprovodem), mohli bychom si udělat určitý obrázek toho, jak asi mohly čtenářky upravovat a doplňovat šatník svých ratolestí vzhledem k jejich věku a postupně i pohlaví. Nemůžeme si ovšem myslet, že dětská oděvní kultura tohoto období vypadala tak, jak ji prezentují tehdejší módní periodika. Ve vesnickém prostředí a v méně majetných rodinách se totiž dětskému oděvu příliš velká pozornost nevěnovala, i když se musel šatník dětí obměňovat daleko častěji než oděv dospělých vzhledem k jejich fyzickému vývoji.

Bylo by jistě zajímavé sledovat změny a nové trendy dětské oděvní kultury i dále, především v přelomových letech po obou světových válkách. Tak dalece moje práce nicméně nesahá. Přesto bych se ráda tomuto novějšímu období v budoucnu věnovala. Rovněž bych chtěla zdůraznit, že svoji práci nepovažuji za vyčerpávající příspěvek k popsanému tématu, neboť zde stále existují možnosti, jak zkoumanou tematiku ještě rozšířit.

RESUMÉ

Tématem mé diplomové práce je dětská oděvní kultura v historických a sociálních kontextech. Zajímalo mě, jakým způsobem se formovala dětská oděvní kultura v průběhu staletí, tedy konkrétně od středověku do konce 19. století, jaký vlastně byl přístup k dětem a jejich oděvu v rámci společenských, kulturních a ekonomických hledisek. Dalším tématem k zamyšlení byla otázka, jak a zda lze postihnout proměny postavení a reflektování dítěte ve společnosti prostřednictvím dětské oděvní kultury.

Práci jsem rozdělila na tři základní části. V první se zabývám dětmi v historických literárních pramenech a v ikonografii. Druhá část je pojata v rámci historického vývoje odívání dospělých a následně i dětí, a tomu odpovídá i její název Odívání dětí – nástin od středověku do konce 19. století. Ve třetí kapitole Odívání dětí se zabývám již samotným konkrétním vývojem dětského oděvu od novorozence až po děti školního věku. Součástí práce je i dotazníkový výzkum, který je doplňkem pro určitou konfrontaci minulosti se současností a který se týká současného odívání dětí. Nezbytné barevné obrazové přílohy dokreslují výše popsané a zkoumané téma.

Ve své práci jsem se snažila skloubit pohled historické etnologie s klasickými společenskovedními (historickými) přístupy, reflektuji kulturní historii, sociologii, vývojovou psychologii, pedagogiku, pediatrii a letmo se dotýkám i gender studies. Základním zdrojem mé práce je literatura, ikonografické materiály, ale také trojrozměrný materiál, tedy sbírkové fondy.

Snažila jsem se samozřejmě přihlédnout i na sociální stratifikaci dětí z aristokratických rodin, dětí měšťanských rodičů a dětí z vrstev městského proletariátu a venkovského prostředí, tedy děti ne příliš majetných rodičů. Z hlediska pramenů a dochovaných materiálů převažují podklady pro bádání k první a druhé části dětské populace. Vycházím především z nich, i když poslední, nejpočetnější skupinu venkovských dětí jsem samozřejmě nechtěla opomenout a snažila jsem se je také plnohodnotně zapojit do mého projektu.

ABSTRACT

The theme of my thesis is "Children's Clothing Culture in Historical and Social Contexts". I was interested in how children's clothing culture developed and was formed throughout the centuries, particularly from the middle ages towards the end of the 19th century and how the approaches to children and their clothing were influenced by societal, cultural and economic values. Furthermore I also questioned whether it is possible to outline the changes of children's standing in society through children's clothing culture.

I divided my work into 3 main sections. In the first I focused on children as recorded in historical literary sources and iconography. The second section titled "An Outline of Children's Clothing Culture – from the Middle Ages to the 19th Century" covers the historical development of adult clothing in comparison to children's clothing. In the third section "Children's Clothing Culture" I focused on the specific development of children's clothing (from newborns to children of school age) in social and cultural contexts.

An additional research questionnaire on contemporary children's clothing is an integral part of my work and it attempts to confront the past and the present. Accompanying images illustrate and support my research.

In this work I tried to join a historical ethnological view with the classic approaches of social science. I reflected upon cultural history, sociology, developmental psychology, pedagogy, pediatrics and in part also gender studies. The main source for my work was literature, iconographic materials and also physical examples from museums and collections.

Inevitably I tried to respect the social stratification of children from aristocratic families, children of bourgeoisie, of the proletariat and children from rural communities. Despite the historical resources of the first two social groups of children predominating I attempted to sufficiently cover the most numerous group, the children from rural communities.

Použitá literatura

- Adámek, K. V.: *Lid na Hlinecku*, Archeologická komise při České akademii císaře Fr. Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1900
- Alimbaj, N., Mukanov, M. S., Argynbajev, Ch.: *Tradicionnaja kultura žizneobespečenija kazachov*, Almaty, Gylym 1998
- Alšová, M., Macek, A.: *Mikoláš Aleš, Jeho život a dílo I., II.*, Nakladatel F. Topič, Praha
- Baar, J. Š.: *Hanýžka a Martínek*, Vyšehrad, Praha 1972
- Baccheschiová, E.: *Giotto*, Odeon, Praha 1995
- Bartoš, F.: *Naše děti*, Nakladatelství Vyšehrad, Praha 1949
- Bayerová, A.: *Žena lékařkou*, Nakladatel Jul. Miller, Vídeň 1907
- Bazar*, I/1872, 1873, VIII/1876, XVI/1876
- Bazar Dětský*, 1/1907
- Beránková, H.: *Fotografický ateliér Adolfa Kastnera v Uherském Brodě*, Folia Ethnographica LXXXV 2000–2001/34–35, s. 123–136
- Beránková, H., Nováková, L.: *Jaké bylo oblékání od kolébky k dospívání*, Moravské zemské muzeum, Brno 1996
- Boucher, F.: *20 000 Years of Fashion – The History of Costume*, Herry N. Abrams, INC, Publisher, New York 1966
- Brdlík, J.: *Dětské lékařství v minulosti a jak jsem je prožíval*, Státní zdravotnické nakladatelství, Praha 1957
- Brdlík, J.: *Dítě kojenecké*, Bursík a Kohout, Praha 1937
- Bretová, H.: *Lidový oděv a textilie při narození a křtu dítěte*, Sborník Národního muzea v Praze 1995/3–4, s. 37–58
- Bruhn, W., Tilke, M.: *Das Kostümwerk*, Verlag Ernst was Moth, Berlin 1941
- Buckleyová, V.: *Královna Kristýna*, Ikar, Praha 2004
- Burnettová, F. H.: *Malý lord*, Albatros, Praha 1991
- Bůžek, V.: „*Tý naděje budou každý čtyři neděle*“, *Těhotenství očima šlechty na prahu novověku*, Dějiny a současnost 3/2001, 23, s. 8–13
- Čečetka, F. J.: *Od kolébky do hrobu*, Nakladatelství L. Kotrba, Praha 1900
- Čechová, L., Halíková, A., *Krajky, výšivky, stuhy, prýmký*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004
- Čepčková, E.: *Móda, nemóda*, Mladé letá, Bratislava 1971
- Československá vlastivěda, Lidová kultura*, Orbis, Praha 1968
- Český lid* XXIII/1914, X/1901, XIII/1899

- Čtvrtník, P.: *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Knihy 555, Liberec 2008
- Daudy, P.: *Le XVIIe Siècle*, Editions Recontre Lausanne 1966
- Dějiny Židů v Čechách a na Moravě*, Židovské muzeum v Praze 2000
- Dufek, J.: *Naše Horácko, jindy a nyní*, Tiskem J. F. Šaška ve Velkém Meziříčí 1893
- Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku I., Dům a jeho lidé*, Argo, Praha 1999
- Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku II., Vesnice a město*, Argo, Praha 2006
- Ennen, E.: *Ženy ve středověku*, Argo, Praha 2001
- Forbelský, J., Horyna, M., Royt, J.: *Pražské Jezulátko*, Aventinum, Praha 2004
- Hanušová, K.: *Dětský tělocvik*, A. Reinwart, Český Brod 1883
- Hanušová, K.: *Dívčí tělocvik*, I. sešit, Tiskem B. Stýbla, Praha 1878
- Hanušová, K.: *Dívčí tělocvik*, II. sešit, Tiskem B. Stýbla, Praha 1879
- Hanušová, K.: *Hry s míčem pro veselou mládež*, A. Reinwart, Praha 1885
- Habberton, J.: *Hýta a Batul, Děti jiných rodičů*, Orbis, Praha 1991
- Habberton, J.: *Hýta a Batul, Helenina drůbež*, Orbis, Praha 1991
- Hercík, E.: *Československé lidové hračky*, Výtvarné nakladatelství v Praze, Praha 1951
- Hermanová, E.: *Milenky králů*, Ikar, Praha 2005
- Hermanová, E.: *Milenci královen*, Ikar, Praha 2007
- Herout, J.: *Slabikář návštěvníků památek*, Pardubice 1994
- Hérubel, M.: *La Peinture gothique I.*, Editions Recontre Lausanne 1965
- Hoffman, F.: *České město ve středověku*, Panorama, Praha 1992
- Hora-Hořejš, P.: *Toulky českou minulostí II.*, Baronet, Praha 1997
- Hora-Hořejš, P.: *Toulky českou minulostí XI.*, Via Facti, Praha 2007
- Horská, P., Kučera, M., Maur, M., Stloukal, M.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Panorama, Praha 1990
- Horský, J., Neligová, M.: *Rodina našich předků*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997
- Hruška, J. F.: *Statek i chalupa na Chodsku*, Český lid III/1894, s. 10–22
- Hruška, J. F.: *Křtiny dou!* Český lid V/1896, s. 237–242
- Janda, J.: *Kamery obskury, fotografické přístroje z let 1840–1940*, Národní technické muzeum, Praha 1982
- Janusová, J., Káňa, O.: *Její veličenstvo Marie Terezie*, Mladá Fronta, Praha 1987
- Jindřich, J.: *Chodsko*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1956
- Jiránek, T., Kubeš, J.: *Dítě a dětství napříč staletími*, Sborník příspěvků z 2. pardubického bienále konaného ve dnech 4. až 5. dubna 2002, Pardubice 2003

- Jurčíková, D.: *Panenky z dílny do galerie*, Rubico, Olomouc 2005
- Kafka, L.: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska díl III*, Praha Mladá fronta 2007
- Kalendář 2007: *Zlatý věk plakátu*, Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, Praha
- Karpaš, R.: *Pohlednice*, Nakladatelství RK, Liberec 2005
- Kavalírová, A.: *Paměti babičky Kavalírové*, Český spisovatel, Praha 1993
- Kellnerová, A.: *Staré zvyky z mého mládí*, Český lid I/1892, s. 73–74
- Klímová-Fügnerová, M.: *Naše dítě*, Čin, tiskové a nakladatelské družstvo, Praha 1944
- Kol. autorů: *Dětství*, Souvislosti XXX, 1996/4, s. 7–27, 31–38
- Kol. autorů: *Dějiny českého výtvarného umění (III/1) 1780/1890*, Academia, Praha 2001
- Kol. autorů: *Documenta Pragensia XXII*, Skriptoriu, Praha 2004
- Kol. autorů: *Hornácko*, Blok, Brno 1966
- Kol. autorů: *Kulisy dětství*, Dějiny a současnost, kulturně historická revue XXVIII 1/2006, s. 11–177
- Kol. autorů: *Malířské umění od a do z*, Rebo Productions, Praha 1995
- Kol. autorů: *Vše pro dítě*, Katalog výstavy UMP v Praze, UMP v Praze 1994
- Kol. autorů: *Staropražské vánoce*, Muzeum hlavního města Prahy, Praha 2002
- Kol. autorů: *Starožitnosti – historie, tradice, současnost*, Columbus, Praha 1998
- Kol. autorů: *Zlatý věnec*, Albatros, Praha 1984
- Komenský, J. A.: *Informatorium školy mateřské*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1964
- Kopičková, B.: *Vstup české medievalistiky do studia dětské evropské problematiky*, Dějiny a současnost 1/2006, s. 53.
- Koula, J.: *O kroji lidu slovenském*, Český lid I/1892, s. 273–285
- Kroniky doby Karla IV.*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1987
- Kroutvor, J.: *Poselství ulice*, Comet, Praha 1991
- Kybalová, L.: *Dějiny odívání, Starověk*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1998
- Kybalová, L.: *Barok a rokoko*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997
- Kybalová, L.: *Obrazová encyklopedie módy*, Artia, Praha 1973
- Kybalová, L.: *Od empiru k druhému rokoku*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004
- Kybalová, L.: *Renesance*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1996
- Kybalová, L.: *Středověk*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001
- Lada I/1861, V/1865*
- Lada, J.: *Kronika mého života*, Odeon, Praha 1974
- Langhammerová, J.: *Lidové kroje z České republiky*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001

- Le Goff, J.: *Kultura středověké Evropy*, Odeon, Praha 1991
- Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě, žena v minulém století*, Mladá Fronta, Praha 1999
- Lenderová, M., Rýdl, K.: *Radostné dětství*, Paseka, Praha 2006
- Líšková, A., Hrníčko, V.: *Lidové hračky a současnost*, Umění a řemeslo 1/1982, s. 21–26
- Lützler, H.: *Dítě*, Herder & Co. G.m.b.H., Freiburg im Breisgau 1942
- Machalová, J.: *Móda 20. století*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003
- Masaryková, A.: *Dětství a mládí*, Ústav T. G. Masaryka, Praha 1994
- Míka, Z.: *Zábava a slavnosti staré Prahy*, Nakladatelství Ostrov, Praha 2008
- Melkesová, M.: *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, Historický obzor 14/2003, 11–12, s. 262–277
- Melniková-Papoušková, N.: *Lidové hračky*, Orbis, Praha 1948
- Modní Svět* I/1879, II/1880, III/1881, IV/1882
- Modráková, R.: *Čas odložil svůj šat, Móda z rukopisů 11. – 16. století*, Národní knihovna České republiky, Praha 2008
- Moravcová, M.: *Národní oděv roku 1848*, Academia, Praha 1986
- Moravcová, M.: *První program sběru tradičního oděvu v Čechách*, Český lid 71/1984, s. 9–13
- Nachtmannová, A.: *Spodní prádlo raného baroka*, Kuděj 2/1999, s. 39–48
- Nachtmannová, A.: *Móda a luxus v odívání staroměstských měšťanů v 17. století*, Documenta Pragensia XXII, skriptorium, Praha 2004
- Náš kroj* I/1886, II/1887, II/1888
- Navrátilová, A.: *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Vyšehrad, Praha 2004
- Navrátilová, A.: *Situace sirotek a „nalezců“ jako projev kultury doby*, Folia Ethnographica LXXXV 2000–2001/34–35, s. 41–61
- Nodl, M.: *Člověk českého středověku*, Argo, Praha 2002
- Nové mody* I/1889, II/1890, VI/1894
- Nové pařížské mody* III/1895
- Papaioannou, K.: *La Peinture byzantine et russe*, Editions Rencontre Lausanne 1965
- Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury I. (I)*, Karolinum, Praha 1995
- Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury II. (I)*, Karolinum, Praha 1997
- Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury II. (II)*, Karolinum, Praha 1997
- Petráňová, L.: *Ke studiu oděvu lidových vrstev měst a venkova od 16. do poloviny 18. století v Čechách*, Český lid 81 1994/3, s. 201–215
- Pijoan, J.: *Dějiny umění/6*, Odeon, Praha 1981
- Pijoan, J.: *Dějiny umění/7*, Odeon, Praha 1981

- Pijoan, J.: *Dějiny umění/8*, Odeon, Praha 1981
- Písecký, J.: *Zvyky při křtinách na Prachaticku*, Český lid XXII/1912, s. 321–327
- Pozděna, G.: *Tělocvik zdravotní*, Tiskem a nákladem J. L. Bayera, Kolín 1881
- Pražák, F.: *České dítě*, Melantrich, Praha 1948
- Procházka, K.: *O betlémech*, Nákladem Cyrillo-Methodějského knihkupectví, Praha 1908
- Příbramská, M.: *Oblékáme děti*, Merkur, Praha 1968
- Rejchrtová, N.: *Dětská otázka v husitství*, Československý časopis historický 28/1980, s. 53–77
- Rosůlek, F. K.: *Pardubicko, Holicko a Přeloučsko*, Vydáno v péči Agitačního výboru, Pardubice 1905
- Rousseau, J. J.: *Emil čili o vychování. O životě, názorech a spisech Rousseauových*, Nákladem dědictví Komenského, Praha 1910
- Royt, J.: *Obraz a kult v Čechách 17. A 18. století*, Karolinum, Praha 1999
- Royt, J.: *Poslové nebes*, Muzeum Šumavy, Kašperské Hory 2001
- Royt, J.: *Středověké malířství v Čechách*, Karolinum, Praha 2002
- Royt, J.: *Zahrada mariánská*, Muzeum Šumavy, Kašperské Hory 2000
- Řežáb, A.: *Vzpomínky mého mládí*, Nákladem vlastním, České Budějovice 1937
- Seelingová, Ch.: *Století módy*, Nakladatelství Sloart, 2000
- Sedláková, M.: *Svět dětí na šlechtických sídlech*, Katalog výstavy dokumentující léta dětství a dospívání mladých aristokratů, Národní památkový ústav, Brno 2008
- Scheufler, P.: *František Krátký, český fotograf před 100 lety*, Baset, Praha 2004
- Skarlantová, J.: *Dějiny a estetika odívání*, Český svaz výrobních družstev, Praha 1971
- Skarlantová, J.: *Kultura odívání mládeže jako součást socialistického životního způsobu*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984
- Smetánka, Z.: *Archeologie dětství*, Historický obzor 4/1993, s. 78–81
- Smetánka, Z.: *Archeologické etudy*, Lidové noviny, Praha 2003
- Smetánka, Z.: *Legenda o Ostojovi*, Lidové noviny, Praha 2004
- Spěváček, J.: *Karel IV., Život a dílo*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1979
- Soukup, F. A.: *Dítě českého jihovýchodu a jeho výtvarná práce*, Nákladem dědictví Komenského, Praha 1910
- Soukupová, V.: Chadimová, A., *Pleny pod lupou*, Rosa, o.p.s., České Budějovice 2006
- Spalová, O.: *Malá světová obrazárna*, Svoboda, Praha 1971
- Staňková, J.: *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, Panorama, Praha 1987
- Stingl, S.: *Indiáni bez tomahavků*, Orbis, Praha 1963
- Středočeský vlastivědný sborník, svazek 26*, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2008

- Světlá, K.: *Škola mé štěstí*, F. A. Urbánek, Praha 1880
- Svoboda, K.: *Dítě v slovesném umění*, Nakladatelství Ant. Dědourek, Třebechovice pod Orebem 1948
- Svobodný, P., Hlaváčková, L.: *Pražské špitály a nemocnice*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999
- Šindler, Z.: *Moderní reklama*, Tiskem Fr. Šimáčka, Praha 1906
- Šotková, B.: *Naše lidové kroje, Kroj dětský 5*, Vyšehrad, Praha 1951
- Štěpánová, I.: *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie, Člověk a lidová kultura: Člověk a lidový oděv – lidový oděv v životě člověka*, Akademické nakladatelství v Brně 2005
- Štěpánová, I.: *Lidový oděv v Čechách 19. století*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984
- Štěpánová, I.: *Projevy svérázu v české společnosti 80. let 19. století*, Studia Ethnographica 9/1996, s. 115–123
- Štěpánová, I.: *Svéráz v dětském oděvu koncem 19. století*, Folia Ethnographica LXXXV 2000–2001/34–35, s. 71–81
- Štěpánová, I.: *Ženskost v díle ženském*, Národopisná revue XIII., 2003, s. 132–136.
- Štěpánová, I.: *Teréza Nováková*, Mladá Fronta, Praha 2008
- Šulová, L.: *Středověké dítě a jeho hračka*, Diplomová práce při FF UK Praha, obor etnologie, 2004
- Thiel, E.: *Geschich des Kostums, Die europäishe Mode von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Henschel Verlag, Berlin 1997
- Turnau, I.: *Historia dziewiarstwa europejskiego do pocitku XIX wieku*, Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, Wroclaw 1979
- Twain, M.: *Dobrodružství Toma Sawyera*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956
- Tylínek, P.: *Základní etapy vývoje oděvní kultury*, Technická univerzita v Liberci, Liberec 2004
- Uchalová, E.: *Česká móda, Pro salón i promenádu 1780–1870*, Olympia, Praha 1999
- Uchalová, E.: *Malí lordi, námořníci a barbies*, Časopis dějiny a současnost 2006/1, s. 37–40
- Uchalová E.: *Od valčíku po tango*, Uměleckoprůmyslové muzeum, Olympia, Praha 1997
- Uchalová E.: *Sport a móda*, Obecní dům, Praha 2004
- Václavek, M.: *Děti na moravském Valašsku*, Tiskem a nákladem Kabátníka a spol. v Jičíně 1902
- Václavík, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění*, Nakladatelství československé akademie věd, Praha 1959

- Vágnerová, M.: *Vývojová psychologie I., Dětství a dospívání*, Nakladatelství Karolinum, Praha 2005
- Vlach, J.: *Dítě ve zvycích a mravech národů*, Nakladatel I. L. Koter, Praha 1915
- Volavková, H.: *Max Švabinský*, Odeon, Praha 1977
- Volavka, V.: *Karel Purkyně*, Odeon, Praha 1962
- Vošahlíková, P.: *Zlaté časy české reklamy*, Praha 1999
- Vránová, V.: *Historie babičtví a současnost porodní asistence*, Univerzita Palackého, Olomouc 2007
- Vyhlídal, J.: *Hanácké děti*, Tiskem a nákladem benediktinské knihtiskárny, Brno 1909
- Vyhlídal, J.: *Naše Slezsko*, Tiskem družstva Vlast', Praha 1903
- Wiener Mode*, 48/1935
- Winter, Z.: *V měšťanské světnici starodávné*, Nákladem Aloisa Wiesnera, Praha 1895
- Winter, Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých*, F. Šimáček, Praha 1893
- Zbraslavská kronika*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1975
- Zelený, M.: *Indiánská encyklopedie*, Albatros, Praha 1994
- Zíbrt, Č.: *Od Ondřeje do Vánoc*, Český lid XXVII/1927, s. 81–95
- Zíbrt, Č.: *O dětské karkulce a křtícím vínku*, Český lid XIV/1924, s. 368–371
- Zíbrt, Č.: *Fotografie ve službách lidovědy*, Český lid VIII/1899, s. 401–411
- Zítek, O.: *Lidé a móda*, Orbis, Praha 1962
- Živná, Ž.: *Šaty dělají člověka*, Albatros, Praha 1976
- Zlaté dno* I/1862, II/1875, III/1876

Internetové odkazy

- <http://www.lf2.cuni.cz/Informace/historie/etos/fdl-2lf.htm> (01/2009)
- <http://www.myartprints.com/a/murillo-bartolome-esteban> (02/2009)
- http://arthistory.about.com/od/from_exhibitions/ig/cfoc/09.htm
- http://arthistory.about.com/od/from_exhibitions/ig/cfoc/11.htm
- <http://www.bogi.cz/rouske.htm>
- <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=152982>

Seznam vyobrazení

1. Winter, Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých, Česká rodina roku 1618*, s. 337
2. Royt, J.: *Středověké malířství v Čechách*, Karolinum, Praha 2002. Mistr treboňského oltáře: *Adorace Krista z Hluboké* (kol. r. 1380), s. 99
3. Spěváček, J.: *Karel IV., Život a dílo*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1979. *Madona s dítětem* (po r. 1370), s. 400
4. Winter, Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých*, F. Šimáček, Praha 1893. Rytina *Trčka z Lípy, paní z Lichtenburka* (kol. r. 1506), s. 304
5. Pijoan, J.: *Dějiny umění/6.*, Odeon, Praha 1981. P. Rubens: *Umučení svatého Livina* (kol. r. 1635), s. 222
6. Pijoan, J.: *Dějiny umění/7.*, Odeon, Praha 1981. E. P. Murillo: *Stařena, která vybírá chlapci vší* (mezi r. 1670–1675), s. 93
7. Pijoan, J.: *Dějiny umění/7.*, Odeon, Praha 1981. J. B. Chardin: *Chlapec s vlčkem* (1738), s. 78
8. Volavka, V.: *Karel Purkyně*, Odeon, Praha 1962. *Umělcovy děti* (1867–1868), s. 78
9. *Modní Svět* II/1880, č. 6. *Kraslice v podobě kolébky*
10. *Český lid* X/1901, s. 129. *Různé tvary mikulášského pečiva*
11. *Český lid* XXIII/1914, s. 117. *Forma na perník*
12. Žánrová pohlednice ze sbírek Středočeského muzea v Roztokách u Prahy
13. *Rodina „na výletě“*, ateliérová fotografie. Kol. autorů: *Starozitnosti – historie, tradice, současnost*, Praha 1998, s. 171
14. Ateliérová fotografie z přelomu 19. a 20. století. Archiv autorky
15. Titulní strana časopisu *Lada* V/1865, číslo 7
16. Titulní strana časopisu *Bazar* z roku 1873
17. Rébus v časopise *Lada* (V/1885), jehož rozluštění zní: *Děvy naše drahé klenoty*
18. Titulní strana přílohy časopisu *Bazar*, *Dětský Bazar* z r. 1907
19. Titulní strana časopisu *Zlaté dno* z r. 1862
20. Titulní strana časopisu *Modní Svět* z r. 1881
21. Titulní strana časopisu *Náš kroj* z r. 1887
22. Titulní strana časopisu *Nové Mody* z r. 1894
23. Titulní strana časopisu *Pařížské Mody* z r. 1895
24. Janusová, J.: *Její veličenstvo Marie Terezie*, Praha 1987. *Budoucí česká a uherská královna Marie Terezie s panenkou*
25. Hercík, E.: *Československé lidové hračky*, Praha 1951
26. Hercík, E.: *Československé lidové hračky*, Praha 1951
27. Buckleyová, V.: *Královna Kristýna*, Praha 2006. *Švédská královna Kristýna v roce 1632 coby pětileté děvčátko*
28. Winter, Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých. Rodina*, s. 95
29. Winter, Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých. Dívka s knihou*, s. 52

30. Modráková, R.: *Čas odložil svůj šat, Móda z rukopisů 11. – 16. století*, Praha 2008, s. 85
31. Stingl, S.: *Indiáni bez tomahavků*, Praha 1963, obr. č. 19. *Indiánská maminka s dítětem*
32. Zelený, M.: *Indiánská encyklopedie*, Praha 1994. *Ukázky kolébek a zavnutí indiánských dětí*, s. 94
33. Boucher, F.: *20 000 Years of Fashion – The History of Costume*, New York 1966. *Následník trůnu Charles Orleánský. Zobrazen taktěž s nezbytnými korálky v ruce (1495)*, s. 247
34. Pijoan, J.: *Dějiny umění/7.*, Odeon, Praha 1981. D. Velázquez: *Jezdecká podobizna Baltasara Carlose (kolem r. 1635–1636)*, s. 98
35. Kybalová, L.: *Renesance*, Praha 1996. *Sir Walter Raleigh se synem*, s. 10
36. Pánek, J.: *Poslední Rožmberkové*, Praha 1989. *Marie Pernštejnská s dcerou*
37. Kybalová, L.: *Renesance*, Praha 1996. *Portrét synů rodiny Hohenemsových*, s. 133
38. Kybalová, L.: *Renesance*, Praha 1996. *Portrét tříletého děvčátka*, s. 133
39. *Československá vlastivěda, Lidová kultura*, Praha 1968. *Košilovitý oděv dětí. Detail oltářního obrazu z počátku 16. století*, s. 551
40. Kybalová, L.: *Barok a rokoko*, Praha 1997. *Detail z epitafu Matěje Cyrila Heina z Heinburku z roku 1640*, s. 102
41. Hermanová, E.: *Milenci královen*, Praha 2007. *Děti Sofie Doroty, hannoverské korunní princezny*
42. B. E. P. Murillo, *Hrající si děti (1645)*. <http://www.wga.hu/frames-e.html?/bio/m/murillo/biograph.html>
43. B. E. P. Murillo, *Mladý žebrák (kol. r. 1650)*. <http://www.wga.hu/frames-e.html?/bio/m/murillo/biograph.html>
44. Pijoan, J.: *Dějiny umění/7.*, Odeon, Praha 1981. L. Le Nain: *Venkovská rodina, (1640)* s. 162
45. Boucher, F.: *20 000 Years of Fashion – The History of Costume*, New York 1966. *James Stuart se svojí sestrou (1695)*
46. W. Beechey, *Děti sira Frenčise s žebrákem (1793)*. http://arthistory.about.com/od/from_exhibitions/ig/cfoc/09.htm
47. Boucher, F.: *20 000 Years of Fashion – The History of Costume*, New York 1966. *Lord Willoughby se svojí rodinou (1775)*
48. Boucher, F.: *20 000 Years of Fashion – The History of Costume*, New York 1966. *Rodina Nathansonova (1818)*
49. Thomas Lawrenc, *Portrét Clamadyho dětí (1823)*. http://arthistory.about.com/od/from_exhibitions/ig/cfoc/11.htm
50. *Modní Svět II/1880, č. 6. Dětské šatečky princessového střihu*
51. *Modní Svět IV/1882, č. 9. Obrázek vlevo: Oblek pro malé hochy. Vpravo: Zástěrka pro malé hochy*
52. *Modní Svět II/1880, č. 6. Rovnadlo pro mladé dívky*
53. Boucher, F.: *20 000 Years of Fashion – The History of Costume*, New York 1966. *Prince Albert (1851)*

54. *Bazar* 1876, č. 8. *Námořnický oblek pro hochy od 6 – 8 let*
55. *Nové pařížské mody*, 1895, č. 3. *Plavecký oblek z režného atlasového plátna pro hochy od 5 – 7 roků*
56. Ilustrace z časopisu *Wiener Mode* 48/1935. *Pumpky jako součást lyžařského oděvu*
57. Moravcová, M.: *Národní oděv roku 1848*, Praha 1986, obr. č. II.
58. Moravcová, M.: *Národní oděv roku 1848*, Praha 1986, obr. č. III.
59. *Náš kroj* II/1888, č. 4, příloha *Národní vyšívání*
60. *Náš kroj* II/1888, č. 4, příloha *Národní vyšívání*
61. *Náš kroj* I/1886, č. 2. *Slovácký kožíšek*
62. *Náš kroj* IV/1865, č. 11. *Hoch asi pětiletý v kroji po polsku upraveném. Klobouk má sokolský, peřím ozdobený*
63. *Náš kroj* I/1886, č. 2. *Ruská čepice*
64. *Modní Svět* II/1880, č. 6. *Chlapec v ruském obleku*
65. *Bazar* 1873 č. 13. *Oblek k tělocviků pro dívky*
66. *Modní Svět* II/1880, č. 10. *Oblek k tělocviků pro hochy*
67. *Bazar* 1874 č. 14. *Oblek k tělocviků pro hochy*
68. Hanušová, K.: *Dětský tělocvik*, Český Brod 1883. *Cvičení na hrazdě*, s.14
69. Živná, Ž.: *Šaty dělají člověka*, Praha 1976. *Způsob zavinutí dětí v renesanční Florencii*
70. Šotková, B.: *Naše lidové kroje*, *Kroj dětský* 5, Praha 1951. *Ukázka umístění miminka v peřince na rovno*, s.17
71. Scheufler, P.: *František Krátký*, Praha 2004. *Přenášení dětí v polštáři*, s. 57
72. *Bazar* 1876, č. 16. *Zavinovačka a batistový kabátek*
73. Scheufler, P.: *František Krátký*, Praha 2004. *Rejka – albánská matka*, s. 166
74. *Modní Svět* IV/1882, č. 23. *Zdobená kolébka s ukázkou dřevěného podstavce*
75. *Bazar* 1876, č. 8. *Zavinovací plenkové kalhotky*.
76. *Modní Svět* 1881, č. 3. *Plenkové kalhotky zapínací*
77. *Bazar* 1873, č. 21. *Pletené zavinovací kalhotky*
78. *Ukázka současných plenkových kalhotak vyrobených z jemné ovčí vlny*. Foto archiv autorky
79. *Pupeční páska ušitá z jemného plátna a tkalounu v délce 198 cm*. Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy. Foto Aleš Hůlka
80. *Modní Svět* III/1881, č. 3. *Šatečky ke křtu*
81. *Křestní vínek z čisté hedvábné stuhy, lemovaný zlatou paličkovanou krajkou*. Musaion, Národopisné oddělení Národního muzea. Č. inv.: H4-75 189. Foto M. Tauberová
82. *Modní Svět* III/1881, č. 3. *Chovací šatečky*
83. *Batole v šatečkách s dlouhým rukávem* (konec 19. stol.). Podještědské muzeum Český Dub
84. Sedláková, M.: *Svět dětí na šlechtických sídlech*, Brno 2008. *Vodítko pro děti*, s. 8
85. *Bazar* 1876, č. 8. *Vodítko pro děti*

- 86.** *Fotografie ročního chlapečka* (před rokem 1900). Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze
- 87.** *Modní Svět* II/1880, č. 6. *Dětské obleky*
- 88.** *Bazar* 1874, č. 2. *Žánrový obrázek, jako ilustrace z časopisu*
- 89.** Pijoan, J.: *Dějiny umění*/7, Praha 1981. *Princ Filip s ochrannými amulety* (kolem r. 1660), s. 134
- 90.** Sedláková, M.: *Svět dětí na šlechtických sídlech*, Brno 2008. *Portrét dívky s amulety*, s. 13
- 91.** Šotková, B.: *Naše lidové kroje*, Kroj dětský 5, Praha 1951, s.33. *Chlapčiček ve všedním kandaši z domácího kanafasu, jednoduchá čepička je z kvítkovaného kartounu*
- 92.** Scheufler, P.: *František Krátký*, Praha 2004. *Děti školního věku na Šumavě v okolí Třístoličnicku*, s. 59
- 93.** *Bazar* 1873, č. 16. *Kazajka pro chlapce od 8 do 10 let*
- 94.** *Školní fotografie dětí z Mohelna, okres Třebíč, z roku 1886*. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze
- 95.** Scheufler, P.: *František Krátký*, Praha 2004. *Děti na Štramberku*, s. 84
- 96.** *Školní fotografie dětí z Nákla z roku 1891*. Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA I

Dotazníkový výzkum týkající se současného odívání dětí

Úvod

Pro svoji diplomovou práci jsem zvolila dotazníkový terénní výzkum jako doplněk k částečnému zmapování současné situace týkající se odívání dětí od narození do věku přibližně tří let. Oslovila jsem především své vrstevnice, kamarádky mých známých, maminky ve věku od 20 do 40 let. Dotazníky jsem šířila jednak v papírové podobě (jelikož na malých vesnicích ještě není běžné mít každodenní přístup k elektronickým médiím), jednak, a to v převážné většině, v podobě elektronické, zasílané přes internet s prosbou o jejich další šíření. Data jsem shromažďovala od října 2008 do června 2009.

Dotazník

Současná dětská oděvní kultura

Získané informace použiji VÝHRADNĚ pro účel diplomové práce!

PŘEDEM VÁM DĚKUJI ZA ČAS, KTERÝ JSTE VĚNOVALA TOMUTO DOTAZNÍKU.

■ Prosím, zatrhněte (v elektronické podobě červeně) Vaše věkové rozmezí:

20–25 let

26–30 let

31–35 let

36–40 let

■ Prosím, zatrhněte Vaše vzdělání:

základní – vyučená v oboru – středoškolské – vysokoškolské

■ Podle počtu obyvatel, prosím, zatrhněte místo, kde žijete:

vesnice – malé město (do 20 000 obyvatel) – středně velké město (do 100 000 obyvatel)

– velké město (nad 100 000 obyvatel) – hlavní město

■ Počet dětí: _____

- 1. Odkud máte/jste měla oblečení pro Vaše dítě/děti?**
- 2. Vyráběla jste si některou část oděvu pro dítě/děti sama (šila, háčkovala, pletla, paličkovala – prosím, vypište, jakou část oděvu a jakým způsobem)?**
- 3. Dostala jste od někoho ručně vyrobenou část oděvu? Prosím, uveďte, o jakou část šlo (čepičku, rukavičky, bačkůrky, svetýrek) a jakým způsobem byla vyrobena?**
- 4. Používáte pro Vaše dítě/děti ručně vyrobené části oděvu nebo dáváte přednost konfekčnímu zboží?**
- 5. Dostala jste od někoho již použité dětské oblečení? Využívala jste ho?**
- 6. Nakupovala jste pro Vaše dítě/děti oblečení z druhé ruky (tzv. second hand)?**
- 7. Použila jste pro své potomky ještě oblečení, které jste jako dítě sama nosila – prosím, vypište jaké?**
- 8. Použila jste pro své potomky oblečení, které nosil jeho starší sourozenec?
Jestliže ano, vypište, prosím, o jaké části oblečení šlo.**
- 9. Upřednostňujete při nákupu dětské konfekce značkové oblečení?**
- 10. Rozlišovala jste již od narození pohlaví Vašeho dítěte barvou oblečení?**
- 11. Rozlišovala jste u Vašeho dítěte/děti oblečení pro běžné použití a oblečení sváteční?**
- 12. Co jste udělala s oblečením, ze kterého už Vaše dítě/děti odrostlo/ly?**
- 13. Používala jste zavínovací peřinku?**
- 14. Jestliže ano, záleželo Vám na její výzdobě?**
- 15. Otázka pro maminky se staršími dětmi. Pamatujete si, od jakého věku Vaše dítě začalo samo určovat či prosazovat, co bude mít na sobě? Kdy došlo k prvnímu odmítnutí Vámi nabízeného oblečení?**

Výsledky a hodnocení dotazníků

Získala jsem celkem 30 vyplněných dotazníků z původních 40, z čehož vyplývá, že výzkum nebyl založen na dlouhodobém a rozsáhlém průzkumu a jde pouze o náhodný vzorek respondentů. Malý počet vyhodnocených dotazníků může vypovídat o určité současné situaci týkající se odívání dětí, ale rozhodně se nedá brát za všeurčující, jde o terénní výzkum kvalitativní a jeho účelem není podat přesnou statistiku.

Součástí dotazníku je 15 otevřených otázek. Tento typ odpovědí částečně ztěžuje statistické zpracování, ale na druhou stranu dává prostor k širšímu vyjádření či dalšímu komentáři.

Mým cílem bylo zjistit, jak současné maminky přistupují k oděvu svých dětí a zda se v naší společnosti dochovaly alespoň některé společné rysy, které jsem sledovala v průběhu zpracování daného tématu diplomové práce. Šlo mi o alespoň částečnou konfrontaci minulosti se současností. Jaká je soudobá praxe raného dětského odívání z pohledu dnešních matek. Například jak velkou váhu kladou pořízení první výbavičky dítěte, zda lpí na barevném odlišení pohlaví nebo jestli současné maminky ještě používají zavínovací peřinku a zda jim vůbec záleží na její výzdobě, tak jako tomu bylo před sto lety či ještě před několika desítkami let.

Výzkumu se zúčastnily ženy-matky v tomto věkovém rozhraní

26–30 let	13 %
31–35 let	70 %
36–40 let	17 %

Vzdělání dotazovaných žen

Vyučená v oboru	20 %
Středoškolské	57 %
Vysokoškolské	23 %

Dotazované žijí

Vesnice či malé město (do 20 000 obyvatel)	40 %
Středně velké město (do 100 000 obyvatel)	26 %
Velké město (nad 100 000 obyvatel)	4 %
Hlavní město	30 %

Počet dětí

1 dítě	50 %
2 děti	36 %
3 děti	14 %

U obecné uvádějící první otázky „**Odkud máte/jste měla oblečení pro Vaše dítě/děti?**“ odpovídaly dotázané matky téměř shodně. Většina z nich získala část zděděného oblečení od rodiny, příbuzných a kamarádek. Část výbavičky dokoupily samy nebo někdo z příbuzných. Pouze dvě oslovené ženy uvedly, že veškeré oblečení nově nakoupily. Další dvě naopak nově nepořizovaly vůbec, jelikož to nebylo potřeba.

U druhé otázky „**Vyráběla jste si některou část oděvu pro dítě/děti sama (šila, háčkovala, pletla, paličkovala – prosím, vypište, jakou část oděvu a jakým způsobem)?**“ vyšlo najevo, že víc jak polovina dotázaných (56 %) nevyráběla žádnou část oděvu pro své dítě. Naopak 44 % odpovědělo, že si alespoň malou část samy pořídily (nejčastěji upletly). Tři z těchto dotazovaných uvedly, že ušily pouze lůžkoviny. Jen jedna maminka odpověděla, že pro své dítě šila, háčkovala, pletla i paličkovala.

U třetí otázky „**Dostala jste od někoho ručně vyrobenou část oděvu? Prosím, uveďte, o jakou část šlo (čepičku, rukavičky, bačkůrky, svetýrek) a jakým způsobem byla vyrobena?**“ uvedly pouze tři dotazované, že nedostaly žádnou z výše jmenovaných součástí oděvu, které by byly ručně vyrobené. Ostatní odpověděly v převážné většině (86 %), že získaly výše uvedené pletené oblečení.

Několik zajímavých odpovědí se sešlo u čtvrté otázky „**Používáte pro Vaše dítě/děti ručně vyrobené části oděvu nebo dáváte přednost konfekčnímu zboží?**“ I když se 66 % odpovědí přiklonilo k používání konfekčního oblečení, 20 % oslovených užívá obě varianty, přesto 14 % upřednostňuje ručně vyrobené části oděvu. Tyto maminky si navíc postěžovaly, že by rády využívaly i větší množství ručně vyrobeného oblečení, ale neví, kde by ho pořídily, a proto sahají po běžné konfekci.

Další blok otázek je věnovaný již použitému oblečení. Z mé diplomové práce vyplývá, že v minulosti bylo naprosto běžné a samozřejmé předávat již jednou použité oblečení dalším dětem, dokonce i generacím (tuto otázku pod číslem 7 jsem do svého dotazníkového šetření také uvedla). Běžně nošené oděvy, ze kterých děti odrostly, se uchovávaly pro mladší sourozence či nově narozené děti v rodině, a jestliže již nenašly další uplatnění, dál se přešívaly a upravovaly pro jiné upotřebení. V současné době je také možnost použité dětské zboží nakupovat. Jednak ve speciálních dětských obchodech second hand, nebo přes elektronická média – internet.¹⁾

U páté otázky „**Dostala jste od někoho již použité dětské oblečení? Využívala jste ho?**“ odpověděly všechny oslovené shodně, všechny dostaly od někoho z příbuzných, známých a kamarádek použité dětské oblečení. Z toho 14 % uvedlo, že právě použité oblečení převažovalo a hojně je využívaly. Pouze dvě dotazované uvedly, že i když použité oděvy dostaly, vůbec je nepoužily.

U šesté otázky která se týká nakupování použitého oblečení, „**Nakupovala jste pro Vaše dítě/děti oblečení z druhé ruky (tzv. second hand)?**“, jednoznačně odpovědělo 80 % dotazovaných kladně. Zbýlých 20 % záporně. (Zajímavé je, že všechny respondentky, jež takto odpověděly negativně, pochází z vesnice nebo malého města.)

Sedmá otázka se týkala oblečení generačního „**Použila jste pro své potomky ještě oblečení, které jste jako dítě sama nosila – prosím, vypište jaké?**“, kdy 47 % dotazovaných odpovědělo záporně a 53 % kladně. Většina kladně odpovídajících respondentek ale zároveň zdůraznila, že používala pouze jednu část oděvu, kterou byly dětské dupačky. (Převážná většina si navíc postěžovala, že současné dupačky jsou praktičtější, jelikož mají odepínací spodní část, která usnadňuje výměnu plínky.) Některé z maminek (3 % z kladných odpovědí) uvedly, že používaly ještě kojenecké košilky, čepičky, dívčí šatečky a svetříky pro starší děti (2 a více let).

Osmá otázka byla určena pouze pro dotazované se dvěma a více dětmi „**Použila jste pro své potomky oblečení, které nosil jeho starší sourozenec? Jestliže ano, vypište, prosím, o jaké části oblečení šlo.**“ Všechny dotazované odpověděly kladně. Vypisovaly různé části běžně používaného kojeneckého oděvu, jako jsou čepičky, ponožky, dupačky, body, svetříky či overálky. V některých případech odpověděly i maminky s jedním dítětem, a to tak, že se chystají použít dosud získané oblečení i pro své další potomky.

Devátá otázka je zaměřena na značkové oblečení. V současnosti existuje mnoho prodejních řetězců, butiků, obchodů či tržnic, které nabízejí běžnou nejen dětskou konfekci, ale také poměrně velké množství obchodů, jež si zakládají na své výrobní značce. I tyto řetězce samozřejmě produkují dětské oblečení v různých věkových kategoriích a v rozličných cenových relacích, které se v různých případech liší od běžné konfekce.²⁾ Na otázku „**Upřednostňujete při nákupu dětské konfekce značkové oblečení?**“ odpovědělo 90 % dotazovaných, že značku neupřednostňují. Většině sice jde o kvalitní zboží, ale značka u nich nehraje příliš velkou roli. Zbýlých 10 % respondentek, které odpověděly kladně, si naopak na značce zakládá, ale také využívají slev, kdy je možné zakoupit toto poměrně drahé oblečení za nižší ceny.

Desátou otázkou, která zní „**Rozlišovala jste již od narození pohlaví Vašeho dítěte barvou oblečení?**“, jsem položila záměrně. Z mé diplomové práce vyplývá, že odlišení pohlaví bylo v období od narození do věku přibližně čtyř až pěti let téměř nežádoucí. Rodiče se z výše popsaných důvodů snažili o to, aby jejich ratolesti vypadaly stejně a oblékali je do šateček dívčích střihů. Tento jev platil ve všech společenských vrstvách a udržel se do konce 19. století, v některých regionech a především ve vesnickém prostředí až do první třetiny 20. století. Teprve až v první polovině 20. století se běžně rozšířilo barevné odlišení dětí podle pohlaví (chlapecci mo-

drou a holčičky růžovou barvou). Proto mě zajímalo, jak moc záleží dnešním maminkám na barevném odlišení dětí.

Z výzkumu vyplývá, že 60 % dotazovaných záleželo na barevném odlišení pohlaví dítěte. Celkem 13 % uvedlo, že nezáleželo, a zbylých 27 % matek odpovědělo tak, že z počátku, kdy bylo dítě malé, v kojeneckém věku, používaly oblečení v neutrálních barvách, ale později se také přiklonily k odlišení. Navíc některé z těchto dotázaných uvedly, že kdyby měly holčičku, záleželo by jim na barevném odlišení víc.

Oblečení pro kojence a batolata lze zakoupit v barvách bílé a jemných pastelových odstínů, které nepreferuje ani jedno z pohlaví. Situace nejen na našem trhu je ovšem taková, že výrobci dětského oblečení od věku přibližně jednoho roku dítěte sami utvářejí trend, který svým designem i barevností jednoznačně nastavuje dvě linie dětského oděvu – oděv dívčí a chlapecký. Od tohoto věku již neexistuje neutrální styl dětského oblečení.

Otázka jedenáctá se týká oblečení pro sváteční a běžné denní užití, čímž se myslí oblečení ven na hřiště a na doma. V tomto případě 90 % dotázaných odpovědělo kladně a 10 % záporně, tedy maminky nerozlišují oblečení sváteční a pro běžné nošení.

Dvanáctá otázka „**Co jste udělala s oblečením, ze kterého už Vaše dítě/děti odrostlo/ly?**“ nabízela více variant odpovědí. Převážná většina dotazovaných sdělila, že oblečení rozdala (56 %), z toho 20 % ve své rodině a 36 % kamarádkám. Dotazované, které mají pouze jedno dítě (34 %), uschovaly použité oblečení pro dalšího budoucího potomka, popřípadě zapůjčí oblečení někomu z rodiny či kamarádek. Dalších 7 % dotázaných použité oblečení pouze půjčilo a 3 % dotázaných prodalo přes dětské internetové portály.³⁾

Další dvě otázky (č. 13. a 14) se týkaly zavínovací peřinky. Ta byla v dřívější době nedílnou součástí každé výbavičky dítěte a často také záleželo na jejím zdobení. Z dobových fotografií a vyprávění mé maminky rovněž vím, že ještě v době, kdy jsem já sama byla v kojeneckém věku, záleželo maminkám na tom, aby byla zavínovací peřinka jejich dítěte reprezentativní, zdobená výšivkou, háčkováným lemem či kanýry. V současné době se prosazují tzv. rychlozavínovačky⁴⁾ oproti klasickým třídílným či pouze čtvercovým zavínovačkám. Na první otázku, zda dotazované ženy používaly dětskou klasickou zavínovačku, odpovědělo 50 % kladně, 37 % používalo rychlozavínovačku a 13 % nepoužívalo žádnou. Na výzdobě zavínovací peřinky záleželo pouze 20 % z dotazovaných, ostatním 80 % nezáleželo.

Poslední, patnáctá otázka se týkala pouze dotazovaných se staršími dětmi, to proto, že od určitého věku si už děti samy vybírají, co si na sebe chtějí vzít. V některých případech mají pouze

jednu oblíbenou či neoblíbenou část oblečení, kterou preferují, nebo naopak odmítají. Na tuto otázku odpovědělo 50 % dotazovaných. Z dotazníku vyšlo najevo, že nejčastěji se první náznaky odmítání určitého oblečení (uváděné byly čepice, v jednom případě šála a dívčí punčocháče) objevily už mezi 2. a 3. rokem věku potomka. Jedna z dotazovaných uvedla, že soustavné odmítání určitého druhu oblečení se objevilo u jejího syna společně s nástupem do školky.

Závěr

I když můj výzkum není dlouhodobý ani příliš rozsáhlý, přesto mi stačil k tomu, abych se mohla pokusit o částečnou konfrontaci se získanými informacemi v mé diplomové práci.

Z výzkumu vyplývá, že určité tradice ve způsobu odívání dětí se zachovaly dodnes, jiné vymizely téměř úplně. Stále je běžnou praxí, že si maminky předávají již použité oblečení buď v rámci rodiny, nebo ještě častěji mezi kamarádkami. Oděv, ze kterého dítě odrostlo, se uschovává pro další potomky, nebo se předá do rodiny, kde se teprve upotřebí. A je to pochopitelné, jelikož dítě v kojeneckém věku nestačí vzhledem ke svým fyzickým možnostem a rychlosti růstu opotřebit žádnou z používaných částí oděvů. Ale není již běžné, že se výbavičky uchovávají pro další generaci. To se stává pouze s určitými, jednotlivými kusy oděvu.

Součástí výbavičky dítěte bývají i dnes ručně vyrobené a darované části oděvu, ale samozřejmě převažuje pořizování konfekčních výrobků. Ještě dnes se samy maminky snaží ručně zhotovit (ušít, uplést, uháčkovat) alespoň nějakou část oblečku pro své děti, ale děje se tak spíš výjimečně. Stále se mezi současnými maminkami používá zavínovací peřinka, i když postupně převažuje využití její upravené verze, tzv. rychlozavínovačky, která je velice jednoduchá jak ve způsobu použití, tak zdobení.

Velký rozdíl oproti dobám minulým je v pohlavním odlišení dětí barvou oblečení. Více jak polovině dotázaných maminek záleželo na takové diferenciaci dítěte již v kojeneckém věku.

Myslím si, že do budoucna bude velice zajímavé sledovat to, jakým způsobem si maminky budou obstarávat oblečení pro své právě narozené děti, jaký typ oblečení budou používat, jak s ním budou i po upotřebení nakládat nebo jaký způsob zavínování budou upřednostňovat. Věřím, že se k tomuto stále otevřenému tématu ještě někdy vrátím.

Poznámky

¹⁾ Tato praxe „second handů“ je běžná od poloviny 90. let 20. století, kdy u nás začaly vznikat první obchody s použitým zbožím, z tzv. druhé ruky. V dnešní době existuje i velké množství virtuálních internetových obchodů, ve kterých je možné nakoupit veškeré dětské oblečení v různých věkových kategoriích. Pro příklad uvádím www.minibazar.cz, www.nasemimi.cz, www.babybazarek.cz, www.lalicek.cz a další.

²⁾ U nás jsou mezi značkové obchody produkující dětské oblečení považovány například značky Gap, Mexx, Zara, Next, Marks and Spencer, H&M, C&A, Ladybird a potom obchody zaměřené pouze na dětské odívání, jako například Mothecare či francouzské butiky Au pays des mimis.

³⁾ Jedna z dotazovaných má dcery-dvojčata, kterým pořizuje identické oblečky. Na internetu si založila svoji obchodní přihrádku a přes ni prodává obnošené oblečení dalším maminkám, jež mají také dvojčata a také si přejí oblékat děti do stejného oblečení.

⁴⁾ Rychlozavinovačka je vlastně pouze jakási deka čtvercového formátu, do které se dítě pokládá diagonálně do cípu. Protěžší spodní cíp se přeloží přes nožičky a boční přes tělíčko. Aby se nerozevírala, je po stranách opatřena suchým zipem. Rychlozavinovačky nejsou zdobené, rozmanitost nabízí pouze použitý materiál a jeho potisk. Různé druhy rychlozavinovaček lze pořídit například přes internetový obchod www.ecipisek.cz.

PŘÍLOHA II

Dětská oděvní kultura ve střední Evropě.

Children's Clothing Culture in central Europe.

Adámek, K. V.: *Lid na Hlinecku*, Archeologická komise při České akademii císaře Fr. Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1900

Alšová, M., Macek, A.: *Mikoláš Aleš, Jeho život a dílo I., II.*, Nakladatel F. Topič, Praha

Baar, J. Š.: *Hanýžka a Martínek*, Vyšehrad, Praha 1972

Baccheschiová, E.: *Giotto*, Odeon, Praha 1995

Bartoš, F.: *Naše děti*, Nakladatelství Vyšehrad, Praha 1949

Bayerová, A.: *Žena lékařkou*, Nakladatel Jul. Miller, Vídeň 1907

Bazar, 1/1872

Beránková, H.: *Fotografický ateliér Adolfa Kastnera v Uherském Brodě*, Folia Ethnographica, LXXXV 2000–2001/34–35, s. 123–136

Beránková, H., Nováková, L.: *Jaké bylo oblékání od kolébky k dospívání*, Moravské zemské muzeum, Brno 1996

Boucher, F.: *20 000 Years of Fashion – The History of Costume*, Herry N. Abrams, INC, Publisher, New York 1966

Brdlík, J.: *Dětské lékařství v minulosti a jak jsem je prožíval*, Státní zdravotnické nakladatelství, Praha 1957

Brdlík, J.: *Dítě kojeneček*, Bursík a Kohout, Praha 1937

Bretová, H.: *Lidový oděv a textilie při narození a křtu dítěte*, Sborník Národního muzea v Praze, 1995/3–4, s. 37–58

Bruhn, W., Tilke, M.: *Das Kostümwerk*, Verlag Ernst was Moth, Berlin 1941

Buckleyová, V.: *Královna Kristýna*, Ikar, Praha 2004

Burnettová, F., H.: *Malý lord*, Albatros, Praha 1991

Bůžek, V.: „*Tý naděje budou každý čtyři neděle*“, *Těhotenství očima šlechty na prahu novověku*, Dějiny a současnost 23, 2001/3, s. 8–13

Čečetka, F. J.: *Od kolébky do hrobu*, Nakladatelství L. Kotrba, Praha 1900

Čechová, L., Halíková, A., *Krajky, výšivky, stuhy, prýmky*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004

Čepčková, E.: *Móda, nemóda*, Mladé letá, Bratislava 1971

Československá vlastivěda, Lidová kultura, Orbis, Praha 1968

Český lid, XXIII/1914, X/1901, XIII/1899,

Čtvrtník, P.: *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Knihy 555, Liberec 2008

- Daudy, P.: *Le XVIIe Siècle*, Editions Recontre Lausanne 1966
- Dějiny Židů v Čechách a na Moravě*, Židovské muzeum v Praze 2000
- Dufek, J.: *Naše Horácko, jindy a nyní*, Tiskem J. F. Šaška ve Velkém Meziříčí 1893
- Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku I., Dům a jeho lidé*, Argo, Praha 1999
- Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku II., Vesnice a město*, Argo, Praha 2006
- Ennen, E.: *Ženy ve středověku*, Argo, Praha 2001
- Forbelský, J., Horyna, M., Royt, J.: *Pražské Jezulátko*, Aventinum, Praha 2004
- Hanušová, K.: *Dětský tělocvik*, A. Reinwart, Český Brod 1883
- Hanušová, K.: *Dívčí tělocvik*, I. sešit, Tiskem B. Stýbla, Praha 1878
- Hanušová, K.: *Dívčí tělocvik*, II. sešit, Tiskem B. Stýbla, Praha 1879
- Hanušová, K.: *Hry s míčem pro veselou mládež*, A. Reinwart, Praha 1885
- Habberton, J.: *Hýta a Batul, Děti jiných rodičů*, Orbis, Praha 1991
- Habberton, J.: *Hýta a Batul, Helenina drůbež*, Orbis, Praha 1991
- Hercík, E.: *Československé lidové hračky*, Výtvarné nakladatelství v Praze, Praha 1951
- Hermanová, E.: *Milenky králů*, Ikar, Praha 2005
- Hermanová, E.: *Milenci královen*, Ikar, Praha 2007
- Herout, J.: *Slabikář návštěvníků památek*, Pardubice 1994
- Hérubel, M.: *La Peinture gothique I.*, Editions Recontre Lausanne 1965
- Hoffman, F.: *České město ve středověku*, Panorama, Praha 1992
- Hora-Hořejš, P.: *Toulky českou minulostí II.*, Baronet, Praha 1997
- Hora-Hořejš, P.: *Toulky českou minulostí XI.*, Via Facti, Praha 12007
- Horská, P., Kučera, M., Maur, M., Stloukal, M.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Panorama, Praha 1990
- Horský, J., Neligová, M.: *Rodina našich předků*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997
- Hruška, J. F.: *Statek i chalupa na Chodsku*, Český lid, III/1894, s. 10–22
- Hruška, J. F.: *Křtiny dou!* Český lid, V/1896, s. 237–242
- Janda, J.: *Kamery obskury, fotografické přístroje z let 1840–1940*, Národní technické muzeum, Praha 1982
- Janusová, J., Káňa, O.: *Její veličenstvo Marie Terezie*, Mladá Fronta, Praha 1987
- Jindřich, J.: *Chodsko*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1956
- Jiránek, T., Kubeš, J.: *Dítě a dětství napříč staletími*, Sborník příspěvků z 2. pardubického bienále konaného ve dnech 4. až 5. dubna 2002, Pardubice 2003

- Jurčíková, D.: *Panenky z dílny do galerie*, Rubico, Olomouc 2005
- Kafka, L.: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska díl III*, Praha Mladá fronta 2007
- Kalendář 2007: *Zlatý věk plakátu*, Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, Praha
- Karpat, R.: *Pohlednice*, Nakladatelství RK, Liberec 2005
- Kavalírová, A.: *Paměti babičky Kavalírové*, Český spisovatel, Praha 1993
- Kellnerová, A.: *Staré zvyky z mého mládí*, Český lid, I/1892, s. 73–074
- Klímová-Fügnerová, M.: *Naše dítě*, Čin, tiskové a nakladatelské družstvo, Praha 1944
- Kol. autorů: *Dětství*, Souvislosti, XXX, 1996/4, s. 7–27, 31–38
- Kol. autorů: *Documenta Pragensia XXII*, Skriptoriu, Praha 2004
- Kol. autorů: *Horňácko*, Blok, Brno, 1966
- Kol. autorů: *Kulisy dětství*, Dějiny a současnost, kulturně historická revue, XXVIII 1/2006, s. 11–177
- Kol. autorů: *Malířské umění od a do z*, Rebo Productions, Praha 1995
- Kol. autorů: *Vše pro dítě*, Katalog výstavy UMP v Praze, UMP v Praze 1994
- Kol. autorů: *Středočeský vlastivědný sborník, svazek 26*, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2008
- Kol. autorů: *Staropražské vánoce*, Muzeum hlavního města Prahy, Praha 2002
- Kol. autorů: *Starožitnosti – historie, tradice, současnost*, Columbus, Praha 1998
- Kol. autorů: *Zlatý věnec*, Albatros, Praha 1984
- Komenský, J. A.: *Informatorium školy mateřské*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1964
- Koula, J.: *O kroji lidu slovenském*, Český lid I/1892, s. 273–285
- Kroniky doby Karla IV.*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1987
- Kroutvor, J.: *Poselství ulice*, Comet, Praha 1991
- Kybalová, L.: *Dějiny odívání, Starověk*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1998
- Kybalová, L.: *Barok a rokoko*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997
- Kybalová, L.: *Obrazová encyklopedie módy*, Artia, Praha 1973
- Kybalová, L.: *Od empiru k druhému rokoku*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004
- Kybalová, L.: *Renesance*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1996
- Kybalová, L.: *Středověk*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001
- Lada, 1/1861, 2/1862, 3/1863**
- Lada, J.: *Kronika mého života*, Odeon, Praha 1974

- Langhammerová, J.: *Lidové kroje z České republiky*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001
- Le Goff, J.: *Kultura středověké Evropy*, Odeon, Praha 1991
- Lenderová, M.: *K hříchu i k modlitbě, žena v minulém století*, Mladá Fronta, Praha 1999
- Lenderová, M., Rýdl, K.: *Radostné dětství*, Paseka, Praha 2006
- Líšková, A., Hrníčko, V.: *Lidové hračky a současnost*, Umění a řemeslo 1/1982, s. 21–26
- Lützler, H.: *Dítě*, Herder & Co. G.m.b.H., Freiburg im Breisgau 1942
- Machalová, J.: *Móda 20. století*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003
- Masaryková, A.: *Dětství a mládí*, Ústav T. G. Masaryka, Praha 1994
- Míka, Z.: *Zábava a slavnosti staré Prahy*, Nakladatelství Ostrov, Praha 2008
- Melkesová, M.: *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, Historický obzor, XIV 11–12/2003, s. 262–277
- Melniková-Papoušková, N.: *Lidové hračky*, Orbis, Praha 1948
- Módní svět, 1/1879
- Modráková, R.: *Čas odložil svůj šat, Móda z rukopisů 11. – 16. století*, Národní knihovna České republiky, Praha 2008
- Moravcová, M.: *Národní oděv roku 1848*, Academia, Praha 1986
- Moravcová, M.: *První program sběru tradičního oděvu v Čechách*, Český lid, 71/1984, s. 9–13
- Nachtmannová, A.: *Spodní prádlo raného baroka*, Kuděj, 2/1999, s. 39–48
- Nachtmannová, A.: *Móda a luxus v odívání staroměstských měšťanů v 17. století*, Documenta Pragensia XXII, skriptorium, Praha 2004
- Náš kroj, 1/1886, 2/1887
- Navrátilová, A.: *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Vyšehrad, Praha 2004
- Navrátilová, A.: *Situace sirotek a „nalezců“ jako projev kultury doby*, Folia Ethnographica, LXXXV 2000–2001/34–35, s. 41–61
- Nodl, M.: *Člověk českého středověku*, Argo, Praha 2002
- Nové mody, 1/1889, 2/1890, 3/1891, 4/1892, 5/1893, 6/1894, 7/1895
- Papaioannou, K.: *La Peinture byzantine et russe*, Editions Rencontre Lausanne 1965
- Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury I. (I)*, Karolinum, Praha 1995
- Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury II. (I)*, Karolinum, Praha 1997
- Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury II. (II)*, Karolinum, Praha 1997
- Petráňová, L.: *Ke studiu oděvu lidových vrstev měst a venkova od 16. do poloviny 18. století v Čechách*, Český lid, 81 1994/3, s. 201–215

- Pijoan, J.: *Dějiny umění/6.*, Odeon, Praha 1981
- Pijoan, J.: *Dějiny umění/7.*, Odeon, Praha 1981
- Pijoan, J.: *Dějiny umění/8.*, Odeon, Praha 1981
- Písecký, J.: *Zvyky při křtinách na Prachaticku*, Český lid, XXII/1912, s. 321–327
- Pozděna, G.: *Tělocvik zdravotní*, Tiskem a nákladem J. L. Bayera, Kolín 1881
- Pražák, F.: *České dítě*, Melantrich, Praha 1948
- Procházka, K.: *O betlémech*, Nákladem Cyrillo-Methodějského knihkupectví, Praha 1908
- Příbramská, M.: *Oblékáme děti*, Merkur, Praha 1968
- Rejchrtová, N.: *Dětská otázka v husitství*, Československý časopis historický, 28/1980, s. 53–77
- Rosůlek, F. K.: *Pardubicko, Holicko a Přeloučsko*, Vydáno v péči Agitačního výboru, Pardubice 1905
- Rousseau, J. J.: *Emil čili o vychování. O životě, názorech a spisech Rousseauových*, Nákladem dědictví Komenského, Praha 1910
- Royt, J.: *Obraz a kult v Čechách 17. A 18. století*, Karolinum, Praha 1999
- Royt, J.: *Poslové nebes*, Muzeum Šumavy, Kašperské Hory, 2001
- Royt, J.: *Středověké malířství v Čechách*, Karolinum, Praha 2002
- Royt, J.: *Zahrada mariánská*, Muzeum Šumavy, Kašperské Hory, 2000
- Řežáb, A.: *Vzpomínky mého mládí*, Nákladem vlastním, české Budějovice 1937
- Seelingová, Ch.: *Století módy*, Nakladatelství Slovart, 2000
- Sedláková, M.: *Svět dětí na šlechtických sídlech*, Katalog výstavy dokumentující léta dětství a dospívání mladých aristokratů, Národní památkový ústav, Brno 2008
- Scheufler, P.: *František Krátký, český fotograf před 100 lety*, Baset, Praha 2004
- Skarlantová, J.: *Dějiny a estetika odívání*, Český svaz výrobních družstev, Praha 1971
- Skarlantová, J.: *Kultura odívání mládeže jako součást socialistického životního způsobu*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984
- Smetánka, Z.: *Archeologie dětství*, Historický obzor, 4/1993, s. 78–81
- Smetánka, Z.: *Archeologické etudy*, Lidové noviny, Praha, 2003
- Smetánka, Z.: *Legenda o Ostojevi*, Lidové noviny, Praha, 2004
- Spěváček, J.: *Karel IV., Život a dílo*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1979
- Soukup, F. A.: *Dítě českého jihovýchodu a jeho výdělečná práce*, Nákladem dědictví Komenského, Praha 1910
- Soukupová, V.: *Chadimová, A., Pleny pod lupou*, Rosa, o.p.s., České Budějovice 2006
- Spalová, O.: *Malá světová obrazárna*, Svoboda, Praha 1971

- Staňková, J.: *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*, Panorama, Praha, 1987
- Stingl, S.: *Indiáni bez tomahavků*, Orbis, Praha, 1963
- Světlá, K.: *Škola mé štěstí*, F. A. Urbánek, Praha 1880
- Svoboda, K.: *Dítě v slovesném umění*, Nakladatelství Ant. Dědourek, Třebechovice pod Orebem 1948
- Svobodný, P., Hlaváčková, L.: *Pražské špitály a nemocnice*, Nakladatelství Lidové noviny, 1999
- Šindler, Z.: *Moderní reklama*, Tiskem Fr. Šimáčka, Praha 1906
- Šotková, B.: *Naše lidové kroje, Kroj dětský 5*, Vyšehrad, Praha 1951
- Štěpánová, I.: *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie, Člověk a lidová kultura: Člověk a lidový oděv – lidový oděv v životě člověka*, Akademické nakladatelství v Brně 2005
- Štěpánová, I.: *Lidový oděv v Čechách 19. století*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984
- Štěpánová, I.: *Projevy svérázu v české společnosti 80. let 19. století*, *Studia Ethnographica*, 9/1996, s. 115–123
- Štěpánová, I.: *Svéráz v dětském oděvu koncem 19. století*, *Folia Ethnographica*, LXXXV 2000–2001/34–35, s. 71–81
- Štěpánová, I.: *Ženskost v díle ženském*, *Národopisná revue XIII.*, 2003, s. 132-136.
- Štěpánová, I.: *Teréza Nováková*, Mladá Fronta, Praha 2008
- Šulová, L.: *Středověké dítě a jeho hračka*, Diplomová práce při FF UK Praha, obor etnologie, 2004
- Thiel, E.: *Geschich des Kostums, Die europäishe Mode von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Henschel Verlag Berlin 1997
- Turnau, I.: *Historia dziewiarstwa europejskiego do pocitku XIX wieku*, Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, Wroclaw 1979
- Twain, M.: *Dobrodružství Toma Sawyera*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1956
- Tylínek, P.: *Základní etapy vývoje oděvní kultury*, Technická univerzita v Liberci, Liberec 2004
- Uchalová, E.: *Česká móda, Pro salón i promenádu 1780–1870*, Olympia, Praha 1999
- Uchalová, E.: *Malí lordi, námořníci a barbies*, *Časopis dějiny a současnost*, 2006/1, s. 37–40
- Uchalová E.: *Od valčíku po tango*, Uměleckoprůmyslové muzeum, Olympia, Praha 1997
- Uchalová E.: *Sport a móda*, Obecní dům, Praha 2004

- Václavek, M.: *Děti na moravském Valašsku*, Tiskem a nákladem Kabátníka a spol.
v Jičíně 1902
- Václavík, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění*, Nakladatelství československé akademie věd,
Praha 1959
- Vágnerová, M.: *Vývojová psychologie I., Dětství a dospívání*, Nakladatelství
Karolinum, Praha 2005
- Vlach, J.: *Dítě ve zvycích a mravech národů*, Nakladatel I. L. Koter, Praha 1915
- Volavková, H.: *Max Švabinský*, Odeon, Praha 1977
- Volavka, V.: *Karel Purkyně*, Odeon, Praha 1962
- Vošahlíková, P.: *Zlaté časy české reklamy*, Praha 1999
- Vránová, V.: *Historie babičtví a současnost porodní asistence*, Univerzita Palackého,
Olomouc 2007
- Vyhlídal, J.: *Hanácké děti*, Tiskem a nákladem benediktinské knihtiskárny, Brno 1909
- Vyhlídal, J.: *Naše Slezsko*, Tiskem družstva Vlast', Praha 1903
- Wintwr, Z.: *V měšťanské světnici starodávné*, Nákladem Aloisa Wiesnera, Praha
- Winter, Z., Zíbrt, Č.: *Dějiny kroje v zemích českých*, F. Šimáček, Praha 1893
- Zbraslavská kronika*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1975
- Zelený, M.: *Indiánská encyklopedie*, Albatros, Praha 1994
- Zíbrt, Č.: *Od Ondřeje do Vánoc*, Český lid XXVII/1927, s. 81–95
- Zíbrt, Č.: *O dětské karkulce a křtícím vínku*, Český lid, XIV/1924, s. 368–371
- Zíbrt, Č.: *Fotografie ve službách lidovědy*, Český lid, VIII/1899, s. 401–411
- Zítek, O.: *Lidé a móda*, Orbis, Praha 1962
- Živná, Ž.: *Šaty dělají člověka*, Albatros, Praha 1976
- Zlaté dno, 1/1874, 2/1875, 3/1876

INTERNETOVÉ ODKAZY

<http://www.lf2.cuni.cz/Informace/historie/etos/fdl-2lf.htm> (01/2009)

<http://www.myartprints.com/a/murillo-bartolome-esteban/holy-family-with-the-bird.html>
(02/2009)

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA I

Ukázky vyobrazení novorozence ve výtvarném umění (oddíl 3.1)

1. *Narození Panny Marie*, detail, freska, Florencie

2. *Narození*, mozaika, klášter Daphni, Řecko

3. M. Broederlam,
detail,
Útěk do Egypta

4. Giotto,
Narození Panny Marie

5. G. de La Tour, *Klanění pastýřů*

6. G. de La Tour, *Novorozeňátko*

Ukázky vyobrazení dítěte ve výtvarném umění od poloviny 17. do počátku 18. století (oddíl 4.3)

7. B. E. P. Murillo, *Chlapci, kteří jí meloun*

8. Le Nain, *Kára*

9. A. Dyck, *Maddalena Cattaneo*

10. B. E. P. Murillo, *Chlapec se psem*

11. D. Velázquez, *Infantka Margarita Teresa*

13. P. Rubens, *Girlanda z ovocných plodů*

12. B. E. P. Murillo, *Dívka s květinami*

Ukázky vyobrazení dítěte ve výtvarném umění 19. století (oddíl 4.5)

14. A. Gareis, *Posvícení*

15. F. Tkadlík, *Podobizna Otakara hraběte Černína*

16. S. H. Pinkas, *Hrající si děti na Kampě*

17. K. Purkyně, *Děti dívající se na obrázky*

18. M. Švabinský, *Rodinný portrét*

19. K. Purkyně, *Dítě v peřince*

Ukázky vyobrazení dítěte s amulety a ochrannými předměty (oddíl 5.5.1)

20. V. Velázquez, *Doña Antonia de Ipeñarrieta y Galdós se synem*, detail

21. J. Jordaens, *Maliřova rodina v zahradě*, detail

22. P. P. Rubens, *Chlapec s ptáčkem*, detail

23. G. G. Goltzius, *Portrét tříletého děvčátka*

24. A. J. Ferenc, *Portrét dětí Alberta a Huberta Kleinových*, detail

25. B. Strozzi, *Spící dítě*

Seznam vyobrazení **Obrazové přílohy I**

1. *Narození Panny Marie*, detail (kol. r. 1365), freska, Florencie. Kol. autorů: *Malířské umění od a do z*, Praha 1995, s. 192
2. *Narození*, mozaika (kol. r. 1100), klášter Daphni, Řecko. Papaioannou, K.: *La Peinture byzantine et russe*, Editions Rencontre Lausanne 1965, s. 47
3. M. Broederlam (1381–1409), *Útěk do Egypta* (mezi r. 1395–1399). Hérubel, M.: *La Peinture gothique I.*, Editions Rencontre Lausanne 1965, s. 10
4. Giotto (1267–1337), *Narození Panny Marie*. Baccheschiová, E.: *Giotto*, Praha 1995, s. 21
5. G. de La Tour (1593–1652), *Klanění pastýřů* (po r. 1644). Daudy, P.: *Le XVIIe Siècle*, Editions Rencontre Lausanne 1966, s. 62
6. G. de La Tour (1593–1652), *Novorozeňátko* (po r. 1640). Daudy, P.: *Le XVIIe Siècle*, Editions Rencontre Lausanne 1966, s. 63
7. B. E. P. Murillo (1618–1682), *Chlapci, kteří jedí meloun* (1645–1655),
<http://www.myartprints.com/a/murillo-bartolome-esteban.html>
8. Le Nain (1593–1648), *Kára* (1641). Pijoan, J.: *Dějiny umění/7*, Praha 1981, s. 161
9. A. Dyck (1599–1641), *Maddalena Cattaneo* (1623),
http://arthistory.about.com/od/from_exhibitions/ig/cfoc/
10. B. E. P. Murillo (1618–1682), *Chlapec se psem*, (1650)
http://www.artmuseum.cz/reprodukce2_pohled.php?dilo_id=1772
11. D. Velázquez (1590–1660), *Infantka Margarita Teresa* (kolem r. 1654). Pijoan, J.: *Dějiny umění/7*, Praha 1981, s. 137
12. B. E. P. Murillo (1618–1682), *Dívka s květinami* (kol. r. 1665),
<http://www.myartprints.com/a/murillo-bartolome-esteban/the-flower-girl.html>
13. P. Rubens (1572–1640), *Girlanda z ovocných plodů*. Pijoan, J.: *Dějiny umění/7*, Praha 1981, s. 230
14. A. Gareis, *Posvícení* (1863). *Dějiny českého výtvarného umění (III/1) 1780/1890*, Praha 2001, s. 348
15. F. Tkadlík, *Podobizna Otakara hraběte Černína* (1823). *Dějiny českého výtvarného umění (III/1) 1780/1890*, Praha 2001, s. 97
16. S. H. Pinkas, *Hrající si děti na Kampě* (1853). *Dějiny českého výtvarného umění (III/1) 1780/1890*, Praha 2001, s. 353
17. K. Purkyně, *Děti dívající se na obrázky* (1853). Volavka, V.: *Karel Purkyně*, Praha 1962, s. 9
18. M. Švabinský, *Rodinný portrét*. Volavková, H.: *Max Švabinský*, Praha 1977, s. 52
19. K. Purkyně, *Dítě v peřince*. Volavka, V.: *Karel Purkyně*, Praha 1962, s. 41
20. V. Velázquez, *Doña Antonia de Ipeñarrieta y Galdós se synem* (asi r. 1631). Pijoan, J.: *Dějiny umění/7*, Praha 1981, s. 108

21. J. Jordaens, *Malířova rodina v zahradě*. Pijoan, J.: *Dějiny umění/7*, Praha 1981, s. 187
22. P. P. Rubens, *Chlapec s ptáčkem* (1616), <http://www.wga.hu/frames-e.html?/bio/m/murillo/biograph.html>
23. G. G. Goltzius, *Portrét tříletého děvčátka*. Kybalová, L.: *Renesance*, Praha 1996, s. 133
24. A. J. Ferenc, *Portrét dětí Alberta a Huberta Kleinových* (kol. r. 1852). Sedláková, M.: *Svět dětí na šlechtických sídlech*, Brno 2008, s. 12
25. B. Strozzi, *Spící dítě*, <http://www.1st-art-gallery.com/Bernardo-Strozzi/Bernardo-Strozzi-oil-paintings-3.html>

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA II (kapitola 3)

Dětské panenky, loutky (oddíl 3.3)

1. Dívky s loutkou, *Modní Svět*

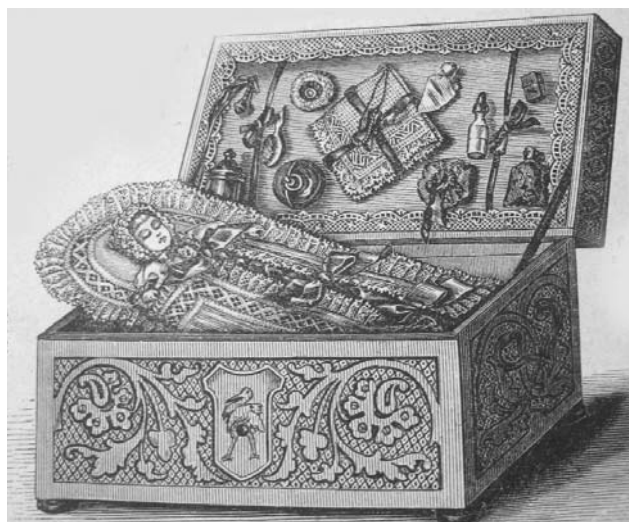
2. Hrající si děti, *Modní Svět*

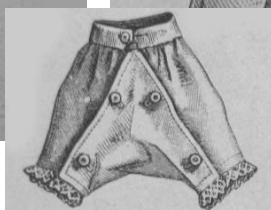
3. Větší loutka (děvčátko), menší pohyblivá loutka (holčička), *Modní Svět*

4. Loutka hošík, *Modní Svět*

5. Výbavička pro loutku, *Modní Svět*

6. Pro loutky se zhotovovaly i takové součásti oděvu, jako je zde uvedený náprsníček, košílka či plenkové kalhotky. Vlastně vše, co se používalo i pro děti. *Modní Svět*

7. Loutka v peřince s kazaječkou, zavíječkou a povijanem, *Modní Svět*

Pohlednice (oddíl 3.4)

8. Veselé Velikonoce

9. Veselé Velikonoce

10. Reklamní pohlednice

11. Holdovací lístek

12. Reklamní pohlednice

Vánoční pohlednice (oddíl 3.4)

13. Veselé Vánoce

14. Veselé Vánoce

15. Veselé Vánoce

16. Veselé Vánoce

17. Veselé Vánoce

18. Veselé Vánoce

Fotografické pohlednice (oddíl 3.4)

19. Pohlednice s podobenkou

20. Černobílá pohlednice

21. Kolorovaná pohlednice

22. Kolorovaná pohlednice

23. Kolorovaná pohlednice

24. Kolorovaná pohlednice

25. „Podobenka naší Vlastenky“

26. Černobílá pohlednice

Reklamní plakát (oddíl 3.5)

27. Velimská továrna na čokoládu, cukrovinky a kávoviny, Praha

28. Fíková káva Jordan a Timaeus, Čechy

29. Kolbova cikorie, Praha

30. Biliner Natürlicher Sauerbrunn, Německo – Čechy

Reklamní plakát (oddíl 3.5)

31. Zázračná lampa bratří Brünnerů, Praha

32. Josef Kasík, továrna na cukrovinky a čokoládu, Praha

33. Johnův prací stroj, Praha

34. Chocolat Suchard, tisk zřejmě Německo

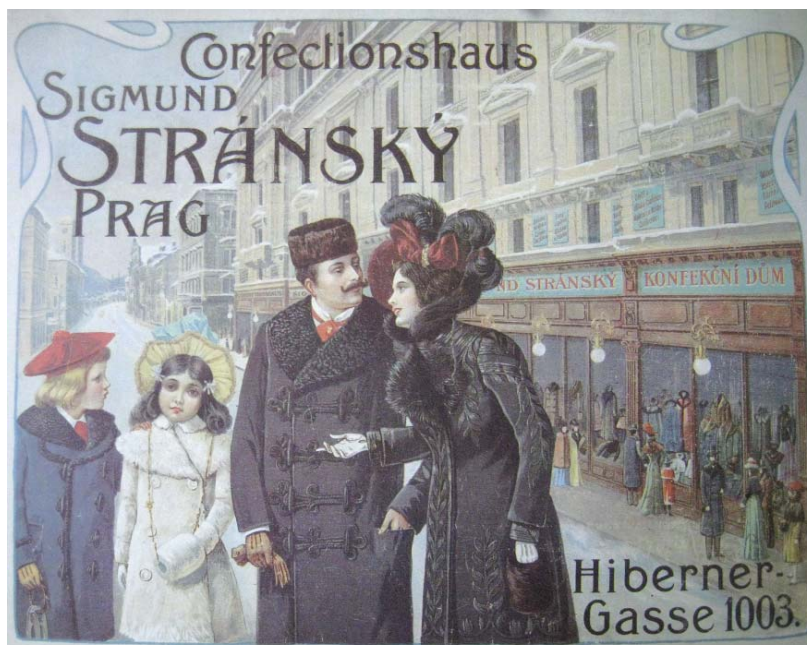
Reklamní plakát (oddíl 3.5)

35. Josef Kasýk, továrna na cukrovinky a čokoládu, Praha

36. Morel a spol. – továrna lustrů, Praha

37. Konfekční dům, Zikmund Stránský, Praha

Lidové hračky (oddíl 3.7)

38. Pohyblivé panenky s miminkem, tzv. houpavé

39. Postavičky z kukuřičného šustí, Čechy

40. Miminka z textilu, jižní Morava

41. Miminka soustruhovaná z jednoho kusu měkkého dřeva, zdobená lakováním nebo řezbou, zleva: Morava, poč. 20. století, Čechy, poč. 20. století, Čechy, poč. 20. století, Orlické hory, 1. třetina 20. století, Krušné hory

Lidové hračky (oddíl 3.7)

42. Hadrové panenky

43. Hadrové panenky ze Slovenska

45. Miminko vyrobené z jednoho kusu měkkého dřeva, zdobené řezbou, západní Čechy

44. Miminko vyrobené z jednoho kusu měkkého dřeva, zdobené řezbou, střední Čechy

46. Postýlky a kolébky, měkké dřevo, pozdní produkce Václava Kantora z Vlkoníc, Šumava

Seznam vyobrazení **Obrazové přílohy II**

1. Dívky s loutkou. *Modní Svět*, III/1882, 13
2. Hrající si dět. *Modní Svět*, II/1880
3. Větší loutka (děvčátko), menší pohyblivá loutka (holčička). *Modní Svět*, VI/1882, 11
4. Loutka hošík. *Modní Svět*, VI/1882, 11
5. Výbavička pro loutku. *Modní Svět*, VI/1882, 11
6. Pro loutky se zhotovovaly i takové součásti oděvu, jako je zde uvedený náprsníček, košilka či plenkové kalhotky, vlastně vše, co se používalo i pro děti. *Modní Svět*, VI/1882, 11
7. Loutka v peřince s kazaječkou, zaviječkou a povijanem. *Modní svět*, VI/1882, 11
8. Veselé Velikonoce. Karpaš, R.: *Pohlednice*, Liberec 2005, s. 37, foto P. Pitrová
9. Veselé Velikonoce (1899). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
10. Reklamní pohlednice (odesláno roku 1901). Karpaš, R.: *Pohlednice*, Liberec 2005, s. 38
11. Holdovací lístek (2. 12. 1898). Vídeň, Karpaš, R.: *Pohlednice*, Liberec 2005, s. 31
12. Reklamní pohlednice (počátek 20. století). Karpaš, R.: *Pohlednice*, Liberec 2005, s. 47
13. Veselé Vánoce (1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
14. Veselé Vánoce (1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
15. Veselé Vánoce (1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
16. Veselé Vánoce (1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
17. Veselé Vánoce (1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
18. Veselé Vánoce, ve Žďáře (23. 12. 1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
19. Pohlednice s podobenkou (kol. r. 1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
20. Černobílá pohlednice (kol. r. 1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
21. Kolorovaná pohlednice (kol. r. 1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
22. Kolorovaná pohlednice (kol. r. 1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
23. Kolorovaná pohlednice (kol. r. 1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
24. Kolorovaná pohlednice (kol. r. 1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
25. *Podobenka „naší“ Vlastenky* (kol. r. 1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
26. Černobílá pohlednice (kol. r. 1900). Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, foto P. Pitrová
27. Velimská továrna na čokoládu, cukrovinky a kávoviny, Praha (před r. 1900). *Zlatý věk českého plakátu, kalendář 2007*, Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze
28. Fíková káva Jordan a Timaeus, Čechy (1895–1900). *Zlatý věk českého plakátu, kalendář 2007*, Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze
29. Kolbova cikorie, Praha (kol. r. 1900). Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, foto P. Pitrová
30. Biliner Natürlicher Sauerbrunn, Německo – Čechy. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze,

foto P. Pitrová

31. Zázračná lampa bratří Brünnerrů, Praha (před r. 1898). Vošahlíková, P.: *Zlaté časy české reklamy*, Praha 1999, s. 15
32. Josef Kasík, továrna na cukrovinky a čokoládu, Praha (kol. r. 1895). Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, foto P. Pitrová
33. Johnův prací stroj, Praha (kol. r. 1900). Vošahlíková, P.: *Zlaté časy české reklamy*, Praha 1999, s. 132
34. Chocolat Suchard, tisk zřejmě Německo (kol. r. 1900). Kol. autorů: Katalog výstavy *Vše pro dítě*
35. Josef Kasýk, továrna na cukrovinky a čokoládu, Praha (kol. r. 1900). Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, foto P. Pitrová
36. Morel a spol. – továrna lustrů, Praha (1900). Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, Vošahlíková, P.: *Zlaté časy české reklamy*, Praha 1999, s. 159
37. Konfekční dům, Zikmund Stránský, Praha (kol. r. 1900). Kroutvor, J.: *Poselství ulice*, Comet, Praha 1991
38. Pohyblivé panenky s miminkem, tzv. houpavé (konec 19. století – 1. třetina 20. století). Vlastivědné muzeum Klatovy. Foto P. Pitrová
39. Postavičky z kukuřičného šustí, Čechy (počátek 20. století). Národopisné oddělení Národního muzea Praha. Foto P. Pitrová
40. Miminka z textilu, jižní Morava (90. léta 19. století). Národopisné oddělení Národního muzea Praha. Foto P. Pitrová
41. Miminka soustruhovaná z jednoho kusu měkkého dřeva, zdobená lakováním nebo řezbou, zleva: Morava (poč. 20. století, Čechy, poč. 20. století, Čechy, poč. 20. století, Orlické hory, 1. třetina 20. století, Krušné hory, 1. třetina 20. století). Národopisné oddělení Národního muzea Praha. Foto P. Pitrová
42. Hadrové panenky (kol. r. 1920). Hercík. E.: *Československé lidové hračky*, s. XXXIIa
43. Hadrové panenky ze Slovenska. Melniková-Papoušková, N.: *Lidové hračky*
44. Miminko vyrobené z jednoho kusu měkkého dřeva, zdobené řezbou, střední Čechy (19. století). Středočeské muzeum Rožtoky. Foto P. Pitrová
45. Miminko vyrobené z jednoho kusu měkkého dřeva, zdobené řezbou, západní Čechy (19. století). Západočeské muzeum Plzeň. Foto P. Pitrová
46. Postýlky a kolébky, měkké dřevo, pozdní produkce Václava Kantora z Vlkoníc, Šumava (70. léta 20. století). Středočeské muzeum Rožtoky, tradice výroby hraček rodiny Kantorů sahá až do 1. poloviny 18. století. Foto P. Pitrová

Fotografie s číslem 36, 37, 38, 39, 42, 43, a 44 byly pořízeny během výstavy *Dětská lidová hračka*, ve Středočeském muzeu v Rožtokách u Prahy konané na přelomu roku 2008 a 2009.

Ostatní potřeby pro kojence (oddíl 5.1.2)

16. Slintáček háčkovaný z bílé a růžové bavlněné příze, zavazovaný na dva tkalouny

17. Slintáček háčkovaný z bílé bavlněné příze, zdobený protaženou růžovou stužkou

18. Kolébka hrabat Serényi, dřevo, 1726

19. Peřinka křestní, zavinovací, vnitřní strana plátно, vnější satén

20. Dětská zavinovačka amerického typu, bavlněné plátно

21. Kojenecký kabátek pletený z bavlněné příze krajkovým vzorem

Křestní soupravy (oddíl 5.2)

22. Křestní sametová poduška s polštářkem, obojí zdobené výšivkou

23. Zavinovací pás, zdobený krajkovým lemem, počátek 20. století

24. Polštářek, jako část křestní soupravy, zdobený krajkou, konec 19. století

25. Křestní kabátek z bílého mulu, podložený jemnou hedvábnou tkaninou

26. Hedvábná křestní košilka, zdobená nabíranou stuhou a výšivkou

27. Háčkované křestní soupravy z hedvábné příze, skládající se z kabátku a čepičky, zdobených stuhou, první polovina 20. století

Křestní soupravy a vínky (oddíl 5.2)

28. Křestní souprava – světle modrý kabátek z hedvábného atlasu, zdobený paličkovanou krajkou, konec 19. století

29. Křestní souprava – světle modrá zavinovací peřinka z hedvábného atlasu, zdobená paličkovanou krajkou, konec 19. století

30. Křestní víněk z bílého plátna, zdobený uprostřed bílou krajkou

31. Křestní víněk z hedvábné stuhy, zdobený zlatou paličkovanou krajkou

32. Křestní víněk z bílého plátna, lemovaný bílou krajkou

33. Křestní víněk z bílého plátna, lemovaný bílou krajkou

Oblečení pro kojence a batole *(oddíl 5.4)*

34. Košilka z bílého bavlněného plátna, zdobená strojově vyšivaným límečkem a strojovou výšivkou

35. Košilka z bílého bavlněného plátna, zdobená strojově vyšivaným límečkem

36. Bavlněná dětská košilka, zdobená krajkou, počátek 20. století

37. Ponožky z bílé bavlněné příze s růžovými proužky

38. Bavlněné dětské šatečky, počátek 20. století

39. Dvouřadý dětský kabátek, zdobený všivanou a našivanou krajkou, počátek 20. století

Oblečení pro kojence a batole *(oddíly 5.3 a 5.4)*

40. Chovací šatečky se zdobným živůtkem z bílého ripsu

41. Šatičky pro roční dítě – bílý batist zdobný vyšíváním, počátek 20. století

42. Šatičky pro roční dítě – bílé plátno, zdobné volánem a krajkou

43. Kojenecká botička, háčkovaná z bílé příze

44. Kojenecký čepček a kabátek z bavlněné příze, pletené krajkově, zdobné našitou kraječkou